

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

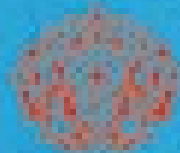

عمران
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

ظرفیبت های تزئینی

میراث مخطوطات

تأليف: علی سعادت پور

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ظرفیت های تربیتی مدرسه علمیه مطلوب

نویسنده:

کاظم علی محمدی

ناشر چاپی:

حوزه علمیه قم - مرکز مدیریت

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۰	ظرفیت های تربیتی مدرسه علمیه مطلوب
۱۰	مشخصات کتاب
۱۱	اشاره
۱۶	فهرست مطالب
۲۳	مقدمه
۲۹	فصل اول : ظرفیت نیروی انسانی در مدرسه علمیه
۲۹	اشاره
۲۹	۱. مدیر مدرسه
۲۹	اشاره
۳۱	شاخص ها و ویژگی های یک مدیر موفق
۳۱	الف. ویژگی های معنوی و اخلاقی
۳۳	ب. ویژگی های شناختی و معرفتی
۳۳	ج. ویژگی های انگیزشی و عاطفی
۳۵	د. ویژگی های رفتاری
۳۶	۲. استاد
۳۶	اهمیت جایگاه استاد
۳۷	وظیفه ی استاد؛ نیروپروری نه اطلاع رسانی
۴۰	انواع رسیدگی
۴۰	شاخص ها و ویژگی های یک استاد موفق
۴۰	الف. ویژگی های اخلاقی و معنوی استاد
۴۲	ب. ویژگی های شناختی و معرفتی
۴۲	ج. ویژگی های انگیزشی و عاطفی
۴۴	د. ویژگی های رفتاری

آسیب ها و چالش ها	۴۵
اشاره	۴۵
الف . کاستی ها و مشکلات اخلاقی مربوط به اساتید	۴۵
ب. ضعف های مربوط به تربیت اخلاقی شاگردان	۴۷
راهکارهای ترغیب اساتید به نقش آفرینی تربیتی	۴۸
۳. استاد اخلاق	۵۰
اشاره	۵۰
شاخص ها و ویژگی های استاد اخلاق	۵۲
اشاره	۵۲
الف. ویژگی های اخلاقی و شخصیتی استاد اخلاق	۵۲
ب. مسؤولیت های اخلاقی و تربیتی استاد اخلاق	۵۳
آسیب ها و چالش ها	۵۵
راهکارها و پیشنهادهای	۵۸
۴. استاد مشاور	۵۸
اشاره	۵۸
شاخص ها و ویژگی های استاد مشاور	۵۹
الف. ویژگیهای اخلاقی و شخصیتی مشاور	۵۹
ب. صلاحیت های حرفه ای مشاور	۶۰
آسیب ها و چالش ها	۶۲
راهکارها و پیشنهادهای	۶۳
۵. هم حجره، هم مباحثه و دوست	۶۴
اشاره	۶۴
۵-۱ هم حجره	۶۵
اشاره	۶۵
نشانه های دوستی افراطی	۶۷
آسیب ها و چالش ها	۶۹

۷۰	راهکارهای پیشگیری و درمان
۷۱	۵-۲ هم مباحثه
۷۱	اشاره
۷۲	ویژگی های یک هم مباحثه ی خوب
۷۳	۵-۳ دوست
۷۶	۶. کارکنان و کارگزاران مدرسه
۷۶	اشاره
۷۷	۶-۱. معاون آموزش
۷۸	۶-۲. معاون پژوهش
۷۹	۶-۳. کارکنان بخش اداری
۸۰	۶-۴. باغبان
۸۱	۶-۵. آشپز
۸۴	۶-۶. خادم و نظافت چی
۸۴	اشاره
۸۶	نکته و خاطره
۸۹	۶-۷. نگهبان
۹۰	۶-۸. راننده
۹۱	۷. ظرفیت های بخش ها و واحدهای فرهنگی و تربیتی در مدرسه
۹۳	۸. ظرفیت خانواده ی طلاب
۹۳	اشاره
۹۴	ارتباط مستمر مدرسه با خانواده
۹۵	چالش های خانوادگی طلاب
۱۰۰	فصل دوم : ظرفیت های محیطی مدرسه علمیه
۱۰۰	اشاره
۱۰۰	۱. ترسیم فضای فیزیکی مدرسه ی علمیه ی مطلوب
۱۰۰	اشاره

- ۱-۱. نمای ظاهری و صحن مدرسه ۱۰۳
- ۱-۲. حجره ۱۰۵
- اشاره ۱۰۵
- شاخص های حجره ی مطلوب ۱۰۷
- حجره یا خوابگاه؟ ۱۰۸
- آسیب ها و چالش های زندگی خوابگاهی ۱۰۹
- راهکارهای پیشنهادی ۱۱۱
- ۱-۳. کتابخانه و سالن مطالعه ۱۱۲
- ۱-۴. مَدْرَس (کلاس درس) ۱۱۴
- ۱-۵. مسجد و نمازخانه ۱۱۵
- ۱-۶. آشپزخانه و سالن غذاخوری ۱۱۶
- اشاره ۱۱۶
- تغذیه ۱۱۷
- راهکارها و پیشنهادها ۱۲۴
- ۱-۸. حمام و سرویس های بهداشتی ۱۲۵
- ۱-۹. سالن ورزش و امکانات ورزشی و تفریحی ۱۲۵
- الف. اهمیت ورزش و فعالیت بدنی برای طلاب ۱۲۵
- اشاره ۱۲۵
- راهکارها و پیشنهادها ۱۲۹
- ب. اهمیت و ضرورت تفریح سالم و پاک برای طلاب ۱۳۱
- اشاره ۱۳۱
- راهکارها و پیشنهادها ۱۳۶
۲. ظرفیت تعطیلات حوزه و اوقات فراغت طلاب ۱۳۶
- اشاره ۱۳۶
- فصل تابستان ۱۳۸
- اشاره ۱۳۸

- ۱۳۸ فعالیت های درسی در تابستان، آری یا نه؟
- ۱۳۹ کثرت تعطیلات
- ۱۴۲ ۳. ظرفیت های تربیتی ایام خاص
- ۱۴۲ اشاره
- ۱۴۲ الف. مناسبت های مذهبی
- ۱۴۲ رجب المرجب
- ۱۴۳ شعبان المعظم
- ۱۴۴ رمضان المبارک
- ۱۴۵ محرم الحرام و صفر
- ۱۴۶ ایام فاطمیه
- ۱۴۷ ب. مناسبت های ملی
- ۱۴۷ اشاره
- ۱۴۸ هفته دفاع مقدس و هفته بسیج
- ۱۵۰ فهرست منابع
- ۱۵۵ تازه های نشر :
- ۱۵۷ بخشی از آثار منتشر شده :
- ۱۵۹ درباره مرکز

مشخصات کتاب

سرشناسه : علی محمدی، کاظم، 1356 -

عنوان و نام پدیدآور: ظرفیت های تربیتی مدرسه علمیه مطلوب / کاظم علی محمدی.

مشخصات نشر: قم: مرکز مدیریت حوزه های علمیه، 1396

مشخصات ظاهری: 135 ص.

شابک : 90000 ریال: 978-600-7550-87-8

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت: کتابنامه: ص. 129-133.

موضوع: حوزه های علمیه - ایران - برنامه ریزی

موضوع: Islamic theological seminaries - Iran - Planning

موضوع: حوزه های علمیه - ایران - هدف ها و نقش ها

موضوع: Islamic theological seminaries - Iran - *Aims and objectives *

موضوع: حوزه های علمیه - ایران - مدیریت

موضوع *Islamic theological seminaries -- Iran - Administration* objectives

رده بندی کنگره: 1396 4ظ BP7/4/87

رده بندی دیویی : 297/071

شماره کتاب شناسی ملی: 5011272

خیراندیش دیجیتال: انجمن مددکاری امام زمان (عج) اصفهان

ویراستار کتاب: خانم نرگس قمی

ظرفیت های تربیتی مدرسه علمیه مطلوب

کاظم علی محمدی

ص: 3

سرشناسه : علی محمدی، کاظم، 1356 -

عنوان و نام پدیدآور: ظرفیت های تربیتی مدرسه علمیه مطلوب / کاظم علی محمدی.

مشخصات نشر : قم : مرکز مدیریت حوزه های علمیه، 1396

مشخصات ظاهری: 135 ص.

شابک : 90000 ریال: 8-87-7550-600-978

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت: کتابنامه: ص. 129-133.

موضوع: حوزه های علمیه - ایران - برنامه ریزی

موضوع: Islamic theological seminaries - Iran - Planning

موضوع: حوزه های علمیه - ایران - هدف ها و نقش ها

موضوع: *Islamic theological seminaries - Iran - *Aims and objectives*

موضوع: حوزه های علمیه - ایران - مدیریت

موضوع *Islamic theological seminaries -- Iran - Administration* objectives

رده بندی کنگره: 1396 4ظ BP7/4/87

رده بندی دیویی : 297/071

شماره کتاب شناسی ملی: 5011272

ظرفیت های تربیتی مدرسه علمیه مطلوب

به سفارش و نظارت :

مدیریت مطالعات و برنامه ریزی تهذیبی معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه

مؤلف: کاظم علی محمدی

ناشر: مرکز مدیریت حوزه های علمیه

نوبت چاپ : چاپ اول پاییز 1396

شمارگان : 1000 نسخه

قیمت : 90000 ریال

* تمامی حقوق برای معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه محفوظ است *

نشانی: قم، جمکران، خیابان انتظار، مجتمع دارالولاية،

معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه

www.tahzib-howzeh.ir

مراکز پخش :

معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه

قم، مدرسه علمیه دارالشفاء، فروشگاه انتشارات مرکز مدیریت حوزه های علمیه

تلفن: 025-37748383

قم، خیابان معلم، میدان روح الله، روبروی مجتمع ناشران، نمایندگی دائمی حوزه های علمیه

تلفن: 025-37735547

ص: 4

فصل اول: ظرفیت های نیروی انسانی در مدرسه علمیه

1. مدیر مدرسه 15

شاخص ها و ویژگی های یک مدیر موفق 17

الف. ویژگی های معنوی و اخلاقی 17

ب. ویژگی های شناختی و معرفتی 18

ج. ویژگی های انگیزشی و عاطفی 18

د. ویژگی های رفتاری 19

2. استاد 20

اهمیت جایگاه استاد 20

وظیفه ی استاد؛ نیروپروری به اطلاع رسانی 21

انواع رسیدگی 24

شاخص ها و ویژگی های یک استاد موفق 24

الف. ویژگی های اخلاقی و معنوی استاد 24

ب. ویژگی های شناختی و معرفتی 26

ج. ویژگی های انگیزشی و عاطفی 26

د. ویژگی های رفتاری 27

آسیب ها و چالش ها 28

الف. کاستی ها و مشکلات اخلاقی مربوط به اساتید 28

ب. ضعف های مربوط به تربیت اخلاقی شاگردان 30

راهکارهای ترغیب اساتید به نقش آفرینی تربیتی 31

3. استاد اخلاق 33

شاخص ها و ویژگی های استاد اخلاق 35

الف. ویژگی های اخلاقی و شخصیتی استاد اخلاق 35

ب. مسئولیت های اخلاقی و تربیتی استاد اخلاق 36

آسیب ها و چالش ها 37

راهکارها و پیشنهادها 39

4. استاد مشاور 39

شاخص ها و ویژگی های استاد مشاور 40

الف. ویژگی های اخلاقی و شخصیتی مشاور 40

ب. صلاحیت های حرفه ای مشاور 41

آسیب ها و چالش ها 42

راهکارها و پیشنهادها 43

5. هم حجره، هم مباحثه و دوست 44

1- 5 هم حجره 45

2- 5 هم مباحثه 47

ویژگی های یک هم مباحثه ی خوب 48

3- 5. دوست 49

نشانه های دوستی افراطی 52

آسیب ها و چالش ها 53

راهکارهای پیش گیری و درمان 54

6. کارکنان و کارگزاران مدرسه 55

6-1 معاون آموزش 56

6-2. معاون پژوهش 57

6-3 کارکنان بخش اداری 58

ص: 6

4-6 باغبان 59

5-6. آشپز 60

6-6. خادم و نظافت 63

7-6. نگهبان 68

8-6. راننده 69

7. ظرفیت های بخش ها و واحدهای فرهنگی و تربیتی در مدرسه 70

8. ظرفیت خانواده ی طلاب 72

ارتباط مستمر مدرسه با خانواده 73

چالش های خانوادگی طلاب 74

فصل دوم : ظرفیت های محیطی مدرسه

1. ترسیم فضای فیزیکی مدرسه علمیه ی مطلوب 79

1-1 نمای ظاهری و صحن مدرسه 82

2-1- حجره 84

شاخص های حجره ی مطلوب 86

حجره یا خوابگاه؟ 87

آسیب ها و چالش های زندگی خوابگاهی 88

راهکارهای پیشنهادی 90

3-1 کتابخانه و سالن مطالعه 91

4-1 مدرّس (کلاس درس) 93

5-1 مسجد و نمازخانه 94

6-1 آشپزخانه و سالن غذاخوری 95

راهکارها و پیشنهاداتها 103

1-7 حمام و سرویس های بهداشتی 104

1-8 سالن ورزش و امکانات ورزشی و تفریحی 104

ص: 7

الف . اهمیت ورزش و فعالیت بدنی برای طلاب 104

ب. اهمیت و ضرورت تفریح سالم و پاک برای طلاب 110

2. ظرفیت تعطیلات حوزه و اوقات فراغت طلاب 115

فصل تابستان 117

فعالیت های درسی در تابستان ، آری یا نه؟ 118

کثرت تعطیلات 118

3. ظرفیت های تربیتی ایام خاص 121

الف. مناسبت های مذهبی 121

رجب المرجب 121

شعبان المعظم 122

رمضان المبارک 123

محرم الحرام و صفر 124

ایام فاطمیه 125

ب . مناسبت های ملی 126

هفته دفاع مقدس و هفته 127

فهرست منابع 129

الف. کتاب های فارسی و عربی 129

ب. مقالات و نشریات 131

ج. سایت ها 132

تازه های نشر 133

تأکید بر تقدم تزکیه بر تعلیم و خطر پیمودن مسیر علم بدون توجه به سلوک معنوی در اندیشه و سخن امام خمینی قدس سره موج می زند. (1) به توصیه ی امام، میزند تهذیب باید از همان اوان جوانی و ورود به عرصه ی طلبگی، مورد توجه و اهتمام طلاب و نیز مربیان اخلاق در حوزه ها باشد تا بیش تر بتوانند از نیروی جوانی خود بهره ببرند. (2)

ص: 9

1- تزکیه قبل از تعلیم و تعلم است: *يُزَكِّيهِمْ*؛ پیغمبر آمده است این ها را تزکیه بکند؛ پرورش بدهد؛ نفوس را مهیا کند و بعد *يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ*؛ بعد تعلیم کتاب و حکمت بکند که اگر کتاب و حکمت با پرورش توأم نباشد و با تزکیه توأم نباشد، موجودی که از او بیرون می آید، همین موجوداتی می شود که در مجلس سنا و در مجلس شورای قبل از انقلاب بود. (امام خمینی، صحیفه امام، ج 12، ص 494) این اصطلاحات هر چه زیادتر شود، اگر با تهذیب و تقوا همراه نباشد، به ضرر دنیا و آخرت جامعه مسلمین تمام می شود. تنها دانستن این اصطلاحات اثری ندارد. علم توحید هم اگر با صفای نفس توأم نباشد، وبال خواهد بود. چه بسا افرادی که عالم به علم توحید بودند و طوایفی را منحرف کردند. چه بسا افرادی که همین اطلاعات شما را به نحو بهتری دارا بودند، لکن چون انحراف داشتند و اصلاح نشده بودند، وقتی وارد جامعه گردیدند، بسیاری را گمراه و منحرف ساختند. این اصطلاحات خشک، اگر بدون تقوا و تهذیب نفس باشد، هر چه بیشتر در ذهن انباشته گردد، کبر و نخوت در دایره نفس بیشتر توسعه می یابد. (امام خمینی، جهاد اکبر، ص 19)

2- شما وقتی وارد حوزه می شوید، پیش از هر کار، باید در صدد اصلاح خود باشید و مادامی که در حوزه به سر می برید، ضمن تحصیل، باید نفس خود را تهذیب کنید تا آنگاه که از حوزه بیرون رفتید و در شهر و یا محلی، رهبری ملتی را بر عهده گرفتید، مردم از اعمال و کردار شما، از فضایل اخلاقی شما استفاده کنند، پند گیرند، اصلاح شوند. بکوشید پیش از آن که وارد جامعه گردید، خود را اصلاح کنید، مهذب سازید. اگر اکنون که فارغ البال می باشید، در مقام اصلاح و تهذیب نفس برنیاید، آن روز که اجتماع به شما روی آورد، دیگر نمی توانید خود را اصلاح نمایید... در زمینه ی تهذیب و تزکیه نفس و اصلاح اخلاق، برنامه تنظیم کنید؛ استاد اخلاق برای خود معین نمایید؛ جلسه وعظ و خطابه، پند و نصیحت تشکیل دهید. خود رو نمی توان مهذب شد. اگر حوزه ها همین طور از داشتن مربی اخلاق و جلسات پند و اندرز خالی باشد محکوم به فنا خواهد بود. (همان، ص 21)

سفارش همیشگی مقام معظم رهبری دام ظلّه به مدیران و مسؤولان حوزه و نیز طلاب جوان و روحانیان، همان سفارش های حضرت امام قدس سره می باشد و ایشان به مناسبت های مختلف، حوزه و روحانیت را به اخلاق و معنویت دعوت کرده و متولیان امر را به اهتمام جدی در ایجاد تحول اخلاقی در حوزه فرا خوانده اند. (1) از این رو باید گفت مهم ترین و اصلی ترین شاخصه ی حوزه های علمیه، موضوع تهذیب نفس، تزکیه و اخلاق می باشد و طلبه ی امروز بیش از هر زمان دیگری نیازمند تهذیب است. (2)

با توجه به اهمیت و حساسیت موضوع و در شرایطی که نیرو، امکانات و بودجه ی لازم و کافی برای فعالیت های تهذیبی و تربیتی برای بسیاری از مدارس علمیه فراهم نیست، باید تدبیری اندیشید که از همین امکانات اندک و داشته های موجود، بهره برداری بهتری صورت گیرد.

بنابراین، معتقد هستیم مدیر مدرسه که مسؤولیت اصلی امر تعلیم و

ص: 10

1- من توصیه ی به خشوع و ذکر و تقوا و سعی برای تقرب الی الله را برای طلاب واجب تر می دانم تا توصیه به علم، که مایه ی اصلی کارشان علم است، اگر علم باشد، تقوا نباشد، این علم می شود بی فایده، گاهی هم مضر. عالمانی داشتیم، چه علم دینی، چه علم غیر دینی، که نه فقط از این علم بهره ای نبردند و بهره ای نرساندند، بلکه وزر و وبال شد. این روح معنویت در کالبد علم و عالم لازم است. (بیانات مقام معظم رهبری در جمع علما و روحانیان کرمانشاه 1390/07/20)

2- مسأله ی دیگر در نظام رفتاری و اخلاقی حوزه ها، فیض بردن از معنویات است، تهذیب است. این خیلی مهم است. جوان امروز حوزه بیش از گذشته به مسأله ی تهذیب نیازمند است. کسانی که رشته های رفتارشناسی عمومی را مطالعه می کنند و کار می کنند، این را تأیید می کنند. امروز در همه ی دنیا این جور است که وضع نظام مادی و فشار مادی و مادیت، جوان ها را بی حوصله می کند؛ جوان ها را افسرده می کند. در یک چنین وضعی، دستگیر جوان ها، توجه به معنویت و اخلاق است. علت این که می بینید عرفان های کاذب رشد پیدا می کند و یک عده ای طرفشان می روند، همین است؛ نیاز هست. جوان ما در حوزه ی علمیه - جوان طلبه، چه دختر، چه پسر - نیازمند تهذیب است. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم، 1389/07/29)

تربیت طلاب متوجه وی است. و سایر عوامل تربیتی و تهذیبی مدرسه، می توانند با بسیج نمودن و هم سو کردن همه ی امکانات و ظرفیت های مدرسه، تا حد زیادی اهداف و برنامه های تهذیبی و تربیتی را پیش ببرند.

البته می دانیم که این ظرفیت ها در مناطق و مدارس مختلف کشور متفاوت است، ولی از باب (ما لا یُدرک کُله لایترک کُله) به قدر میسور (توان) باید از آنها کمک گرفت.

از سوی دیگر، باید توجه داشت که هیچ عاملی در مدرسه (چه عامل انسانی و چه عامل محیطی) در حیات علمی و معنوی طلبه بی تأثیر نیست و تأثیر مثبت یا منفی خود را هم از لحاظ آموزشی و هم تهذیبی بر جای می گذرد. (1) حتی گاهی یک عامل ضمنی (پنهان یا غیر مستقیم) به شدت می تواند فعالیت های تهذیبی مدرسه را تحت تأثیر قرار دهد.

نوشته ی حاضر که پاسخی است به این نیاز و خلأ پژوهشی در حوزه های علمیه، تلاش دارد مهم ترین ظرفیت ها و عمده ترین عوامل تأثیرگذار بر امر تربیت طلبه را در مدرسه، شناسایی و معرفی نماید. این عوامل به دو دسته کلی عوامل انسانی و عوامل محیطی تقسیم و در دو بخش ارائه شده است.

در بخش نخست به نقش و ظرفیت تربیتی مدیر مدرسه، اساتید آموزشی،

ص: 11

1- باید توجه داشت که یکی از رموز موفقیت مدیر، همسو بودن مجموعه ارکان تحت مدیریت است. مدیر نباید گمان کند که در مثل رکن خدماتی مجموعه، در روند تربیتی بی تأثیر است یا این که آموزش، صرفاً کار آموزشی می کند و در تربیت دخیل نیست. گاه مربی ورزش که آراسته به اخلاق نیک است، آثاری به اندازه تأثیرات معلم اخلاق را دارد. بنابراین هر قدر که ارکان مجموعه هم سوتر و هم نواتر باشند روند تربیت آسان تر، سریع تر و کم آفت تر خواهد بود. (نظافت، تربیت و پرورش نیروی انسانی در حوزه های علمیه، مجله حوزه ش 145، ص 207-232)

اساتید اخلاق، مشاوران، هم حجره، هم مباحثه، دوست، کارکنان و کارگزاران مدرسه، بخش ها و تشکل های فرهنگی و خانواده طلاب اشاره شده است.

در بخش دوم نیز، نخست به ترسیم فضای فیزیکی و ساختمانی مدرسه مطلوب از لحاظ تهذیبی و تربیتی پرداخته شده و به ظرفیت تربیتی نمای ظاهری و صحن مدرسه، حجره ها، کتابخانه، مدرس ها، مسجد و نمازخانه، آشپزخانه و غذاخوری، حمام و سرویس بهداشتی، سالن ورزشی و امکانات تفریحی اشاره شده و سپس ظرفیت تعطیلات و اوقات فراغت طلاب، فصل تابستان، ایام و مناسبت های مذهبی و ملی مورد بحث قرار گرفته است.

نظر به اینکه تاکنون در این زمینه، پژوهش متمرکز و جامعی صورت نگرفته و این نوشته، گام آغازین است، ممکن است کاستی ها و اشکال هایی داشته باشد؛ از این رو دست یاری به سوی اساتید، پژوهشگران و کارشناسان محترم تربیتی و تهذیبی دراز و از نکته های اصلاحی و تکمیلی ایشان استقبال می کنیم. به این امید که اثر ناچیز حاضر در پرتو عنایت های معصومان علیهم السلام مورد توجه و پذیرش خداوند متعال قرار بگیرد.

در پایان از حجت الاسلام والمسلمین کاظم علی محمدی که متن حاضر به همت ایشان تدوین و آماده چاپ شد و نیز حجت الاسلام والمسلمین هادی حسین خانی و مهدی محمدی صیفار که ارزیابی و ویرایش اثر را بر عهده داشتند، صمیمانه تشکر و قدردانی می کنیم.

مدیریت مطالعات و برنامه ریزی تهذیبی

معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه

اشاره

در این فصل به ظرفیت های نیروی انسانی موجود در مدرسه که نسبت به عوامل محیطی، بیشترین سهم را در تهذیب و تربیت طلاب دارند، پرداخته شده است. مدیر، اساتید آموزشی، استاد اخلاق، مشاور، دوستان و هم سالان، کارکنان و کارگزاران مدرسه و نیروهای خدماتی از ظرفیت های انسانی مدرسه هستند که در این جا از آنها اسم برده شده و ذیل هر عنوان نکته هایی ارائه شده است.

1. مدیر مدرسه

اشاره

گرچه در تربیت و تهذیب طلبه، عوامل گوناگونی مانند خانواده، اساتید، کادر، دوستان و هم سالان، قوانین و مقررات، محیط مدرسه و... مؤثر هستند؛ ولی شاید مهم ترین عامل، مدیر مدرسه باشد که مسؤولیت اصلی امر تعلیم و تربیت طلاب در مدرسه را بر عهده دارد و می تواند همه ی امکانات و ظرفیت های مدرسه را برای تهذیب طلاب بسیج کند.

مدیر مدرسه، نقش مستقیم و غیر مستقیم در تهذیب دارد. او از آن جهت که مدیر است، می تواند با زمینه سازی های مناسب در مدرسه، از قبیل برنامه ریزی و سازمان دهی درست، انگیزه بخشی به وسیله ی دعوت از اساتید مهذب و توان مند، اهمیت دادن به رشد معنوی و تشویق طلبه به سمت گرایش های معنوی، انجام عبادات و نیز توجه به نیازهای عاطفی، روانی، معنوی و اجتماعی طلبه، مناسب رشد اخلاقی طلاب مدرسه را

فراهم سازد و به صورت غیر مستقیم تأثیرگذار باشد.

هم چنین به جهت جایگاه مدیریتی و رهبری که در مدرسه دارد، خواه و ناخواه به عنوان الگوی عملی نگریسته می شود و طلاب از او به صورت مستقیم تأثیر می پذیرند. «مدیر می تواند با شیوه ی صحیح مدیریت، افراد را تحت تأثیر اندیشه ها، تفکر و حرکت های سازنده و هدایت کننده خود قرار دهد. موضع گیری های مثبت یا منفی مدیر، جنبه ی الگویی پیدا میکند و به مقدار نفوذی که در روح افراد دارد، می تواند آنها را هدایت کرده، جهت بخشد». (1)

همچنین، اولویت دادن مدیر به برنامه های اخلاقی و عبادی، سایر برنامه ها را تحت تأثیر قرار داده و عوامل دیگر مدرسه نیز خود را با این اولویت ها هماهنگ می سازد.

برای این که مدیر بتواند رسالت تربیتی خود را در مدرسه به درستی و به شکل مطلوبی به انجام رساند، باید از ویژگی ها و توانمندی هایی برخوردار باشد. مهم ترین شاخص ها و ویژگی های اخلاقی، شناختی، انگیزشی و رفتاری مورد نیاز برای موفقیت مدیر در امر تربیت طلاب در ادامه ذکر شده است.

ص: 16

1- کوهستانی، «نقش مدیریت و تأثیر تربیتی آن از دیدگاه اسلام» مجله پیوند، ش 14، ص 16.

الف. ویژگی های معنوی و اخلاقی

1. اخلاص؛
2. تقوا و پارسایی؛
3. عشق به اهل بیت علیهم السلام؛
4. انس با دعا و معنویات؛
5. توجه به صلاحیت های اخلاقی و تربیتی در گزینش طلاب؛
6. اهتمام به معنویت و تهذیب طلبه؛
7. برخورداری از روحیه خدمتگزاری و ایثارگری؛
8. دفاع از ارزش های اسلام و انقلاب اسلامی؛
9. خوش خلقی؛
10. توکل؛
11. صبر در برابر سختی ها؛
12. زهد و ساده زیستی؛
13. احترام به بزرگان؛
14. تأثیر اخلاقی تربیتی بر شاگردان؛
15. تواضع؛
16. عزت نفس؛
17. راست گویی؛
18. خودکفایی؛
19. عیب پوشی اصلاح گرو...

ب. ویژگی های شناختی و معرفتی

1. معرفت به ارزش کار تربیت طلبه؛
2. شناخت ویژگی های نسل جوان؛
3. معرفی الگوهای اخلاقی
4. بصیرت فرهنگی، سیاسی و اجتماعی؛
5. دشمن شناسی؛
6. آگاهی از جریان های فکری زمانه ؛
7. تشخیص انگیزه ها و تیت ها؛
8. آینده نگری؛
9. آسیب شناسی؛
10. تقویت مبانی اعتقادی طلاب ؛
11. برخورداری از پشتوانه استدلالی؛
12. توجه به بهداشت روحی و روانی طلاب و....

ج. ویژگی های انگیزشی و عاطفی

1. علاقه به کار برای حوزه و طلبه
2. تکریم طلاب؛
3. اعتماد به طلاب؛
4. صبر و استقامت و سعه صدر داشتن؛
5. انگیزه بخشی؛
6. ابراز عطف و پدرانانه ؛

7. برقراری ارتباط مؤثر با طلاب؛

8. به خاطر سپردن اسامی طلاب و صدا زدن آنان با نام؛

ص: 18

9. ارتباط با سرگروه ها؛

10. ارتباط با مسئولان واحدها؛

11. همراهی با طلاب در سفرهای گروهی مدرسه؛

12. موعظه؛

13. سرکشی به حجره ها ...

د. ویژگی های رفتاری

1. جذب جوانان مستعد برای حضور در حوزه؛

2. همسوسازی ارکان مدرسه

3. حضور پر رنگ، مستمر و تمحض مدیر در اداره ی مدرسه؛

4. نظم و انضباط؛

5. واگذاری مسؤولیت ها به طلاب؛

6. سوق دادن طلاب به عرصه های اجتماعی؛

7. توانایی مدیریت و انجام کار گروهی؛

8. نصب صندوق پیشنهادات (1)

اهتمام به امور اخلاقی و معنوی؛ مطالعه ی مستمر کتاب های اخلاقی، تربیتی و مدیریتی؛ شرکت در کارگاه ها و دوره های دانش افزایی و مهارت افزایی مدیران؛ آشنایی و بهره گیری از تجارب تربیتی و مدیریتی مدیران موفق و سیره ی سلف صالح؛ بهره گیری مستمر از ظرفیت های علمی و مهارتی کارشناسان تهذیبی و تربیتی اعزامی از سوی ستاد به مدارس علمیه و ... راهکارهایی است که می تواند در موفقیت مدیران مؤثر باشد.

ص: 19

1- برای آگاهی و مطالعه بیشتر در مورد ویژگی های یاد شده ر.ک: حسین خانی، «نقش تربیتی مدیران در مدارس علمیه» قم، انتشارات مرکز مدیریت حوزه های علمیه، 1395 .

اهمیت جایگاه استاد

گرچه در مدارس علمیه، عوامل متعددی در تحول شخصیت و تربیت طلبه نقش آفرین هستند (همان گونه که هدف از نوشته ی حاضر، بیان همین عوامل و ظرفیت ها است)؛ اما بی شک تأثیرگذارترین و موفق ترین عامل در پرورش طلبه، استاد است. در واقع نقش تربیتی استاد در شکل دهی به اندیشه، انگیزه و رفتار طلبه بی همتاست و انتظار می رود که در حق طلبه، رسیدگی بیشتری داشته باشد.

این ویژگی مرهون عوامل زیر است:

نخست: این که مهم ترین بستر تربیت و تحول انسان، ارتباط است و فرصت استاد برای ارتباط با طلبه از همه بیشتر است. در واقع، طلاب بیشترین وقت خود را در طول روز با اساتید آموزشی سپری می کنند.

دوم: طلبه در مقابل مقام علمی استاد و جایگاه استادی وی، کرنش دارد و نسبت به او احساس کوچکی و فروتنی می کند و حالت دفاعی خود را در برابر عظمت او می گشاید.

سوم: استاد برخلاف مدیر، معاون آموزش، معاون تهذیب، پرسنل اجرایی و حتی استاد اخلاق مدرسه، با گروه محدودتر و جمعیت کمتری روبه روست و مشکلات آنان را از نمای نزدیک می بیند و با سرعت و دقت بیشتری به مشکلات آنان پی می برد و بیش از همه، امکان شناخت استعدادها، قوت ها و ضعف های طلبه ها را دارد.

چهارم: انس و صمیمیت استاد به سبب ارتباط طولانی هر روز با طلبه افزون تر می شود و از این رو زمینه ی اثرگذاری و نقش آفرینی او هموارتر می گردد. همین انس و صمیمیت باعث می شود طلبه با استاد درددل کرده و مشکلاتش را بیان کند و او را «اذن خیر» (1) و سنگ صبوری برای مشکلاتش بیابد.

تأثیر استاد در طلبه قطعی است. استاد حتی اگر نداند و نخواهد، رنگ شخصیت خود را به طلبه انتقال می دهد و ناهشیار بر او اثری می افکند. این فرایند ناخودآگاه را باید شناخت و مدیریت کرد و از ظرفیت آن به نفع تربیت بهره گرفت؛ تربیتی پنهان و نامرئی، فراتر از آموزه ها و ارتباطات رسمی که می توان بهینه اش ساخت و به کارش گرفت.

البته توجه داریم که درجه ی اثرگذاری استاد و اثرپذیری طلبه از استاد به عوامل گوناگونی بسته است؛ بنابراین تأثیر همه ی اساتید، مانند هم نیست؛ همان گونه که تأثیر یک استاد در همه ی شاگردان یکسان نیست.

وظیفه ی استاد؛ نیروپروری نه اطلاع رسانی

استاد در کلاس درس، با مبلغ بر فراز منبر یا مروج در رسانه های عمومی تفاوت دارد. مروج درصدد اطلاع رسانی و انتقال آموزه هاست و عموم مردم مخاطب وی هستند. عموم مردم کسانی هستند که زمان و توان عمده ی خود را صرف کارهای دیگر می کنند و تا آخر ممکن است به تخصص در آن دانش در نیایند؛ یعنی تنها از آن اطلاعات سود برند و مصرف کننده ی پیام باقی بمانند؛ ولی استاد با کسانی سر و کار دارد که دیر یا زود متخصص

ص: 21

آن دانش خواهند شد و آن را فراتر از مصرف شخصی خود به کار خواهند گرفت. استاد با حلقه‌ی متخصصان مواجه است و نیروپروری برای یک عرصه‌ی تخصصی را برعهده دارد.

مقام معظم رهبری دام ظلّه در این زمینه می‌فرماید:

اساتید باید یکی از اهتمام‌هایشان شاگرد پروری باشد. ارزش استاد، اعتبار استاد در بیرون، به شاگردان اوست. در حوزه‌های علمیه‌ی ما هم همین طور است. آن استاد، آن فقیه یا اصولی یا حکیمی ارزش بیشتری در چشم‌ها دارد که آثار وجودی او به شکل شاگردان و تلامذه‌ی برجسته‌ی او، خودش را نشان بدهد. شاگرد پروری کنید. این افرادی که می‌آیند در کلاس‌های درس شما - چه در دوره‌های کارشناسی، چه در دوره‌های تحصیلات تکمیلی - می‌نشینند و شما با این‌ها به عنوان استاد مواجه می‌شوید. این‌ها را نباید به حساب یک مستمع یک سخنرانی، یک منبر به حساب آورد؛ نه، باید مثل مصنوعی که اینها را می‌خواهید با دست خودتان بسازید، با این‌ها برخورد کنید. البته استعدادهای یکسان نیست، شوق‌ها یکسان نیست، زمینه‌ها و فضاهای گوناگون یکسان نیست؛ اما این هدف برای اساتید، به نظر من یک هدف جدی باید باشد. نگاه کنید ببینید چقدر شاگرد پرورش دادید. شاگرد فقط آن کسی نیست که سرکلاس حاضر می‌شود؛ آئی است که به وسیله‌ی شما ساخته می‌شود و تحویل داده می‌شود به دنیای علم، به عنوان یک نیروی کارآمد و علمی. (1)

استاد علاوه بر انتقال مؤثر آخرین یافته‌های نظری به حلقه‌های تخصصی و جامعه‌ی علمی، باید شاگرد خود را برای ایفای نقش تخصصی در آن زمینه بار آورد. نقش استاد بیش از انتقال اطلاعات و بیش از یک ضبط و پخش است.

ص: 22

وظیفه‌ی استاد تنها دانش‌افزایی و اطلاع‌رسانی نیست، تربیت است.

برای آن که استاد، شاگرد خود را بار آورد و رشد دهد، باید در حق او رسیدگی کند. صرف سخن گفتن و انتقال داده‌های علمی به تحول جان در طلبه نمی‌انجامد. استاد علاوه بر تربیت علمی و تحول ذهنی طلبه (یعنی دست‌یابی طلبه به کمالات ذهنی مانند قدرت تجزیه و تحلیل، دقت، تمرکز، خلاقیت، تفکر منطقی و...) می‌تواند و باید به تحول اخلاقی - معنوی و شخصیتی طلبه نیز بیندیشد و اقدام کند. (1)

این خاطره از اهتمام شهید محراب، آیت‌الله مدنی رحمه‌الله نسبت به رسیدگی معنوی به فرد فرد طلبه‌ها شنیدنی است. آیت‌الله راستی کاشانی درباره‌ی این ویژگی اخلاقی آن شهید می‌فرماید:

به شهید مدنی اطلاع دادند، طلبه‌ای صبح‌ها دیر از خواب برمی‌خیزد! او چهل روز، صبح‌ها به دیدار او می‌رود. او را از خواب بیدار می‌کند، با او نماز می‌خواند، قرآن می‌خواند، صبحانه میل می‌فرماید تا آن عادت ناپسند را از او بگیرد و موفق هم می‌شود و این همه تلاش و کوشش به خاطر درک و رسیدن دیگران به ثواب نماز اول وقت است. (2)

ص: 23

1- متأسفانه در سال‌های اخیر، توجه برخی از اساتید به تربیت اخلاقی طلاب کم‌رنگ‌تر شده است. برای مثال، در یک نظرسنجی از طلاب دروس آزاد (پایه هفت تا ده) که در سال 1389 از سوی دبیرخانه شورای عالی حوزه انجام شده «در پاسخ به این پرسش که به چه میزان تربیت اخلاقی طلاب در دروس آزاد مورد توجه اساتید می‌باشد؟»، تنها 19 درصد از طلاب براین باور بودند که تربیت اخلاقی ایشان برای اساتید اهمیت زیادی دارد و 65 درصد بیان داشتند که تربیت اخلاقی برای اساتید اهمیت کمی دارد و 16 درصد نیز معتقد بودند هیچ اهمیتی ندارد! (دبیرخانه شورای عالی حوزه‌های علمیه، بررسی نظر طلاب پایه‌های 7 تا 10 حوزه‌های علمیه قم درباره دوره معروف به دروس آزاد ص 31)

2- مقاله «سجاده خونین»، پاسدار اسلام، شماره 261، شهریور 1382.

بهترین خدمت در حق طلبه، «رسیدگی» به اوست. لازم است استاد، طلبه را به منزله ی فرزند و ثمره ی عمر خود بداند و در ایجاد ارتباط صمیمی، سازنده و عاطفی با او پیش قدم شود و به رشد و حرکت و تحول او توجه و در امور اخلاقی، معنوی، معیشتی، روحی، روانی، خانوادگی، درسی، اجتماعی و ... او حضور داشته باشد.

علاوه بر این، لازم است استاد به تناسب توانایی ها و قابلیت های شاگردان، توجه ها و رسیدگی ها را کم و بیش نماید و با شاگردان خاص، ارتباط بیشتری داشته باشد، از آن ها تکلیف افزون تری بخواهد و برای آنان فرصت بسیاری اختصاص دهد.

شاید همه ی این عناوین را در این کلمه ها نیز بتوان گنجانند» دغدغه

داشتن، احساس مسؤولیت، دردمندی و دلسوزی. (1)

مهم ترین شاخص ها و ویژگی های اخلاقی، شناختی، انگیزشی و رفتاری مورد نیاز برای موفقیت استاد در رسیدگی علمی و اخلاقی به شاگردان در ذیل بیان می شود:

شاخص ها و ویژگی های یک استاد موفق

الف. ویژگی های اخلاقی و معنوی استاد

1. اخلاص و نیت پاک؛

2 تقوا و پارسایی؛

ص: 24

3. عشق به اهل بیت علیهم السلام و روضه خوانی قبل از تدریس؛ (1)

4. توکل؛

5. انس با دعا و معنویات؛ (2)

6. اهتمام به معنویت و تهذیب نفس شاگردان؛

7. بیان مسائل معنوی در خلال درس؛

8. بیان احادیث اخلاقی در ابتدا یا انتهای درس؛

9. بیان سیره ی اهل بیت علیهم السلام؛

10. بیان سیره ی علما و بزرگان.

ص: 25

1- آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری رحمه الله دستور می دادند قبل از تدریس، کسی قدری مصیبت حضرت سیدالشهداء علیه السلام بخواند و سپس درس را شروع می کردند. (مختاری، سیمای فرزندان، ص 192)؛ مقام معظم رهبری هر روز قبل از درس چند دقیقه ای بحث اخلاقی دارند. اگر روزی هم مناسبتی باشد درس را زودتر تمام می کنند و می فرمایند: یک نفر بلند شود و ذکر مصیبتی بخواند. (پاینده، «خاطراتی درس آموز از زندگی مقام معظم رهبری»، مجله مبلغان، فروردین 1383، ش 52، ص 100)

2- شهید آیت الله قدوسی رحمه الله یک شب در مسجد گوهرشاد با نگرانی می فرمود: «برایم بسیار ناگوار و غیر منتظره بود که شنیدم یکی از اساتید مدرسه حقانی، مقید به نماز شب نیست با ایشان صحبت کردم، معلوم شد سبکی معده را در شب رعایت نمی کند.» (مصاحبه با سید محمدرضا طباطبایی)، ماهنامه شاهد یاران، ش 38، ص 89) از اینجا مشخص می شود که شهید قدوسی، صلاحیت های اخلاقی حداقلی را برای گزینش اساتید در نظر نمی گرفت، [بلکه] در کار فرهنگی و علمی مدرسه، خصوصاً دعوت اساتید لایق و عالی رتبه، تا می توانست تلاش و همیشه بهترین اساتید را برای تدریس در مدرسه دعوت می کرد و معلوم است که دست یابی به اساتید بزرگ آن هم برای دروس سطح پایین چقدر دشوار بود. حضرت استاد خزعلی، یک روز در درس اصول فقه به مناسبتی فرمودند: «امروز تقاضا نسبت به من برای تدریس دروس سطح بالا زیاد است؛ اما به جهت وظایف و مسئولیت های دیگری که دارم، قبول نمی کنم و این درس را برای شما از این جهت قبول کرده ام که آقای قدوسی درخواست کرده اند و اگر این مرد بگوید «شرح امثله» را در این مدرسه تدریس کنم، چنین خواهم کرد و آن را وظیفه خود خواهم دانست.» (همان) شهید قدوسی برای تربیت طلاب از اساتید فاضل و مهذبی همچون آیت الله شبیری زنجانی، آیت الله حائری شیرازی و ... استفاده می کردند. ویژگی های تربیتی اساتید تا آنجا برای شهید قدوسی حائز اهمیت بود که اگر تشخیص می داد استاد یا شاگردی در روحیه طلاب اثر نامطلوب دارد، هرچه زودتر به وجه معقولی، عذرش را می خواست. («گفت و شنود با آیت الله احمد جنتی»، همان، ص 8)

11. خوش خُلقی؛

12. پرهیز از انتقال مشکلات خود به شاگردان؛

13. داشتن زی طلبگی؛

14. زهد و ساده زیستی؛

15. احترام به اساتید و علما؛

16. تواضع در رفتار، گفتار و نوشتار؛

17. عزّت نفس؛

18. عیب پوشی اصلاح گرو....

ب. ویژگی های شناختی و معرفتی

1. معرفت به ارزش کار تربیت طلبه؛

2. شناخت ویژگی های نسل جوان؛

3. توجه به بهداشت روحی و روانی شاگردان؛

4. توجه به نیازهای شاگردان؛

5. بصیرت اجتماعی - سیاسی؛

6. آینده نگری؛

7. تقویت مبانی اعتقادی شاگردان؛

8. تفهیم استدلالی و ...

ج. ویژگی های انگیزشی و عاطفی

1. احساس مسئولیت به تربیت طلاب؛

2. برقراری ارتباط مؤثر با طلاب؛

3. ابراز عطف و پدرانہ ؛

4. تکریم و احترام شاگردان؛

ص: 26

5. انگیزه بخشی برای جهاد پرشور علمی؛

6. موعظه‌ی شاگردان؛

7. توبیخ و تنبه و انذار؛

8. خیر خواهی و راهنمایی؛

9. رازداری؛

10. اعتماد به شاگردان؛

11. سعه صدر و بردباری؛

12. استفاده از ظرفیت‌ها و استعدادهای طلاب و ...

د. ویژگی‌های رفتاری

1. نظم و انضباط؛

2. بهره‌گیری از روش تربیت الگویی (بیان سیره‌ی اهل بیت علیهم السلام، علما و شهدا حین تدریس)؛

3. هم‌سوئی با برنامه‌های مدیر و کادر تهذیبی و تربیتی مدرسه؛

4. ارائه‌ی الگوی عملی معنویت و فضیلت؛

5. پرهیز از نگاه کاسبکارانه نسبت به تدریس؛

6. رعایت آداب تدریس؛

7. نظافت و آراستگی ظاهری؛

8. دفاع از ارزش‌های اسلام و انقلاب اسلامی.

9. اقدام اجتماعی و..... (1)

ص: 27

اشاره

گرچه اساتید حوزه‌های علمیه، غالباً انسان‌هایی وارسته، پارسا و مهذب هستند، با این وجود، متأسفانه شماری از ایشان، واجد صلاحیت‌های لازم در امر تربیت اخلاقی و معنوی طلاب نیستند؛ چراکه برخی از آنان با فنون روابط مؤثر آشنا نیستند؛ بعضی انگیزه و حوصله‌ی لازم را ندارند؛ برخی در مسائل اخلاقی و تربیتی مطالعه‌ی کمی دارند؛ عده‌ای نیز خود از آسیب‌های اخلاقی رنج می‌برند و ..

از سوی دیگر، تعدادی از اساتید واجد صلاحیت نیز به سبب اشتغال‌های فراوان یا مشکلات و دغدغه‌های معیشتی، اهتمام جدی به امور تہذیبی و تربیتی شاگردان خود ندارند.

در ادامه به برخی از ضعف‌ها و آسیب‌های اخلاقی و تربیتی مربوط به اساتید اشاره می‌شود که گاهی به چشم می‌خورد و با توجه با جایگاه و نقش تربیتی ایشان، کم آن نیز زیاد است و باید کوشید تا همین گروه اندک نیز از این آسیب‌ها به دور باشند.

الف . کاستی‌ها و مشکلات اخلاقی مربوط به اساتید

1. ضعف در خودسازی و تزکیه نفس؛ (1)

2. عدم آشنایی یا بی‌توجهی نسبت به شؤونات و زئی‌طلبگی و روحانیت؛

3. کم توجهی به پوشش متعارف و آراستگی ظاهری (عمامه‌ی بزرگ، موی

ص: 28

1- از جمله عدم شرکت در جلسه‌های اخلاق و برنامه‌های تہذیبی و تربیتی مدرسه، کم توجهی نسبت به تہجد و نماز شب، قرائت و انس با قرآن و ادعیه، عدم تقید به نماز جماعت اول وقت، عدم اهتمام جدی به انجام مستحبات و ترک مکروهات و

سر و صورت خیلی بلند یا کوتاه، لباس های ژولیده و کثیف یا فاخر و گران قیمت، رنگ لباس غیر متعارف، بوی بد بدن و...؛

4. غرور و خودپسندی؛

5. برخی از رفتارهای بیانگر خود پسندی و تکبر:

• توقع احترام از دیگران؛

• بی اعتنایی به برخی علما (به ویژه علمای شهر خود)؛

. ابتدا به سلام نکردن؛

. انتقادهای مکرر و نابجا از دیگران؛

. ناراحت شدن از نصیحت یا انتقاد دیگران؛

• انتظار مدح از دیگران؛

. عدم اقتدا به دیگران در نماز؛

. غرور و فخرفروشی علمی؛

. نداشتن روحیه ی مشورت با دیگران (در امور فردی و شؤونات اجتماعی)؛

. رفتارهای تحقیر آمیز با شاگردان و...

6. افراط و تفریط در امور معنوی (مقدس مآبی، افراط در عبادات، انزواطلبی و...)

7. فقدان تعهد و مسؤولیت پذیری؛

8. مصرف دخانیات سیگار، قلیان و...؛

9. حبّ جاه و مقام های دنیوی؛

10. دو لباسی (برخی از اساتید در مدرسه لباس می پوشند و خارج از مدرسه التزام به پوشیدن دایمی لباس ندارند)؛

11. ضعف در برنامه ریزی و بی نظمی و بی انضباطی (در رفت و آمد در

ارائه ی درس و...؛

12. نداشتن روحیه همکاری و کار گروهی؛

13. حسادت نسبت به سایر اساتید همکار؛

14. نداشتن مناعت طبع و داشتن نگاه کاسبکارانه نسبت به تدریس؛ 15. وجود آسیب های روحی و روانی (افسردگی، وسواس و اضطراب)؛

16. کثرت سفرهای زیارتی و شخصی در ایام تحصیلی.....

ب. ضعف های مربوط به تربیت اخلاقی شاگردان

1. بی اعتنایی و نخواندن روایات اخلاقی و تربیتی در آغاز یا پایان درس؛

2. گلابه های مکرر از وضعیت موجود حوزه و بیان ناامیدانه ی سختی ها و مشکلات زندگی طلبگی؛

3. افراط در شوخی و مزاح در کلاس و خارج از آن یا انجام شوخی های نامناسب؛

4. عدم توجه به حالات روحی و روانی شاگردان؛

5. تبعیض میان شاگردان؛

6. الفا و انتقال مشکلات و دغدغه های شخصی به شاگردان؛

7. عدم توجه به استعدادها و توانایی ها و تفاوت های فردی شاگردان؛

8. ضعف آشنایی با مهارت های مدیریت تحصیلی (روش های مطالعه، خلاصه نویسی و...)

9. افراط و تفریط در ارتباط عاطفی مناسب با شاگردان؛

10. سخت گیری یا سهل گیری بیش از اندازه در امر آموزش؛

11. توجه نکردن به تفاوت های فرهنگی شاگردان؛

12. انتقاد مکرر از برنامه های درسی و متون آموزشی از سوی اساتید و ایجاد تردید در روزآمد بودن کتابهای درسی؛

13. ناآشنایی و برخورد نامناسب با ناهنجاری های رفتاری شاگردان؛

14. مهارت نداشتن در ارتقای سطح انگیزشی طلاب؛

15. ناتوانی در شناخت اختلال های یادگیری و راهکارهای مواجهه با آن.

راهکارهای ترغیب اساتید به نقش آفرینی تربیتی

1. برگزاری جلسات مستمر توجیهی با اساتید؛ (1)

2. برگزاری دوره ها و کارگاه های دانش افزایی و مهارت افزایی تهنذیبی و تربیتی برای اساتید؛

3. آموزش های غیر حضوری اساتید از طریق کتاب و جزوه ی آموزشی یا بسته های سمعی و بصری، توزیع جزوه ها و نشریه ها برای انتقال این دغدغه به اساتید، به ویژه با استفاده از فن آوری های نوین؛

4. معرفی سنت شاگردپروری و سیره ی بزرگان در ارتباط تربیتی با طلاب برای اساتید؛

5. برگزاری مسابقه های کتاب خوانی تخصصی و پیش بینی عوامل تشویقی مناسب برای اساتید شرکت کننده؛

ص: 31

1- نشست تربیتی مدیریا معاون تهذیب با اساتید مدارس علمیه، اگر به صورت منظم (حدود دو هفته یک بار) برگزار شود و میان کثرت مشاغل طرفین فراموش نگردد، اولاً انگیزه و توجه اساتید را برای ارتباط های تربیتی و رسیدگی به طلاب به طور مستمر تقویت می کند؛ ثانياً موجب تبادل تجارب و اطلاعات می گردد؛ ثالثاً مشکلات میان راه را حل می کند؛ رابعا شناخت مؤثری از طلاب به معاونت تهذیب منتقل می سازد. هم چنین در این هم فکری ها به صورت جمعی نسبت به مسائل اخلاقی معنوی طلاب چاره اندیشی می شود. می توان اساتید را بر اساس ماده ی درسی یا پایه ی تدریس طبقه بندی و جلسه ها را تفکیک کرد.

6. تهیه ی احادیث اخلاقی و تربیتی و ارائه به اساتید جهت طرح در کلاس درس؛

7. ایجاد ارتباط اساتید با طلاب و فراهم آوردن امکان سرکشی به حجره ها به صورت رسمی؛ (1)

8. فراهم آوردن امکان اسکان اساتید دارای صلاحیت الگودهی در حجره های مدرسه و تشویق آنان به این امر؛

9. دعوت از اساتید برای شرکت در اردوها برنامه های تفریحی زیارتی

سیاحتی و فعالیت های تهنیدی مدرسه؛

10. ملاحظه ی ویژگی های تهنیدی اساتید در تقدیر از آنان در روز معلم؛ (2)

11. نظارت مستمر بر ارتباطات تربیتی اساتید و ارائه پیشنهادها و تذکرات لازم به آن ها؛

12. شناسایی و تشویق اساتید تأثیرگذار تربیتی و بازگویی اقدام های تربیتی آنان جهت الگوسازی برای دیگران؛

13. توصیه به طلاب برای ارتباط بیشتر با اساتید مهذب مدرسه؛

14. ایجاد ارتباط میان اساتید و اولیای طلاب با برگزاری جلسات انجمن اولیا و مربیان، جهت ایجاد دغدغه های تهنیدی و تربیتی؛

15. فضاسازی و نصب احادیث و پیام های اخلاقی با محتوای احساس

مسئولیت نسبت به طلبه در اتاق اساتید مدرسه .

ص: 32

1- برخی از اساتید، توان یا انگیزه ی لازم برای پیشقدم شدن در این زمینه را ندارند؛ ولی اگر شرایط فراهم باشد، از آن استقبال می کنند.

2- آموزش و نمره محوری محض در ارزیابی اساتید، از آسیب های موجود است.

مراد از استاد اخلاق، انسان وارسته ای است که در عمل به شریعت و

دریافت های دینی و معنوی توانا باشد. صلاحیت تقوایی مهارت و

تخصص در اخلاق اسلامی و تدبیر استادی داشته باشد تا جوینده ی کمال را در تهذیب نفس، عمل به تمامی شریعت، شناخت صواب از خطا و حرکت به سوی رضای الهی یاری دهد و راهنما گردد، دستورات اخلاقی اسلام را به شایستگی تبیین کند و هرگونه ابهام و پرسشی را روشن سازد. (1)

امام سجاد علیه السلام می فرماید:

(هَلْكَ مَنْ لَيْسَ لَهُ حَكِيمٌ يُرْشِدُهُ) (2)

هلاکت رسد کسی که مرشد و راهنمای حکیمی نداشته باشد.

بی تردید، حضور یک استاد مهذب و صاحب نفس در مدارس علمیه و برگزاری جلسه های موعظه و اخلاق، یکی از ضرورت های تربیت اخلاقی است. در گذشته های دور، بسیاری از بزرگان علم و اخلاق، حجره ای در مدرسه داشتند و بیشتر وقت و همت خود را صرف آموزش و تربیت طلاب می کردند.

با مروری بر سیر اخلاقی و معنوی حوزه های علمیه در طول تاریخ، آشکارا می بینیم که هر جا تهذیب و تربیت طلاب، تحت اشراف و هدایت عالمی ربانی و انسانی کامل بوده، موفقیت های اخلاقی و معنوی فراوانی در پی داشته و انسان های وارسته ی بسیاری تحویل حوزه ها شده است. چنان که در دو قرن اخیر، اساتید فرزانه ای را می یابیم که با مراقبت و تدبیر، فرزندانگان

ص: 33

1- ضرورت و ویژگی های استاد و راهنما در «اخلاق»، نشریه حوزه مهر و آبان 1367، شماره 28.

2- اربلی، کشف الغمة فی معرفة الأئمة، ج 2، ص 113.

زمان را با معیارهای کاملاً شرعی پدید آوردند.

امام خمینی قدس سره در اهمیت وجود استاد و مربی اخلاق و لزوم تشکیل جلسه های درس اخلاق می فرمایند:

حوزه های علمیه هم زمان با فراگرفتن مسائل علمی، به تعلیم و تعلم مسائل اخلاقی و علوم معنوی نیازمند است. راهنمای اخلاق و مربی قوای روحانی و مجالس پند و موعظه لازم دارد. برنامه های اخلاقی و اصلاحی، کلاس تربیت و تهذیب، آموختن معارف الهیه، که مقصد اصلی بعثت انبیا علیهم السلام می باشد، باید در حوزه ها رایج و رسمی باشد. متأسفانه در مراکز علمی به اینگونه مسائل لازم و ضروری کمتر توجه می شود. علوم معنوی و روحانی رو به کاهش می رود و بیم آن است که حوزه های علمیه در آتیه نتوانند علمای اخلاق، مربیان مهذب و آراسته و مردان الهی تربیت کنند و بحث و تحقیق در مسائل مقدماتی، مجالی برای پرداختن به مسائل اصلی و اساسی، که مورد عنایت قرآن کریم و نبی اعظم صلی الله علیه و آله وسلم و سایر انبیا و اولیا علیهم السلام است، باقی نگذارد. خوب است فقهای عظام و مدرسین عالی مقام - که مورد توجه جامعه علمیه می باشند - در خلال درس و بحث به تربیت و تهذیب افراد همت گمارند و به مسائل معنوی و اخلاقی بیشتر بپردازند. محصلین حوزه ها نیز لازم است در کسب ملکات فاضله و تهذیب نفس کوشش کرده، به وظایف مهم و مسئولیت های خطیری که بر دوش آنان است اهمیت دهند. (1)

هم چنین، ایشان خطاب به طلاب و روحانیان می فرمایند:

در زمینه ی تهذیب و تزکیه ی نفس و اصلاح اخلاق، برنامه تنظیم کنید؛ استاد اخلاق برای خود معین نمایید؛ جلسه ی وعظ و خطابه، پند و نصیحت تشکیل دهید. خودرو نمی توان مهذب شد. اگر حوزه ها همین طور از داشتن مربی اخلاق و جلسات پند و اندرز خالی باشد، محکوم به فنا خواهد بود. چطور شد علم

ص: 34

1- امام خمینی، جهاد اکبر، ص 11 و 12 .

فقه و اصول به مدرس نیاز دارد، درس و بحث می خواهد، برای هر علم و صنعتی در دنیا استاد و مدرس لازم است، کسی خودرو و خودسر در رشته ای متخصص نمی گردد، فقیه و عالم نمی شود، لکن علوم معنوی و اخلاقی، که هدف بعثت انبیا و از لطیف ترین و دقیق ترین علوم است، به تعلیم و تعلم نیازی ندارد و خودرو و بدون معلم حاصل می گردد؟ کرارا شنیده ام سید جلیلی معلم اخلاق و معنویات استاد فقه و اصول، مرحوم شیخ انصاری بوده است. (1)

مقام معظم رهبری دام ظلّه نیز در همین زمینه خطاب به بزرگان حوزه می فرمایند:

من از بزرگان حوزه خواهش می کنم، درس اخلاق و تهذیب را برای جوانان مستعد، روشن و نورانی - که در این حوزه فراوان هستند - جدّی بگیرند. (2)

شاخص ها و ویژگی های استاد اخلاق

اشاره

با توجه به اهمیت مسأله ی تربیت اخلاقی و جایگاه ویژه استاد اخلاق در این میان، اساتید اخلاق باید برخوردار از ویژگی هایی باشند که به موارد مهم آنها در ذیل اشاره شده است:

الف. ویژگی های اخلاقی و شخصیتی استاد اخلاق

1. اخلاص و نیت پاک؛
2. تعبد، تقوا و پارسایی؛
3. عشق به اهل بیت علیهم السلام؛
4. انس با دعا و معنویات؛
5. اهتمام به انجام مستحبات و دوری از مکروهات؛
6. الگوی عملی بودن؛

ص: 35

1- همان، ص 23 و 24 .

2- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار طلاب و روحانیون، مدرسه فیضیه 1374/09/16 .

7. زهد و ساده زیستی؛
8. هماهنگی گفتار و کردار؛
9. تواضع؛
10. ادب و وقار؛
11. توکل و مناعت طبع؛
12. سعه صدر و بردباری؛
13. امانت داری؛
14. رازداری؛
15. حسن خلق؛
16. مهربانی و دلسوزی؛
17. پختگی و انسجام شخصیت؛
18. بصیرت فرهنگی اجتماعی؛
19. اعتماد به نفس بالا؛
20. ولایت مداری و روحیه ی انقلابی؛
21. نظم و انضباط؛
22. نظافت و آراستگی ظاهری و....

ب. مسؤولیت های اخلاقی و تربیتی استاد اخلاق

- شناخت کافی نسبت به مباحث اخلاقی و معارف اسلامی؛
2. شایستگی علمی و مهارت و تجربه ی لازم در ارائه ی مشاوره ی اخلاقی؛
3. قدرت بیان مناسب در القای آموزه های اخلاقی؛

4. شناخت راه های پیش گیری، درمان، اصلاح، تحکیم و تعالی اخلاقی؛

5. توانایی یافتن استعدادها و ویژگی های شخصیتی متربی؛

ص: 36

6. تدبیر در به کارگیری درست شیوه های ارشاد و دسته بندی شایسته ی مطالب؛

7. واقعیت گرایی و زمان شناسی؛ (1)

8. پرهیز از القای یأس و ناامیدی؛

9. توانمند در برقراری رابطه مطلوب و مؤثر با مخاطبان؛

10. به دور از مرید و مراد بازی؛

11. عیب پوشی اصلاح گر؛

12. تلاش برای تقویت مبانی اعتقادی شاگردان؛

13. برخورداری از پشتوانه استدلالی در ارائه مباحث اخلاقی و تربیتی؛ 14. احساس مسؤلیت و معرفت نسبت به ارزش کار خویش؛

15. تکریم و احترام شاگردان؛

16. نصیحت و خیرخواهی؛

17. دارای حسن شهرت و مقبولیت عمومی در میان طلاب؛

18. هم سویی با برنامه های مدیر و کادر تهنذیبی و تربیتی مدرسه و

آسیب ها و چالش ها

با وجود اهمیت و نقش بی بدیل اساتید اخلاق و جلسه های وعظ و اخلاق در تربیت و تهذیب طلاب، متأسفانه در این عرصه با پاره ای از آسیب ها و محدودیت ها مواجه هستیم که به بخشی از آنها در ادامه اشاره شده است:

1. کمبود اساتید اخلاق صاحب نفس، دارای نفوذ کلام و اثرگذار؛

2. ضعف حضور بزرگان اخلاقی در میان طلاب؛ (2)

ص: 37

1- استادی که از واقعیت ها و مسایل و مشکلات جامعه بیگانه و بی خبر باشد، نسبت شرایط زمان، مکان و مخاطب خود آگاهی کافی و لازم را نداشته باشد، بالطبع مباحثی را ارائه خواهد نمود که چندان راه گشای نیازها و مشکلات مخاطبان خود نباشد و چه بسا باعث پیچیدگی فزون تر دشواری ها نیز بگردد.

2- برخی از کارشناسان تربیتی پیشنهاد دادند که اساتید برجسته اخلاق، شاگردانی را به صورت خصوصی تربیت کنند و پس از کسب

آمادگی های لازم، ایشان را تکلیف به هجرت به شهرستان ها نمایند. مدیران محترم مدارس میتوانند این مطالبه را از اساتید اخلاق داشته باشند.

3. کمبود شدید جلسه های موعظه و درسهای اخلاق تحول آفرین در

مدارس علمیه؛

4. عدم برخورداری برخی از جلسه های اخلاق از محتوای غنی و اتقان

لازم و کافی؛

5. ضعف علمی و عملی برخی از اساتید اخلاق که عهده دار کرسی درس اخلاق در مدارس علمیه - به ویژه در شهرستان ها هستند؛

6. فقدان وحدت رویه و اختلاف نظر و تعارض در رهنمودهای اخلاقی و تربیتی؛

7. تعارض رهنمودهای برخی اساتید اخلاق با سیاست های تهذیبی و

تربیتی مدیر مدرسه؛

8. تمرکز بر نمود ظاهری اخلاق طلبه و بی توجهی به عوامل آسیب زای بیرونی، از قبیل مقررات، اساتید، محیط، خانواده و...؛

9. فقدان متون اخلاقی مناسب، جذاب و مقبول نزد همه ی اساتید و در عین حال روزآمد و ناظر به نیازها و آسیب های طلبه ی معاصر؛

10. وجود برخی درس های اخلاق سکولار (1) و بی توجهی به اخلاق انقلابی؛

11. ناآشنایی بعضی از اساتید اخلاق با مسایل و چالش های تربیتی و

اخلاقی نسل جدید و ارائه ی مباحث تکراری .

ص: 38

1- اخلاق غیر دینی.

با توجه به آنچه گفته شد، لازم است با تدبیر و برنامه ریزی صحیح، متولیان امر از این ظرفیت برای اهداف تهذیبی و تربیتی به شایستگی استفاده کنند. برای این منظور موارد ذیل پیشنهاد می شود:

1. استفاده بهینه از ظرفیت تربیتی اساتید اخلاق موجود در شهرستان ها؛

2. شناسایی، جذب و به کارگیری اساتید موجه، مهذب و انقلابی در مراکز استان ها و شهرستان ها؛

3. توجه اساتید اخلاق اعزامی از قم نسبت به سیاست های تهذیبی و تربیتی مدرسه از سوی مدیر یا معاون تهذیب در بدو ورود به مدرسه؛

4. آگاه نمودن اساتید اخلاق اعزامی نسبت به مشکلات و نیازهای اخلاقی و تربیتی مدرسه؛ (1)

5. اختصاص بهترین ساعت از شبانه روز و بانشاط ترین زمان طلاب برای برگزاری درس اخلاق در مدرسه.

4. استاد مشاور

اشاره

امروزه مشاوره، جایگاه مناسبی در یاری رسانی و راهنمایی افراد پیدا کرده و در پیش گیری و درمان مشکلات روحی، روانی و رفتاری طلاب، اصلاح بیش ها و شناخت های اساسی زندگی، غلبه بر هیجان های منفی، ارتقای سطح سازگاری و مهارت های ارتباطی و اجتماعی آنان، افزایش اعتماد

ص: 39

1- توصیه می شود مدیران و معاونان تهذیب مدارس از قبل فهرستی از مسایل، مشکلات و نیازمندی های اخلاقی و تربیتی خود را از طریق معاون تهذیب استان به دست مدیریت مطالعات و برنامه ریزی یا مدیریت امور تربیت اخلاقی معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه در ستاد مرکزی برسانند تا متناسب با این نیازها، اساتید و مشاوران مناسب و مسلط بر این موضوعات به مدارس استان اعزام شوند.

به نفس، توان تصمیم‌گیری، بهبود و تحکیم روابط خانوادگی، مدیریت تحصیلی، مهارت‌های مطالعه و پژوهش، آموزش شیوه‌ی درست زندگی و... می‌تواند خدمات قابل توجهی ارائه نماید. از این رو، وجود مراکز خدمات مشاوره‌ای برای طلاب و خانواده‌های ایشان و در دسترس بودن این مراکز در استان‌ها و شهرستان‌ها و نیز بهره‌گیری مدارس علمیه از مشاوران روحانی متخصص و متعهد، بسیار ضروری مینماید و از عوامل مؤثر در رشد متوازن و متعادل اخلاقی و تربیتی طلاب می‌باشد.

با توجه به اهمیت مسأله‌ی مشاوره در مدارس علمیه و نقش برجسته‌ی مشاور در این میان، استاد مشاور حوزه باید برخوردار از ویژگی‌هایی باشد که به مهم‌ترین آنها در ذیل اشاره شده است:

شاخص‌ها و ویژگی‌های استاد مشاور

الف. ویژگی‌های اخلاقی و شخصیتی مشاور

1. پرهیزکاری؛

2. دارای حسن خلق؛

3. عفت و پاک‌دامنی؛

4. انس با دعا و معنویات؛

5. امانت‌داری؛

6. رازداری؛

7. مسؤولیت‌پذیری؛

8. متواضع؛

9. حق‌مداری؛

ص: 40

10. داشتن سعه صدر و بردباری؛

11. رعایت زی طلبگی؛

12. نصیحت گرو خیرخواه؛

13. وفای به عهد و وعده؛

14. اجتناب از حرص و بخل؛

15. داشتن جرأت و شهامت؛

16. عمل به دانسته ها؛

17. مهربانی و دلسوزی؛

18. دارای اعتماد به نفس بالا؛

19. دارای نظم و انضباط؛

20. دارای نظافت و آراستگی ظاهری؛

ب. صلاحیت های حرفه ای مشاور

1. برخورداری از دانش مهارت و تجربه لازم در ارائه ی مشاوره و راهنمایی؛

2. احساس مسئولیت و معرفت نسبت به ارزش کار خویش؛

3. توجه به کرامت انسانی مراجع و تکریم و احترام عملی وی؛

4. احترام به آزادی و اختیار مراجع؛

5. صداقت و راستگویی نسبت به مراجع؛

6. شناسایی و ارجاع افراد دارای مشکلات و ناهنجاری های حاد به

متخصصان و مشاوران مراکز مشاوره ی تخصصی؛

7. ایجاد و حفظ نشاط و شادابی در میان طلاب مدرسه؛

8. برقراری ارتباط مؤثر و کمک به مدیر، معاون تهذیب، اساتید مدرسه در جهت حل مشکلات تربیتی و روان شناختی طلاب؛

ص: 41

9. در نظر گرفتن مصلحت واقعی مراجع؛

10. پذیرش و توجه کامل و مثبت به مراجع و تلاش برای رسیدن به درک درست و جامع از مشکل وی؛

11. رعایت عدالت و عدم تبعیض میان مراجعان؛

12. توجه به ویژگی ها و تفاوت های فردی مراجعان؛

13. توجه به علل و زمینه های محیطی فرهنگی خانوادگی و ... مشکل و اختلال؛

14. دوری از لجباجت و بحث های بی ثمر با مراجع؛

15. پرهیز از مواضع تهمت؛

16. عدم سوء استفاده از موقعیت حرفه ای؛

17. مشاوره و کسب نظر از مشاوران و کارشناسان دیگر در صورت لزوم؛

18. مطالعه ی مستمر و توجه به آرای کارشناسان و نظریه پردازان مختلف.

آسیب ها و چالش ها

بسیاری از مدارس علمیه از وجود دست کم یک مشاور امین، دلسوز و آشنای با مسایل روان شناختی و تربیتی طلاب محروم هستند و اعزام مشاوران پاره وقت از سوی معاونت تهذیب و تربیت حوزه نیازهای فراوان مدارس را چندان پاسخگو نیست.

هم چنین نگرش فرعی و جنبی داشتن به امر مشاوره از سوی برخی مشاوران و ممحض نشدن در این امر نیز، از موانع جدی موفقیت مسأله ی مشاوره در مدارس علمیه به شمار می آید.

در ادامه به برخی از ضعف های موجود در بخش مشاوره ی حوزه که

حاصل پژوهش های میدانی است فهرست وار اشاره می شود:

1. کمبود مشاور متخصص و با تجربه؛
2. ضعیف و کم رنگ بودن حضور مشاوران در مدارس علمیه؛
3. عدم توجه مدیران برخی از مدارس به نیازهای مشاوره ای و تربیتی طلاب؛
4. عدم احساس ضرورت نیاز به مشاوره در میان برخی از طلاب؛
5. رواج نیافتن مشاوره های گروهی؛
6. ضعف در ترویج امور مشاوره ای مورد نیاز طلاب؛
7. نبود احساس نیاز به مشاور در برخی از مدیران و احساس تحمیل مشاور از بالا؛
8. ناکافی بودن اعزامهای مقطعی اساتید مشاور با توجه به فراوانی نیازها؛
9. استفاده برخی مدارس از مشاورانی که تخصص و غنای علمی لازم را ندارند؛
10. فقدان مراکز مشاوره حوزوی در بسیاری از استان ها و شهرستان ها؛
11. کُند بودن روند فعالیت ها در حوزه ی پیشگیری و.....

راهکارها و پیشنهادها

برای رفع این مشکلات راهکارهای زیر پیشنهاد می شود :

1. دانش افزایی و مهارت افزایی تربیتی و مشاوره ای مدیران مدارس علمیه؛
2. تقویت و توانمندسازی معاونین تهذیب مدارس؛
3. شناسایی مشاوران فعال و مستقر در مدارس علمیه و برنامه ریزی برای دانش افزایی و مهارت افزایی مستمر آنان؛
4. برنامه ریزی و اهتمام جدی تر در حوزه پیشگیری در مدارس؛

5. تسریع در تأسیس و راه اندازی مراکز مشاوره در استان ها و شهرستان ها؛

6. اطلاع رسانی و انجام فعالیت های ترویجی در زمینه ی آشنایی طلاب مدارس با امور مشاوره ای؛

7. شرکت مدیران و اساتید برگزیده مدارس در دوره های کوتاه مدت و بلند مدت تربیت مشاور در تمامی استان ها به ویژه در استانهای کمتر برخوردار؛ (1)

8. و...

5. هم حجره، هم مباحثه و دوست

اشاره

دوره ی نوجوانی و جوانی دوره ای است که عناصر شخصیتی و هویتی فرد در حال شکل گرفتن است و به همین دلیل، میزان تأثیر پذیری طلاب نوجوان و جوان از هم سالان خود، به ویژه از هم حجره ای، هم مباحثه ای و دوست بیشتر است. این تأثیر پذیری با شدت و ضعف هایی در اندیشه، نگرش و رفتار فرد نمایان می شود.

مرحوم آیت الله مجتهدی در اهمیت این بحث چنین می فرماید: دنبال رفیق و دوست و یا استاد و هم مباحثه بی عیب نگردد؛ ولی قبل از این که با کسی رفیق شوی یا اینکه در درس کسی شرکت کنی، جست و جو بکن (2)

ص: 44

1- برای این منظور، رشته «مشاوره اسلامی» از رشته های تخصصی سطح سه حوزه ی علمیه ی قم، تأسیس و از سال 1392 اقدام به پذیرش دانش پژوه کرده است. امیدواریم با ادامه کار این مرکز تخصصی و تربیت مشاورانی توانمند و کارآمد و نیز توسعه این مرکز در سایر استان های کشور، هر چه زودتر شاهد برآورده شدن بسیاری از نیازهای مشاوره ای مدارس علمیه باشیم که البته همت متولیان امر و مدیریت های استانی در تأمین بودجه و هزینه های مورد نیاز را می طلبد.

2- برخوردار فرید، آفات الطلاب، ص 30 .

اشاره

انتخاب هم حجره ای مناسب در نخستین روزهای زندگی طلبه، اهمیت زیادی دارد و می تواند زمینه ی رشد و تعالی همه جانبه ی وی را فراهم کند.

آیت الله مکارم شیرازی در پاسخ به این سؤال که «در انتخاب هم مباحثه ای ها و هم حجره ای ها، چه معیارهایی مهم است و چه شرایطی باید داشته باشند؟» می فرماید :

در این مورد علاوه بر تقوا، حسن شهرت، استعداد و خوش سلیقه بودن، هماهنگی سنی و درسی نیز ضروری است. در غیر این صورت، با یک دیگر نمی جوشند و کم کم مشکلاتی هم ایجاد می شود. بنابراین هم طراز بودن از نظر سن و سال و مسائل درسی را باید کاملاً مد نظر داشت. (1)

آیت الله سبحانی نیز در پاسخ به همان سؤال می فرماید:

باید بدانیم دو یا سه نفری که می خواهند در یک حجره باهم زندگی کنند، هر چه فرهنگ شان به هم نزدیک باشد، بهتر است و قطعاً مشکلات کمتری پیش می آید. (2)

چه بسا افرادی که با هم حجره ای شدن با طلبه های فاضل و مهذب، به مدارج عالی علمی و اخلاقی دست یافتند و برعکس، با انتخاب هم حجره ای نامناسب، زمینه ی سقوط و خروج خود از سلک طلبگی را فراهم کردند. بنابراین یکی از وظایف مدیر و کادر تهنذیبی مدرسه، کمک به طلاب برای انتخاب هم حجره ای مناسب و چینی صحیح حجره ها می باشد.

ص: 45

1- وافی، نسیم هدایت، ص 178 .

2- همان، ص 178-179 .

آیت الله باقری بنابی (1) در مورد چینش ترکیب حجره های طلاب در مدرسه می فرماید:

در مورد ترکیب حجرات که چه کسی با چه فردی هم حجره شود، دقت زیادی می کنیم. اگر قرار باشد انسان برای تدریس کتاب پیچیده ای، تلاش زیاد و دقت فراوان نشان دهد، ما بیش از آن مقدار در مورد هم حجره دقت به خرج می دهیم. ارزیابی می کنیم که اگر این چند نفر کنار هم باشند، آیا برای هم مفید خواهند بود یا نه؟ بعد از بررسی و سنجش، پیشنهاد می کنیم که آقای فلانی! این آقا با شما هم حجره خواهد شد، نظرتان چیست؟ البته باید حوزه هم این ترکیب را تأیید کند، تنها رضایت خود طلبه کافی نیست. در هر حجره، یک نفر را به عنوان مسؤل حجره انتخاب می کنیم تا بین دو یا سه نفر دیگر هماهنگی ایجاد کند. نظر این است که او به عنوان امین ما در حجره بوده باشد و به هم حجره ای هایش خط و جهت بدهد، به ویژه این که در این مورد حدیث شریفی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم نقل شده است که اگر دو نفر هستید، یکی را به عنوان امیر برگزینید. (2)

ایشان در مورد امکان جابه جایی و تغییر حجره نیز می گویند:

اگر طلبه ای در یک حجره موفق است؛ یعنی از نظر فکری، اخلاقی و درسی و آداب در سطح خوبی قرار دارد، تغییر حجره او صلاح نیست؛ چرا که ثبات روحی وی را از بین برده و او را متزلزل می کند؛ اما اگر ثابت شود که طلبه در این حجره موفق نیست یا با هم اتاقی هایش نمی تواند بماند و یا به درس و اخلاقش نمی تواند برسد و.... در این صورت جابه جایی او مطلوب است. اما این که براساس چه معیارهایی تصمیم گرفته شود، باید دید این طلبه با روحیات خاصش، در کدام حجره پیشرفت خواهد کرد. گرچه تنوع هم در کنار

ص: 46

1- مدیر مدرسه علمیه حضرت ولی عصر علیه السلام شهرستان بناب و از مدیران با تجربه و موفق حوزه .

2- حسین خانی، نقش تربیتی مدیران در مدارس علمیه، ص 155 .

اهداف می تواند قرار گیرد و هیچ عیبی هم ندارد؛ اما يك چیز را باید مد نظر قرار داد و آن اینکه نباید جابه جایی يك طلبه تبعات منفی داشته باشد؛ برای مثال، در مدرسه جو ایجاد شود که مگرچه شده فلانی را از آنجا در آوردند به حجره ی دیگری بردند؟ مگر هم حجره ای هایش چگونه بودند؟ این تبعات، شخصیت هم حجره ای های قبلی او را مخدوش می سازد. براین اساس، باید در این تغییرات دقت و ظرافت زیادی به خرج داد. (1)

هم چنین در برخی از مدارس علمیه، شورایی برای چیش ترکیب حجره ها تشکیل می شود که مدیر معاون تهذیب و آموزش، یکی از اساتید که انس بیشتری با طلاب دارد و یکی دو نفر از طلبه های پایه های بالاتر که مورد وثوق مدیر و طلبه های مدرسه است و شناخت بهتری نسبت به اکثریت طلبه ها دارد، را در بر می گیرد. این شورا قبل از شروع سال تحصیلی، اسامی طلاب را بررسی کرده و پیشنهادهایشان را برای ترکیب حجره ها و قرار گرفتن طلاب در کنار یک دیگر ارائه می کنند.

نشانه های دوستی افراطی

برخی از نشانه های دوستی های افراطی میان طلاب که برای متولیان امر تربیت در مدرسه به منزله هشدار و زنگ خطر است عبارت است از:

1. اشتیاق فراوان به کنار هم بودن و وقت خود را با هم گذراندن؛
2. میل بسیار زیاد به حرف زدن و پیامک دادن به یک دیگر؛
3. پنهانی و خصوصی بودن دوستی ها؛
4. همراهی کردن با بیشتر خواسته های دوستان؛
5. هم رنگ شدن با آن ها در خلق و خو و رفتارهای ظاهری (پوشش، وضع ظاهری، نوع راه رفتن و حرف زدن و...)
6. دشواری تحمل دوری هم دیگر (بی حوصلگی، تنهایی، عصبی بودن و کنار نیامدن با بقیه دوستان هنگام دوری)؛ (2)
7. ابراز محبت افراطی به دوست و گاه دادن هدیه های گران قیمت به او؛
8. ایجاد تماس های مکرر بدنی (اوایل بدون قصد لذت شهوانی است؛ ولی بعد از مدتی، اغلب با لذت صورت می گیرد).

دوری از خانواده، عدم شکل گیری موزون دوری از خانواده یا کسانی که کانون

ص: 52

1- همان، ص 155 و 156.

2- در موارد شدیدتر، این دوستان دست در دست هم درس می خوانند، غذا می خورند. با هم به کلاس می روند؛ به طوری که اگر یکی به کلاس نرفت، دیگری هم به کلاس درس نمی رود و چون نمی توانند دور بودن یک دیگر را تحمل کنند، خانه رفتن شان نیز با هم

هماهنگ است و از لحاظ روحی و روانی، چه سخت خواهد بود که روزی یکی از آنها به خانه برود و دیگری در مدرسه بماند.

محبت آدمی بوده اند، عدم ارتباط صمیمانه میان فرد با اعضای خانواده خود و کمبود محبت ناشی از آن، داشتن شخصیت وابسته یا سلطه گر، عدم برنامه ریزی و هدفمندی در تحصیل و زندگی، اقتضای سنین نوجوانی و امثال آن، می توانند از علل وزمینه های شکل گیری این نوع از دوستی باشند.

آسیب ها و چالش ها

از پیامدهای نامطلوب دوستی های افراطی به این موارد می توان اشاره کرد :

1. اتلاف وقت؛
2. مشکلات تحصیلی؛
3. از دست دادن تمرکز؛
4. فاش شدن اسرار شخصی و خانوادگی؛
5. تحت تأثیر نقاط ضعف و رفتارهای نامناسب هم قرار گرفتن و توجه نکردن به این ضعف ها؛
6. به هم ریختگی و آشفتگی در زندگی؛
7. آسیب در روابط با اعضای خانواده؛
8. از دست دادن سایر دوستان؛
9. بی اعتبار شدن در میان سایر افراد؛
10. در معرض بدگمانی دیگران قرار گرفتن؛
11. اسراف و تبذیر در هزینه ها؛
12. کاهش ظرفیت نصیحت پذیری؛
13. ضربه ی شدید روحی دیدن در صورت قطع ارتباط افراطی؛
14. افسردگی و اضطراب؛
15. فراموشی و غفلت از یاد خدا

برای حل این مشکل، راهکارهای زیر پیشنهاد می‌گردد:

1. تقویت مبانی اعتقادی و انگیزه‌های علمی و معنوی طلاب؛

2. زمینه‌سازی برای انس طلاب با خدا، قرآن، دعا و معصومان علیهم السلام؛

3. تلاش برای چینش مناسب هم‌حجره‌ای‌ها؛

4. اطلاع‌رسانی به طلاب درباره‌ی پیامدهای دوستی افراطی؛

5. جهت‌دهی علمی و معنوی به روابط دوستانه‌ی طلاب؛

6. برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری درست فعالیت‌های طلاب در مدرسه؛

7. کمک به فرد برای اصلاح و تقویت رابطه‌ی عاطفی با خانواده‌اش؛ 8. کمک به فرد برای گسترش روابط اجتماعی و برقراری ارتباط صمیمانه با دوستان متعدد؛

9. سفارش طلاب به استفاده از پوشش مناسب در محیط حجره و خوابگاه؛

10. بهره‌گیری از هم‌فکری و یاری مشاوران در صورت لزوم.

دقت و توان‌مندی مدیر و سایر متولیان امر تهذیب و تربیت مدرسه در تقسیم‌بندی درست حجره‌ها، انتخاب هم‌حجره و چینش مناسب افراد در کنار یک‌دیگر و نیز راهنمایی طلبه در انتخاب هم‌بحث و دوست مناسب و نظارت بر دوستی‌های طلاب با یک‌دیگر و ... می‌تواند در رشد علمی و معنوی فرد بسیار مؤثر باشد.

اشاره

با توجه به اینکه مباحثه یکی از سنت های اصیل حوزه های علمیه و از ضرورت های موفقیت تحصیلی و رشد علمی و معنوی در حوزه است، لازم است طلبه در انتخاب هم مباحثه مناسب اهتمام داشته باشد. موفقیت بسیاری از بزرگان مدیون داشتن هم مباحثه های خوب در دوران تحصیل بوده و در سیره و شرح حال زندگی شان این امر به وضوح قابل مشاهده است.

مرحوم آیت الله مجتهدی در بیان ویژگی هم مباحثه ی خوب چنین می فرماید:

ص: 47

البته فقط هم مباحث داشتن کافی نیست؛ زیرا هم مباحث ضعیف داشتن، چندان فرقی با هم مباحث نداشتن ندارد. بلکه در مباحثه، باید کسی را انتخاب کنی که از او استفاده بیری و در صورت امکان از توقوی تر باشد تا نیروی محرکه برای تو باشد و باعث شود به درس و بحث و مطالعه پردازی و چون سعی و تلاش و فهم او را می بینی، سعی خواهی کرد که خودت هم هم چنین باشی و همین رمز موفقیت تو خواهد بود. باید هم مباحثی را انتخاب کنی که در درس جدی، باشد رعایت ساعات مقرر را بکند و در هنگام مباحثه از مطالبی که ذهن و فکر هر دوی شما را پرت می کند خودداری کند.... (1)

بنابراین یکی از وظایف کادر تهنیدی و تربیتی و به ویژه اساتید مدرسه، ارائه مشاوره و راهنمایی به طلاب برای انتخاب هم مباحثه ای مناسب می باشد.

ویژگی های یک هم مباحثه ی خوب

برخی از ویژگی های هم مباحثه ی خوب عبارت است از:

1. پرهیزکار و مقید به امور شرعی و ظواهر دینی؛

2. اهل نماز اول وقت و جماعت؛

3. دارای حسن خلق؛

4. کوشا و درس خوان؛

5. منظم و وقت شناس؛

6. رفیق و همراه؛

7. متواضع؛

8. از نظر سن و سال، نزدیک به هم بودن؛

9. اهل ایثار و گذشت؛

10. اهل مرء و جر و بحث نبودن؛

ص: 48

بی تردید، انسان دارای یک سلسله نیازهای مادی و غیر مادی است و رشد و کمال او نیز وابسته به ارضای درست و به موقع این نیازهاست. یکی از مهم ترین نیازهای انسان، نیازهای عاطفی است. عواطف انسان از بدو تولد تا پایان عمر باید ارضا شود و گرنه دچار مشکل می شود. نیاز به محبت و ورزیدن به دیگران و مورد محبت دیگران واقع شدن، دقیقاً یک نیاز عاطفی است.

این نیاز طی مراحل مختلف رشد و در مراحل گوناگون زندگی، شکل های مختلفی پیدا می کند و در هر دوره ای به گونه ای متناسب با آن زمان باید ارضا شود. در دوره ی نوزادی، نیاز کودک از طریق والدین به ویژه مادر، با بوسیدن نوزاد، در آغوش گرفتن او و نگاه های محبت آمیز به او ارضا می شود. در این دوره، تأمین نیازهای عاطفی کودک به اندازه ی نیازهای زیستی، مانند آب و غذا و پوشاک برای رشد نوزاد ضرورت دارد.

در دوره ی کودکی، تأمین این نیاز توسط اعضای خانواده و همه ی کسانی که به شکلی با کودک ارتباط دارند، تأمین می شود. در دوره ی نوجوانی از طریق دوستان و گروه همسالان و در دوره ی جوانی به وسیله ی دوستان، خویشاوندان و همسر به این نیاز پاسخ داده می شود. روان شناسان علت وابستگی انسان ها را به یک دیگر همین نیازهای عاطفی می دانند.

گفتنی است اساس و پایه ی دوستیها در سن نوجوانی و جوانی که با جذب و شور زیادی همراه است، غالباً بر مبنای عواطف و احساسات شکل می گیرد، نه بر اساس منطق و عقل مقدمه ی این دوستی ممکن است جذابیت یک فرد از نظر ظاهری یا شخصیتی یا پاره ای از صفات اخلاقی

باشد که او را برای فرد دیگر دوست داشتنی میسازد؛ به طوری که توانسته در روح و روان او تأثیر عمیقی بگذارد و خلأ عاطفی اش را پر کند.

بنابراین یکی از مسؤولیت های تربیتی مدیر، معاون تهذیب، مشاور و سایر اساتید مدرسه، نظارت بر کیفیت و کمیت روابط دوستی طلاب مدرسه با یک دیگر است و اگر این مسأله مورد غفلت واقع شود و مراقبت لازم صورت نگیرد، ممکن است این روابط تأثیر منفی بر رشد اخلاقی و علمی طلاب بگذارد.

در واقع در این جا با دو نوع آسیب مواجه هستیم: یکی دوستی های ناسالم و دیگری دوستی های افراطی.

در رابطه با دوستی های ناسالم و دوستی با اهل گناه و افراد بی مبالات، به این اعتراف تلخ سیدمهدی هاشمی معدوم (1) توجه کنید که درباره ی نقطه ی آغاز لغزش های اخلاقی خود چنین می گوید:

... ما از اول که آمدیم، مخصوصاً که پاتوق مان مدرسه فیضیه بود، عصرها جمع می شدند بچه ها دور هم، خب یک مقدار آن زمان، من اولین گناهی که مرتکب شدم، غیبت بود. یادم هست که می نشستیم در جلوی حجره های مدرسه فیضیه . دو نفر و سه نفر با دوستان. و غیبت هایی که فکر می کردیم که غیبت مجاز هم هست، که غیبت از نوع مبارزه است سر علما، علمایی که یا نسبت به حرکت امام کوتاهی می کنند یا اعلامیه هایشان مثلاً اعلامیه های کم مایه ای هست آن زمان و یا برخوردهای مختلفی که از آنها می دیدیم. یک غیبت های خیلی خفیفی آن ایام شروع شد، نه از من تنها، از ما، از همه؛

ص: 50

1- مهدی هاشمی فرزند محمد [برادر سیدهادی هاشمی، داماد آیت الله منتظری] به جرم فعالیت علیه نظام جمهوری اسلامی [و مشارکت در قتل آیت الله شمس آبادی، فاش کردن ماجرای مک فارلین و چندین جرم سنگین دیگر] در تاریخ 22، 23 و 25 مرداد سال 1366 محاکمه و در تاریخ 1366/7/6 اعدام گردید. (ابراهیم زاده، مهدی هاشمی، ص 17)

می نشستیم به غیبت کردن و غیبت شنیدن و خب همان زمان هم حس نمی کردیم که این کار حرامی است. فکر می کردیم مبارزه شروع شده و باید طبیعی بود. آن زمان، یادم هست که همان ایام، همین آقای مظاهری (1) - ما با هم آشنا بودیم دیگر - نه فقط من را، کل دوستان را نهی می کرد از این کارها مذاکره کردن و بحث کردن؛ ایشان هم می آمد تو [ی] فیضیه. توی همان محافل فیضیه شرکت می کرد و هر وقت مثلاً غیبتی چیزی مطرح می شد از آقایان و این ها، ایشان نهی می کرد. می گفت: نکنید این کار را خب ایشان از ما خیلی بزرگ تر بود؛ اما ما بچه طلبه ها می نشستیم و این ها حالا برای ما مهم نبود ... (2)

وظیفه ی مدیر و سایر متولیان امر در این زمینه، آگاهی بخشی به طلاب درباره ی انتخاب دوست، معرفی شاخص ها و ویژگی های دوست خوب در اسلام و آداب و مهارت های دوستی و آسیب های آن و نیز کمک به طلاب، به ویژه طلاب جدید ورود برای انتخاب دوست مناسب در مدرسه است.

در زمینه ی دوستی هم باید گفت که روابط دوستی تا وقتی که موجب اخلال در برنامه ی علمی و معنوی طلاب، مزاحمت با حقوق دیگران، مشغولیت ذهن، ضعف اراده و ضعف ایمان نگردد؛ اشکالی ندارد، بلکه اگر در راستای اصلاح و قوت بخشیدن به این امور باشد، بسیار خوب و مفید خواهد بود.

افراط در روابط دوستی می تواند به زندگی آینده ی آن ها به صورت جدی آسیب برساند؛ زیرا هر انسانی دارای یک منبع محدودی از انرژی روانی

ص: 51

1- آیت الله شیخ حسین مظاهری (دامت برکاته).

2- سرابندی، داستان یک مرداب ص 30-31. در کتاب «آفات الطلاب» (برخوردار فرید، ص 53-60)، یک صد و دو ویژگی از ویژگی های دوست ناباب بیان شده است .

است و همین طور که توانایی جسمانی او محدود است، انرژی های روانی او نیز محدودیت دارد؛ بنابراین باید این انرژی ها را به موقع به تدریج و با احتیاط هزینه کرد.

6. کارکنان و کارگزاران مدرسه

اشاره

اغلب کارمندان و کارگزاران مدرسه به صورت مستمر و روزانه با طلبه ها در ارتباط هستند و می توانند در فضای تہذیبی و تربیتی مدرسه به شکل مستقیم و غیر مستقیم اثرگذار باشند.

بنابراین، کارکنان مدرسه باید از چنان نگرش احساس و رفتاری برخوردار باشند که هر یک نمایانگر بخشی از هویت طلبگی مدرسه باشند؛ خود را جزئی از هویت فرهنگی و معنوی مدرسه بدانند؛ خدمت به طلاب را خدمت به دین خدا و امام عصر علیه السلام تلقی نمایند؛ در کار خود پرنشاط و خستگی ناپذیر ظاهر شوند؛ امانت داری، صداقت و رعایت سلسله مراتب شغلی از جمله ویژگی های آن ها باشد؛ سرنوشت خود را با سرنوشت مدرسه پیوند بزنند و از خدمت در مدرسه، رضایتی عمیق داشته باشند.

مدیر مدرسه باید هر از گاهی، با کارکنان و کارگزاران مدرسه جلسه ی انس بگیرد و با تجلیل از آنان و قدردانی از زحمات هایی که برای مدرسه می کشند، انگیزه ی تلاش و خدمت را در ایشان تقویت نموده و نکته های اخلاقی و تربیتی مورد نیاز را گوشزد نماید. هم چنین، می تواند درس اخلاق جداگانه ای برای کارکنان ترتیب دهد و از اساتید اخلاق حاضر در مدرسه یا اعزامی از قم بخواهد که جلسه ای نیز با آنان داشته باشند.

برگزاری کلاس ها، دوره ها و کارگاه های آموزشی و مهارتی متناسب با

نیازهای تہذیبی کارکنان نیز از جمله کارهایی است که می توان برای ارتقای سطح اخلاقی و معنوی آنان انجام داد.

در ادامه به تبیین نقش تربیتی برخی از کارکنان مدرسه ی علمیه می پردازیم:

ص: 55

با توجه به اینکه برنامه های آموزشی، بیشترین وقت طلبه را در مدرسه به خود اختصاص داده و معاون آموزش ارتباط بیشتری با طلاب دارد، از این رو انتخاب فردی متخلق، مهذب و دغدغه مند در امر تعلیم و تربیت طلاب و باورمند و پایبند به زی طلبگی برای این سمت در پیشبرد اهداف تهذیبی و تربیتی مدرسه، اثر بخش خواهد بود.

معاون آموزش با اهتمام به امور ذیل می تواند در موفقیت برنامه های تهذیبی مدرسه مؤثر باشد :

1. آگاهی بخشی به اساتید نسبت به ایفای نقش تربیتی خود در مدرسه (چنان که در صفحه های پیشین، بخش استاد، به تفصیل بیان شد)؛

2. تعامل سازنده با معاون تهذیب مدرسه و منعطف ساختن برنامه های آموزشی به منظور اجرای برنامه های تهذیبی در مدرسه.

3. دقت و اهتمام در جذب و به کارگیری اساتید مهذب، متخلق، دلسوز و دغدغه مند برای تدریس در مدرسه

4. برگزاری دروس جانبی برای طلاب: مثل نهج البلاغه، حدیث، تاریخ

اسلام، تفسیر و مانند این ها توسط اساتید مهذب و اخلاقی؛

5. تشویق و ترغیب اساتید برای شرکت در برنامه ی جهاد تربیتی اساتید و سایر دوره های تربیتی که از سوی معاونت تهذیب و تربیت برای اساتید مدارس برگزار می شود؛

6. همکاری و همراهی با معاون تهذیب در اجرای موفقیت آمیز برنامه های تهذیبی و تربیتی.

طلاب یکی از مدارس موفق نقل می کرد که:

ما در مدرسه معاون آموزشی داریم که بسیار خوش اخلاق و گشاده رو است؛ با تمام وجود می کوشد مسائل آموزشی طلبه ها را حل کند؛ به طلبه ها اعتماد دارد و مبنای کارش بر حسن ظن و صداقت و درستی طرف مقابل است. برای مثال، اگر طلبه ای برای غیبت از کلاس عذری بیاورد، عذرش را می پذیرد و دیگر مدرک خاصی از او مطالبه نمی کند. همین برخورد وی، باعث ایجاد فضایی آرام، توأم با اعتماد و احترام متقابل در مدرسه شده و طلبه ها با آسودگی خاطر مشغول تحصیل هستند.

2-6. معاون پژوهش

انتخاب فردی متخلق، مهذب و دغدغه مند برای این سمت، می تواند در موفقیت فعالیت های تہذیبی مدرسه اثرگذار باشد. بخشی از کارهایی که در این راستا میتوان انجام داد، عبارت است از:

1. سوق دادن فعالیت های پژوهشی و مطالعات جنبی طلاب به سوی موضوعات اخلاقی و تربیتی؛
2. انتشار نشریه های داخلی (در قالب روزنامه دیواری، بروشور، مجله و...) و استفاده از نوشته های اخلاقی و تربیتی اساتید و طلاب در آن؛
3. برگزاری نمایشگاه کتاب با اولویت کتاب های اخلاقی و تربیتی در مدرسه (حداقل سالی یک بار) و ایجاد تسهیلات مالی برای خرید قسطی کتاب؛
4. تهیه نشریه های اخلاقی و تربیتی مفید برای مدرسه؛
5. تجهیز مستمر کتابخانه مدرسه به کتابهای اخلاقی و تربیتی؛ 6. برگزاری اردوهای علمی- پژوهشی و بازدید از مراکز تخصصی و مؤسسه های آموزشی و پژوهشی فعال در زمینه ی مباحث اخلاقی و

ص: 57

تربیتی و آشنایی طلاب با کتابخانه، اساتید، مطالعات و پژوهش های اخلاقی و تربیتی انجام شده و در حال انجام این مراکز؛

7. تهیه سی دی ها و نرم افزارهای اخلاقی و تربیتی برای بانک اطلاعات و اتاق رایانه مدرسه ؛

8. همکاری و همراهی با معاون تهذیب در اجرای موفقیت آمیز برنامه های تهذیبی و تربیتی از جمله طرح مطالعاتی شهید مطهری، سیرهای

مطالعاتی و... که در معاونت تهذیب حوزه تهیه شده اند.

3-6. کارکنان بخش اداری

همان طور که بارها گفته شد، همه ی کسانی که در مدرسه به نوعی با طلاب در ارتباط هستند، می توانند در مسائل تهذیبی و تربیتی آنها اثرگذار باشند. بنابراین به کارگیری نیروهای متدین، با انگیزه، مسؤلیت پذیر، خوش اخلاق، امین، رازدار، منظم، انتقادپذیر، متواضع، مؤدب، پای بند به زی طلبگی و باورمند به آرمان های روحانیت و حوزه، دستور پذیر، دارای روحیه خدمتگزاری و روابط عمومی مؤثر و تا حد امکان ملبّس به لباس روحانیت در بخش های

اداری و اجرایی مدرسه، می تواند در پیشبرد اهداف تربیتی و تهذیبی مدرسه مؤثر باشد. برای مثال، در ایامی که نویسنده در مدرسه علمیه ی یکی از شهرستان ها مشغول به تحصیل بودم، مدیر مدرسه مسئول دفتری داشت که انسانی وارسته، مهربان و بسیار دلسوز بود. همیشه می کوشید ارتباط طلاب با مدیر را تسهیل کند؛ سنگ صبور مشکلات طلاب بود؛ دغدغه پی گیری مسائل معیشتی و مالی طلاب را داشت؛ مقید به کار در ساعت اداری نبود و صبح و شب، همیشه در دسترس مدیر و طلاب بود و با تمام وجود در خدمت مدرسه بود.

ص: 58

وجود فضای سبز، درخت و گل و گیاه در محیط مدرسه، یکی از عوامل مؤثر در ایجاد روحیه شادابی و نشاط در میان طلاب می باشد. فضای سبز و خوب، به باغبانی با تجربه و دلسوز نیاز دارد که بتواند چنان فضایی را در مدرسه برای طلاب فراهم کند. بنابراین، مدیر مدرسه باید بکوشد فرد مناسبی را برای این کار جذب کند و از مهارت و تجربه ی وی و در اختیار قراردادن فضا و امکانات لازم، فضای سبز محیط مدرسه را توسعه و رونق بخشد.

برخی از ویژگی ها و شاخصه های اخلاقی یک باغبان مناسب برای مدرسه ی علمیه به شرح زیر است:

1. تدین و تقید نسبت به انجام فرایض دینی و اجتناب از گناهان؛ 2. داشتن نگاه درست نسبت به کار در حوزه و خدمت به شاگردان مکتب امام صادق و سربازان امام زمان علیهما السلام.

3. رعایت ادب و حسن معاشرت در مواجهه با اساتید و طلاب و سایر

کارکنان مدرسه؛

4. امانت داری و رازداری؛

5. با نشاط و پرنرژی در انجام وظایف محوله؛

6. دارای پوشش و ظاهر متناسب با فضای حوزه؛

7. خوش سلیقگی، رعایت بهداشت فردی، عدم مصرف دخانیات؛

8. دارای مهارت و تجربه کافی در امور باغبانی و فضای سبز.

یکی از طلاب از باغبان مدرسه شان چنین نقل می کند:

روزی یکی از طلبه ها را دیدم که در گوشه ای از حیاط مدرسه، زانوی غم بغل کرده و ناراحت و افسرده است. شاخه گلی را از باغچه کندم و رفتم پیشش؛

کنارش نشستیم و شاخه گل را به او دادم و کمی باهانش درد دل نموده و صحبت کردم. پس از مدت کوتاهی با انرژی مضاعف و شاد و سرحال، بلند شد رفت سراغ درس و بحثش.

5-6. آشپز

بخشی از موفقیت مدرسه در تأمین تغذیه سالم طلاب، به وجود آشپز یا سرآشپز باتجربه و ماهر بستگی دارد. رعایت آداب شرعی و بهداشتی در پخت و پز، تهیه مواد اولیه حلال، سالم، تازه و مقوی و در نظر گرفتن شرایط سنی و نیازهای جسمانی طلاب، از اموری است که از یک آشپز خوب انتظار می رود در تهیه و تدارک غذای مدرسه رعایت کند.

آشپز مدرسه می تواند دارای ویژگی های اخلاقی زیر باشد:

1. تدین و تقید به امور شرعی؛
2. دارای نگرش درست نسبت به خدمت به سربازان امام زمان علیه السلام؛
3. رعایت ادب و برخورد مناسب در مواجهه با اساتید و طلاب و سایر کارکنان مدرسه .
4. آشنا با مسایل و احکام مورد ابتلا و آداب تغذیه در اسلام؛
5. دارای پوشش و ظاهر متناسب با فضای حوزه؛
6. خدمت گزار، مسؤولیت پذیر و دل سوز در انجام کار؛
7. اهل تدبیر و برنامه ریزی برای استفاده ی درست و مناسب از مواد اولیه تهیه شده و به دور از اسراف و تبذیر در تهیه ی غذا؛
8. دارای نظم و انضباط کاری و وقت شناس؛
9. دارای روحیه ی انتقاد پذیری و دستور پذیری؛
10. خوش سلیقه و دارای ابتکار عمل در تهیه ی غذا؛

11. اهل رعایت بهداشت فردی و به دور از مصرف دخانیات در محیط کار.

رعایت آداب معنوی هنگام پختن غذا؛ مثل طهارت و وضو داشتن، گفتن «بسم الله الرحمن الرحیم» و در حال ذکر بودن، بلند صلوات فرستادن، خوش اخلاقی کارکنان آشپزخانه با یک دیگر، خالص کردن نیت برای خدمت به سربازان امام زمان علیه السلام و... بسیار در روحیه معنوی خود فرد و سایر طلاب اثرگذار است.

معاون تهذیب یکی از استان ها می گوید:

در یکی از مدارس استان، آشپز بسیار بد اخلاق و بدقلقی داریم که همه ی طلاب مدرسه را به ستوه آورده است. بین طلاب تبعیض قائل می شود؛ به یکی زیاد غذا می دهد و به دیگری کم و حتی گاهی به اساتید غذا نمی دهد! مدرسه را به هم ریخته و مدام تنش ایجاد می کند. (1)

در مقابل، یکی دیگر از معاونان تهذیب درباره ی آشپز یکی از مدارس می گوید:

مهربانی اش باعث شده که نگران نیستیم به خاطر یک وعده غذای بدون هماهنگی قبلی و یا موقع تأخیر در گرفتن غذا، پیش دیگران ما را ضایع کند.

وی از زبان یکی از طلاب مدرسه چنین نقل می کند:

یک روز نتوانستم موتور سیکلت دوستم را که در دستم بود، کنترل کنم. سهوا خطی روی بدنه ماشینی که مقابل نگهبانی مدرسه پارک کرده بود، افتاد. چند روز دنبال صاحب ماشین بودم. یک روز دیدم آشپز حوزه سوارش شد. رفتم جلو برای عذرخواهی و پرداخت خسارت؛ اما او با کمال مهربانی با چهره ای

ص: 61

1- آشپز و سایر کارکنان آشپزخانه باید دارای کارت بهداشتی (گواهی نامه) معتبر باشند و نسبت به رعایت نکات بهداشتی مندرج در آیین نامه های بهداشت محیط که از سوی وزارت بهداشت اعلام شده، ملتزم باشند.

کریمانه گفت که چیزی نیست، از این اتفاقات خیلی می افتد در حالی که تنها خط ماشین اش را من انداخته بودم و من میدانم با چه زحمتی آن ماشین را خریده بود.

آگاهی کافی از احکام و مسایل شرعی و توجه به حلال و حرام در تهیه ی غذا از امور لازمی است که رعایت آن توسط آشپز مدرسه ی علمیه بیشتر انتظار می رود. برای مثال، اگر آشپز به دلیل بی مبالاتی، غذای نجس به خورد طلبه ها بدهد، این غذا اثر وضعی خود را روی آنها خواهد گذاشت.

از شیخ عباس قمی رحمه الله نقل شده که فرمود:

من سفری به همدان رفتم و بر شخص معتمدی وارد شدم. یک شب او به من گفت: فلان جا شام مهمانم، دلم می خواهد خدمت شما باشم. با هم آن جا برویم. من امتناع کردم. گفت: آقا اگر شما همراه من بیایید، آبروی من بیشتر می شود، برای من خوب است. با هم رفتیم. شام آوردند و خوردیم. بعد از شام به منزل برگشتیم. من صبح برخلاف هر شب که با کمال راحتی برای نماز شب بر می خاستم، زمانی از خواب بیدار شدم که نزدیک طلوع آفتاب بود و نزدیک بود، نماز صبحم قضا شود. خیلی ناراحت شدم.

عجب! آدم یک عمر زحمت بکشد که نماز شبش ترک نشود؛ ولی حالا- چطور شده که نماز صبحم نزدیک است قضا شود؟ با عجله برخاستم، با ناراحتی وضو گرفتم و نماز صبح را خواندم تا قضا نشود. بعد به فکر افتادم چرا این طور شد؟ یعنی چه؟ برای من مصیبتی شد. من فکر کردم چرا این طور شد؟ گفتم: شاید به خاطر شام دیشب بوده است. غیر از این دیگر توجیهی ندارم. صاحب خانه آمد، به او گفتم: صاحب آن منزل که دیشب رفتیم، چه کاره بود؟ قدری تأمل کرد و گفت: ایشان بانک بعد از ظهر است. من نفهمیدم یعنی چه؟ بعد ادامه داد: بانک ها قبل از ظهر ربا می دهند. این

آقا بعد از ظهر ربا می دهد. من خیلی ناراحت شدم، گفتم: عجب مرا به خانه یک رباخوار بردی و سر سفره ی او نشاندی. چرا این کار را کردی؟ به من خدمت کردی؟ این مهمان نوازی بود؟ ایشان فرمود: اثر این غذا این طور شد که تا چهل شب نمی توانستم خوب برای نماز شب برخیزم. تا چهل شب موفق نشدم آنگونه که باید، نماز شب را انجام بدهم. به ما می گویند اگر می خواهید صالح العمل باشید، غذایتان را پاک کنید؛ اما ما دائم سعی در آلوده کردنش داریم. (1)

6-6. خادم و نظافت چی

اشاره

وظیفه ی اصلی خادم یا خادمان مدرسه، انجام امور نظافتی محیط،

خدمات پذیرایی از اساتید و مهمانان و سایر امور محوله می باشد. خادم از این جهت که بیشتر وقتش در مدرسه سپری می شود و کارهای در معرض دید مدرسه را انجام می دهد. به عنوان بخش مهمی از وجهه ی عمومی مدرسه به شمار می رود و در صورت داشتن ویژگی های اخلاقی و شخصیتی والا می تواند هم برای مدرسه و هم برای طلاب، منشأ آثار خوبی باشد. یکی از طلاب نقل می کند:

خادم مدرسه ی آیت الله مجتهدی رحمه الله نماز شبش ترک نمی شد؛ به همین خاطر طلبه ها خجالت می کشیدند نماز شب نخوانند!

ص: 63

1- «سلب توفیق با لقمه حرام»، بخش اخلاق و عرفان اسلامی سایت تبیان، فرآوری: زهرا اجلال، شناسه مطلب: 265118، تاریخ 1392/9/30.

معاون تهذیب یکی از مدارس نیز در مورد آبدارچی مدرسه شان چنین می گوید :

آبدارچی مدرسه ما، برخی از روزهای ماه رجب را روزه می گرفت و همین امر باعث می شد بعضی از طلبه ها به خود بگویند خادم روزه مستحبی می گیرد و من طلبه ی سرباز امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف روزه نگیرم لذا انگیزه و شوق پیدا می کردند که روزه ی مستحبی بگیرند.

برخی از شاخص های اخلاقی خادم مدرسه علمیه را می توان به شرح زیر بیان کرد :

1. تدین و تقید نسبت به انجام فرایض دینی و اجتناب از گناهان؛

2. داشتن نگاه درست نسبت به خدمت به اهل علم و سربازان امام زمان علیه السلام.

3. تکریم علما، اساتید و طلاب و رعایت ادب ، تواضع و حسن خلق در برخورد با ایشان ؛

4. دارای نظم و انضباط کاری، وقت شناس و خوش سلیقه در انجام وظایف ؛

5. داشتن روحیه ی مسؤولیت پذیری و تکلیف محوری در انجام وظایف؛

6. امانت داری و رازداری ؛

7. تلاش مستمر برای تقویت نور ایمان و معنویت در خود؛

8. دارای پوشش و ظاهر متناسب با فضای حوزه ؛

هم چنین، برخورداری از سلامت جسمانی رعایت بهداشت فردی، عدم مصرف دخانیات و آشنایی با امور فنی مورد نیاز و ابتلای مدرسه نیز از شرایطی است که در انتخاب خادم باید مورد توجه قرار گیرد.

ص: 64

مرحوم سید غلامرضا کسایی گوگانی، داماد علامه امینی اعلی الله مقامه که به گواهی علما و مراجع بزرگ، شخصیت پرفضیلت و اهل تقوا و در نهایت عدالت و وثاقت بوده، نقل کرده است که :

در یکی از مدرسه های علمیه تبریز [مدرسه طالبیه] مشغول درس خواندن بودم. خادم مدرسه مردی بسیار با تقوا و درستکار بود که وظایفش را به خوبی انجام می داد و روحیات عجیبی داشت. غالباً ساکت به نظر می رسید. از گناهان پرهیز می نمود. او اتاق طلبه ها را بدون هیچ چشم داشتی جارو می زد و لباس های آن ها را می شست، حتی از این که آفتابه ی دیگران را پر کند، ابایی نداشت. نیمه شبی برای تطهیر و وضو از اتاق بیرون آمدم. در حجره را بستم و به راه افتادم؛ اما وقتی به مقابل اتاق خادم رسیدم، در نهایت تعجب نوری در حجره ی او می درخشید؛ چنان که گویی خورشید در آنجا طلوع کرده است. برای کشف این راز جلو رفتم تا در بزنم؛ اما همین که نزدیک شدم، صدای گفت و گویی به گوشم رسید و دانستم که خادم با کسی صحبت می کند. از یک طرف نمی خواستم بر او وارد شوم و نیمه شب سرزده نزد او بروم؛ از سویی دیگر کنجکاو شده بودم بدانم با چه کسی سخن می گوید! ناچار قدری پیش رفتم و پشت در به گوش ایستادم. صدای خادم را تشخیص می دادم؛ اما صدای فرد دیگر را نمی شناختم. ساعتی گذشت و من همچنان متحیر ایستاده و به گفت و گوی آن دو که برایم مبهم و نامفهوم بود، گوش می دادم. ناگهان متوجه شدم صدا قطع شد و نوری که همانند آفتاب می درخشید، خاموش گردید. در آن هنگام دیگر طاقت نیاوردم و محکم در زدم. خادم پرسید: کیست؟ من نام خود را بردم و گفتم: من هستم؛ در را باز کن! وقتی در را گشود و چشمش به من افتاد، سلام کرد. پرسیدم: اجازه می دهی وارد شوم؟ گفت: بفرمایید! درون اتاق رفتم و نشستم. اما نه کسی غیر از او آنجا حضور داشت و نه وضع غیر عادی بود. سؤال کرد: امری دارید؟ گفتم: خیر. اما تو

با شخصی صحبت می کردی و دیدم نوری در اتاقت می درخشید. حقیقت را بگو و گرنه می روم و طلبه ها را خبر می کنم تا بیایند و جریان را جویا شوند. جواب داد: ماجرای امشب را برایت نقل می کنم، به شرط این که برای هیچ کس بازگو نکنی. گفتم: قول می دهم که پرده از این راز برندارم. آنگاه گفت: من تا روز جمعه هستم. از تو پیمان می گیرم که تا ظهر جمعه سر مرا فاش نسازی، آن شب، شب چهارشنبه بود و من قول دادم که تا جمعه سخنی نگویم. سپس گفت: راستش را بخواهی امام زمان علیه السلام این جا تشریف داشتند. من در محضر ایشان بودم و حضرت با من گفت وگو می نمودند. با تعجب پرسیدم: درباره ی چی با تو سخن می گفتند؟! گفت: همیشه سه گروه اطراف امام عصر علیه السلام هستند که در زمان غیبت با ایشان ارتباط دارند. یک گروه که تعدادشان کمتر است، در طبقه اول هستند. گروه دوم تعدادشان کمی فزون تر است، در طبقه ی دوم قرار دارند و دسته ی سوم که از آن دو طایفه بیشتر هستند، در طبقه ی آخرند. این سه گروه از نظر معنا و باطن، مانند سه حلقه ی تو در تو هستند که هرگاه یکی از طبقه ی نخست از دنیا برود، فردی از طبقه ی دوم جانشین او می شود. هر وقت کسی از طبقه ی دوم وفات کند، شخصی از دسته ی سوم جای او را می گیرد. به همین ترتیب اگر کسی از طبقه ی سوم وفات کند، یکی از مردم را که دارای تقوا و فضایل اخلاقی بوده و از نظر روحی شایستگی کامل دارد، به جای او قرار می دهند تا وظایف او را انجام دهد. پس از این توضیح ادامه داد و گفت: روز جمعه یک نفر از طبقه سوم فوت می شود. امشب حضرت تشریف آوردند و به من امر فرمودند که جانشین او باشم و اجازه دادند تا در زمره ی افراد گروه آخر انجام وظیفه کنم.

سخن خادم تمام شد و من مبهوت و شگفت زده از اتاقتش خارج شدم. حال عجیبی داشتم. دیدن آن نور و این داستان، چنان طوفانی در من پدید آورد که تمام وجودم را مسحّر نمود و آرامشم را ربود. فکر کردم این مردی که به چشم یک خادم به وی می نگریم، چه مقامی به دست آورده و به چه سعادت بزرگی نایل گردیده که امام زمان علیه السلام به اتاقتش تشریف می برند و او را نزد خود

می خواند تا در ردیف خاصان درگاه حضرتش قرار گیرد و به وظایف ویژه ی یاران راستین آن بزرگوار پردازد. این افکار چنان موجی در باطنم برانگیخت که تا سپیده دم، نه خواب به چشمم آمد، نه حال عبادت پیدا کردم. صبح دیدم خادم با متانت و آرامش خاصی، مشغول کارهای عادی روزانه گشته و در ظاهر هیچ تغییری در وضعیتش نشده است.

روز پنج شنبه نیز بدین منوال گذشت و من که پیوسته مراقب حال و رفتار او بودم، چیزی جز همان انجام وظایف معمولی از قبیل جارو زدن مدرسه و خرید از بازار مشاهده نکردم. حتی وقتی آفتابه را از حوض پر کردم، جلو دوید تا آن را بگیرد و برایم برد که من نگذاشتم و با عذرخواهی گفتم: ابداء، هرگز چنین جسارتی روا ندارم، تو آقای من هستی و من خادم توام. روز جمعه، از سحر مشغول کار شد و من با کنجکاوی و نگرانی بی سابقه ای رفتار او را یک سره زیر نظر داشتم تا بینم آن روز که زمان موعود است، چه می شود. خیلی دقیق بودم که بدانم او در این روز چه برنامه ای دارد. با چه افرادی تماس می گیرد. سپیده دم جمعه که از اتاقش خارج شد، ابتدا کارهای مدرسه را انجام داد؛ سپس به امور خود پرداخت. اول لباس هایش را شست و تطهیر کرد، بعد لباسهایش را روی بند انداخت تا خشک شوند. کفش هایش را هم آب کشید و مقابل آفتاب گذاشت. نزدیک ظهر که لباس هایش خشک شده بود، لنگی بست و در حوض مدرسه غسل کرد. چون تابستان بود و روز جمعه، طلبه ها برای دیدار خانواده های خویش رفته بودند و فقط عده ی کمی در مدرسه به سر می بردند. وقتی غسل کرد و از آب بیرون آمد، قدری در آفتاب ایستاد تا خشک شد. سپس لباس و کفش هایش را پوشید و مانند مسافری که عازم سفر است، آماده ی رفتن شد و لب حوض نشست. همین که صدای اذان بلند شد و بانگ «الله اکبر» طنین افکند، ناگهان غیب شد و من هرچه نگاه کردم، اثری از او ندیدم.

مات من و مبهوت به صحن مدرسه دویدم و مشغول داد و فریاد شدم. چند نفری که در مدرسه بودند، سراسیمه به حیاط ریختند تا ببینند چه خبر شده! وقتی مرا در آن وضع دیدند، شگفت زده جلو آمدند و گفتند: چه شده. مگر دیوانه شده ای؟ گفتم: خادم این مدرسه، همان مردی که لباس هایتان را می شست، حجره هایتان را جارو می کرد و ... چون او را نیافتند، گفتند: شاید به بازار رفته یا برای نماز جماعت از مدرسه خارج شده است. گفتم: هرگز. این حرف ها نیست. می دانم که اینک به امام زمان علیه السلام پیوسته. پرسیدند: قصه چیست؟ ماجرای او را برایشان شرح دادم و تمام حوادثی که از شب چهارشنبه اتفاق افتاده بود، برای آن ها تعریف کردم. همینک حدود 80 سال از آن ماجرا می گذرد و در طول این مدت احدی از آن خادم تبریزی نام و نشانی نیافته است. (1)

6-7. نگهبان

نگهبان مدرسه، اولین کسی است که انسان با ورود به مدرسه با وی مواجه می شود. نوع برخورد او با طلاب، هنگام ورود و خروج می تواند در روحیه و خلق و خوی آن ها اثرگذار باشد. طلبه یکی از مدارس نقل می کند:

مدرسه ما نگهبان بد اخلاقی داشت و من برخی شب ها که از درس اخلاق خارج از مدرسه و با حال خوش معنوی کمی دیر برمی گشتم، این آقا به قدری در باز کردن در و اجازة ی ورود دادن، مرا اذیت می کرد که آخرش عصبانی شده و داد و بیداد می کردم و هر چه نورانیت و معنویت جمع کرده بودم، از دست می رفت و با ناراحتی از او جدا شده و به حجره می رفتم.

در مقابل، معاون تهذیب یکی از مدارس نیز چنین نقل می کند:

نماز اول وقت و قرائت قرآن در اغلب اوقات در نگهبانی و هم چنین نماز شب

ص: 68

1- به نقل از حجت الاسلام عالی (فایل صوتی و متن آن): پایگاه مهدی یار شناسه خبر: 2378، 1393/1/4، <http://mahdiiyar.ir> (این حکایت نزد علما و بزرگان تبریز و دیگران مشهور بوده و مکرر نقل شده است).

یکی از نگهداران حوزه، تلنگری است به ما که به این نکات توجه ویژه ای بکنیم. هم چنین می گوید: نگهداران حوزه با روی گشاده در ایام تعطیلی مدرسه، عهده دار سفارش های ما می شد و با آب دادن به گلدان ها و غذا دادن به ماهی های آکواریوم و... خیال طلبه ها را راحت می کرد.

نکات و شاخص هایی که در انتخاب نگهداران مدرسه باید به آن ها دقت نمود، عبارت است از:

1. تدین و تقید نسبت به انجام فرایض دینی؛
2. ادب و حسن برخورد با طلاب و مراجعان؛
3. امانت داری و رازداری
4. روابط عمومی خوب و مؤثر؛
5. نشاط و سرزندگی؛
6. علاقه مندی به خدمت برای حوزه و طلاب؛
7. آگاهی به ارزش و اهمیت کار نگهداری؛
8. پوشش و ظاهر متناسب با فضای حوزه؛
9. تجربه مهارت و هوشمندی کافی در امور نگهداری حفاظتی و امنیتی؛

8-6. راننده

راننده یا رانندگان خودروهای سواری مدرسه، مسؤولیت ایاب و ذهاب اساتید و مهمانان و رانندگان وسایل نقلیه عمومی مدرسه، مثل اتوبوس مینی بوس یا تاکسی ون، مسؤولیت ایاب و ذهاب طلاب مدرسه (طلاب متأهل، طلاب بومی غیر ساکن در مدرسه و...) را برعهده دارند.

برای انتخاب راننده ی مناسب، توجه به ویژگی های زیر ضروری است:

1. تدین و تقید نسبت به انجام فرایض دینی؛

2. داشتن نگاه درست و موحدانه نسبت به خدمت به حوزه و اهل علم؛

3. وقت شناسی و نظم و انضباط؛

4. ادب و حسن خلق در معاشرت با اساتید و طلاب؛

5. امانت داری و رازداری؛

6. تأهل؛

7. عفت و پاک دامنی؛

8. دارای پوشش و ظاهر متناسب با فضای حوزه؛

9. آرامش، حوصله و سعه صدر هنگام رانندگی؛

10. قانون مداری و تقید نسبت به مقررات راهنمایی و رانندگی؛

11. اهتمام جدی نسبت به امنیت و سلامت سرنشینان خودرو؛

12. تجربه ی بالا و تسلط بر مهارت های رانندگی؛

13. آشنایی با امور فنی وسیله ی نقلیه، تعمیر و نگهداری آن؛

7. ظرفیت های بخش ها و واحدهای فرهنگی و تربیتی در مدرسه

در بسیاری از مدارس علمیه، بسیج طلاب، هیئت، دارالقرآن و سایر واحدها و تشکل های خودجوش طلبگی وجود دارند که مدیر و معاون تهذیب مدرسه با اشراف بر فعالیت های آن ها و تدبیر مناسب، می توانند از این ظرفیت ها بهترین و بیشترین بهره برداری را بکنند و با اشراف برنامه های اخلاقی و تربیتی در فعالیت های متنوع آن ها به صورت غیر مستقیم ولی اثرگذار، اهداف تهذیبی و تربیتی مدرسه را پیش ببرند. البته باید بسیار مراقب بود که فعالیت های این گروه ها، موجب چند دستگی و اختلاف میان طلاب نشود. برای مثال، با استفاده از ظرفیت بسیج، می توان

صفتی مثل ولایت مداری، انقلابی گری، ایثار و فداکاری، ظلم ستیزی،

استکبارستیزی، مسؤولیت پذیری شجاعت و... را در طلاب ایجاد و تقویت کرد. برگزاری برنامه ی شبی با شهدا، تبیین سیره ی عملی شهدا و ترویج فرهنگ و شهادت در میان طلاب از دیگر اموری است که بسیج می تواند در این زمینه به خوبی نقش آفرینی کند.

هم چنین می توان سخنرانی های اخلاقی و حتی درس اخلاق را در

برنامه های هیئت مدرسه گنجانند و با استفاده از ظرفیت خوب هیئت

عشق و محبت به اهل بیت علیهم السلام را در دل طلاب شعله ور نمود و از این طریق، بسیاری از آموزه های اخلاقی و تربیتی را به آنها انتقال داد و چون خود طلاب، اداره ی هیئت را بر عهده دارند، در این تعامل بسیاری از صفات اخلاق اجتماعی، مثل روحیه ی جمعی و کار گروهی، روحیه ی خدمت گذاری، حسن خلق، حسن ظن، ایثار، تواضع، حلم و بردباری و... می تواند به خوبی شکل گرفته و ارتقا یابد.

برنامه ریزی برای انس بیشتر طلاب با قرآن، تدبر در آیات الهی و حفظ موضوعی یا ترتیبی قرآن و... را نیز می توان از دارالقرآن مدرسه انتظار داشت و به همین ترتیب می توان از ظرفیت سایر تشکل های خودجوش طلاب مدرسه برای اهداف تہذیبی کمک گرفت.

از سوی دیگر با این تعامل سازنده، هم می توان بر کم و کیف برنامه ها و رفتارهای آن ها نظارت و اشراف هوشمندانه داشت و هم اعتماد به نفس و شوق و انگیزه ی فعالیت های فرهنگی تربیتی را در طلاب تقویت نمود و

برنامه های آن ها را رونق بخشید. در واقع ما در این تعامل ها در پی استفاده از روش های تربیتی غیر مستقیم و در عین حال اثرگذار در مدرسه هستیم.

8. ظرفیت خانواده ی طلاب

اشاره

خانه و خانواده نخستین محیطی است که انسان را تحت تأثیر فضا، روابط و مناسبات خود قرار می دهد و به عنوان مؤثرترین عامل تربیت معرفی شده است. باورهای دینی و تقیدهای مذهبی، والدین سلامت اخلاقی و تربیتی خانواده، سطح آگاهی والدین، ارتباط عاطفی مثبت درون خانوادگی، سبک فرزند پروری مسؤولانه و مقتدرانه، ثبات و آرامش خانواده، فقدان خشونت و پرخاشگری در خانواده، عدالت ورزی، مهرورزی، حق سالاری، تفاهم والدین و... از جمله عواملی هستند که در تربیت فرزندان مؤثرند.

بنابراین، بر مدیر مدرسه و متولیان امر لازم است هنگام پذیرش و گزینش ورودی های جدید حوزه، نسبت به بررسی وضعیت خانوادگی فرد اهتمام جدی داشته باشند و با انجام تحقیقات محلی و مصاحبه با والدین و...، بکوشند افرادی را انتخاب کنند که در خانواده متعادل، سالم و مذهبی رشد کرده اند. این امر سبب می شود فرد با آرامش روحی و روانی بهتری به تحصیل در حوزه پردازد و در مسیر رشد و تعالی اخلاقی و معنوی موفق تر باشد و از سوی دیگر، هزینه های مادی و معنوی کمتری بر حوزه تحمیل گردد.

برخی از والدین گمان می کنند که با ورود فرزندشان به حوزه ی علمیه، مسؤولیت تربیتی آن ها پایان یافته است و بنابراین فرزند طلبه شان را به امان خدا و به امید مدیر و اساتید مدرسه رها می کنند! حال آنکه هر کس وظیفه ی خود را باید ادا کند و حتی در شرایط کنونی، مسؤولیت آن ها دو چندان شده و بیش از گذشته باید نگران رشد علمی و اخلاقی فرزندشان باشند.

از سوی دیگر، بعضی از مدیران مدارس علمیه هم تصور می کنند که با ورود نوجوان و جوان به مدرسه، مسؤولیت کامل تربیت او به عهده ی مدرسه است و نقش خانواده را در این امر نادیده می گیرند و گاه ممکن است نگران مداخله های تربیتی والدین نیز باشند؛ اما باید دانست ارتباط با خانواده ی طلاب و درگیر کردن آن ها با مسائل آموزشی و تربیتی فرزندانشان، نقش بسیار سازنده ای در پیشرفت تحصیلی و اخلاقی آن ها دارد و به یقین، مدرسه بدون همراهی و همکاری خانواده، به ویژه در امور اخلاقی و تربیتی طلاب، راه به جایی نخواهد برد؛ از این رو تعدادی از مدارس علمیه جلسه ها و نشست هایی را با والدین طلاب (به ویژه طلاب پایه های پایین تر) ترتیب می دهند و آنان را نسبت به مسائل طلبگی و وظایفی که در برابر فرزند طلبه شان دارند، توجیه می کنند؛ در مورد بایدها و نبایدهای زمان حضور فرزندشان در منزل و مراقبت های مورد نیاز در ایام تعطیلی حوزه و.... نکته های لازم را متذکر می شوند. گاه نیز به صورت خصوصی با برخی از والدین در مورد مسائل و مشکلات فرزندشان صحبت می کنند و آن ها را در جریان روند تحصیلی و تربیتی فرزندشان قرار می دهند. خانواده ها هم اگر

نکته ای داشته باشند، بیان و پاسخ های لازم را دریافت می کنند.

برای استمرار و تحکیم این تعامل سازنده پیشنهاد می شود مدیر مدرسه به تنهایی یا با همراهی برخی دیگر از اساتید و طلاب مدرسه و به بهانه ها و مناسبت های مختلف (مثل عیادت، هنگام بازگشت والدین از سفرهای زیارتی، موقع تلبس طلبه و...) گاهی به منزل طلاب سر بزند و از احوال خانواده ها جو یا شوند. این امر سبب تسهیل فرایند تعلیم و تربیت طلاب می شود و مدیر مجبور نیست بار سنگین تربیت آنها را به تنهایی به دوش بکشد.

تشکیل انجمن اولیای مدرسه نیز می تواند یکی از راه های برقراری ارتباط مستمر خانواده با مدرسه باشد که البته در برخی از مدارس علمیه این برنامه اجرا می شود و آثار و برکات خوبی هم داشته است.

چالش های خانوادگی طلاب

مسائل و مشکلات خانوادگی طلاب به دو بخش تقسیم می شود:

الف. مسائل مربوط به خانواده طلبه مجرد؛

ب. مسائل مربوط به طلبه متأهل با همسر، فرزندان و بستگان.

در بخش نخست باید گفت مشاجره های طولانی، اعتیاد، طلاق،

محرومیت از پدر، مادر یا هر دو، مشکلات معیشتی خانواده، تک سالاری در خانه (مادرسالاری، پدرسالاری، فرزند سالاری)، سبک فرزندپروری غافلانه، سهل گیرانه یا مستبدانه، اشتغال مادر، عدم آشنایی والدین با مهارت های زندگی، ضعف معنویت در خانه، داشتن تفریحات ناسالم، عدم هماهنگی والدین در تدابیر تربیتی و... هر یک می تواند اثر نامطلوب بر روند رشد

هم چنین، فقدان ارتباط و تعامل سازنده میان والدین طلبه با مدرسه و بی خبری و غفلت آن ها از وضعیت آموزشی و تربیتی فرزندشان، به ویژه در سال های اول طلبگی و نیز ضعف آگاهی مدیر و بی توجهی وی نسبت به مشکلات احتمالی درون خانوادگی طلبه خویش، هر دو می تواند زمینه ساز بروز برخی سوء برداشت ها و مشکلات گشته و مسیر رشد و تعالی اخلاقی و تحصیلی فرد را تحت تأثیر قرار دهد.

در بخش دوم نیز مشکلات زیادی به چشم می خورد؛ برخی از این

مشکلات عبارت است از:

1. ازدواج های زود هنگام؛

2. همسرگزینی نامناسب (عدم رعایت تناسب ها، اختلاف های فرهنگی و...)

3. ناتوانی بسیاری از طلاب و روحانیان در ایجاد تعادل میان وظایف طلبگی و تکالیف خانوادگی؛

4. وجود ضعف های اساسی در مهارت های همسررداری و فرزند پروری طلاب و روحانیان؛

5. ضعف و ناتوانی در برقراری ارتباط درست با خانواده؛

6. ضعف در نگرش ها و رفتارهای دینی همسر و فرزندان؛

7. تعارض و اختلاف زوجین با خانواده یک دیگر؛

ص: 75

1- همان طور که پیش تر نیز گفته شد، مسئولان گزینش ورودی های جدید، باید نسبت به این امور حساس باشند و بکوشند تا حد امکان از ورود افرادی که مشکلات حاد خانوادگی دارند، به حوزه ممانعت کنند؛ چرا که حوزه و مدرسه علمیه بهزیستی نیست و قرار نیست در حوزه، وقت و انرژی و امکانات اندک خود را صرف بازپروری و روان درمانی افراد یا رفع مسائل و مشکلات خانوادگی آنان کنیم.

8. دخالت های اطرافیان؛

9. فقر و مشکلات معیشتی خانواده؛

10. بی اعتمادی همسر (به سبب متعه یا ازدواج دوم . . .).

این امور و مواردی از این دست، همگی می تواند زمینه ساز ایجاد تنش و سلب آرامش روحی و روانی در طلبه گشته و او را از رشد معنوی و علمی بازدارد.

زمینه سازی برای ارائه ی آموزشهای خانوادگی مورد نیاز، برگزاری کارگاه های مهارت آموزی، معرفی سبک زندگی اسلامی و فراهم نمودن بسترهای مناسب برای مشاوره های فردی و خانوادگی، تهیه و توزیع محصولات و منشورات فرهنگی و تربیتی مناسب و . . . از جمله راهکارهایی است که مدیران مدارس و متولیان امر می توانند در جهت پیشگیری و رفع این مسائل و مشکلات پیگیری نمایند.

ص: 76

اشاره

گرچه ظرفیت های انسانی مدرسه، چنانچه گذشت از اهمیت بالایی در تعلیم و تربیت طلبه برخوردار است و بدون وجود کادر اجرایی - مدیریتی و کارگزاران مهذب، با انگیزه، مسؤولیت پذیر و توفیق چندانی در تربیت نفوس پاک و عالمان ربانی و تأثیرگذار نخواهیم داشت؛ ولی در این میان از اهمیت ظرفیت های محیطی مدرسه نیز نباید غافل ماند و آن را نادیده گرفت. از این رو در فصل دوم به اهمیت فضاهای فیزیکی مدرسه و نقش قابل توجه آن در پیشرفت تحصیلی و تربیتی طلاب و رونق علمی و تهذیبی مدرسه خواهیم پرداخت.

1. ترسیم فضای فیزیکی مدرسه ی علمیه ی مطلوب

اشاره

در یک مدرسه ی علمیه ی مطلوب، تمام برنامه ها، فعالیت ها و امکانات و وسایل مدرسه در کنار هم بایستی فضاهای رشد همه جانبه ی علمی و معنوی طلاب علوم دینی را فراهم نماید که بعد از مدتی زندگی در آن، آثار رشد و بالندگی در وجود آنها نمایان شود. در این میان، هیچ عنصری (چه سخت افزاری و چه نرم افزاری) در مدرسه، بی تأثیر در حیات علمی و معنوی فرد نیست و توجه کافی در تدارک و چینش مناسب این عناصر، ضامن

دوام ماهیت رشد دهنده‌گی آن و تأمین کننده‌ی فرصت‌ها و زمینه‌های تربیت یافتگی طلاب می‌باشد.

محل احداث مدرسه باید در فاصله و موقعیت مناسبی نسبت به مراکز جمعیتی و نواحی مسکونی بوده و امکان دسترسی به تأسیسات، مانند آب، برق، تلفن و گاز داشته باشد. ضروری است پیش از هر اقدامی، مطالعات اقلیمی درباره‌ی منطقه‌ی احداث مدرسه صورت گیرد؛ از جمله باید به جهت وزش باد توجه داشت تا مدرسه در مسیر عوامل آلودگی‌زا مانند کارخانجات صنعتی و شیمیایی، محل دفن زباله‌های شهری، فاضلاب شهری، دامداری، مرغ‌داری، دباغ‌خانه‌ها، کشتارگاه‌ها، کوره‌های آجرپزی، محل‌های انباشت کود حیوانی و سایر مراکز که به نحوی ممکن است ایجاد دود، بو و گرد و غبار نمایند، واقع نشود. هم‌چنین در جوار بیمارستان، تیمارستان، گورستان، زندان، خطوط راه آهن، بزرگ‌راه‌ها نباشد و از حریم کابل‌های فشار قوی برق (هوایی یا زمینی)، خطوط اصلی و فرعی گازرسانی، پست‌های زمینی فشار قوی برق، پمپ بنزین، محل عرضه و فروش کپسول‌های گاز، انبارهای مواد محترقه و منفجره، ترکیبات شیمیایی و انبارهای قابل اشتعال، مانند کاغذ، پارچه لاستیک، چوب، الیاف و غیره خارج بوده و در مسیر حوزه‌های آب ریز فرعی و اصلی رودخانه قرار نداشته باشد. در صورتی که احداث مدرسه در نزدیک محیط‌های ذکر شده اجتناب‌ناپذیر باشد، باید حداقل 500 متر با مراکز

ص: 80

برخی از عوامل ساختمانی و محیطی مؤثر تربیتی در مدرسه عبارت اند از:

ص: 81

1- اقتباس از ماده ی یک «آیین نامه بهداشت محیط مدارس» وزارت آموزش و پرورش. متأسفانه تعداد قابل توجهی از مدارس علمیه در قم و به ویژه در شهرستان ها از لحاظ محیطی یا ساختمانی استانداردهای لازم و کافی برای سکونت طلبه را ندارند؛ برای مثال، گاه منزل مسکونی یا مدرسه ی متعلق به آموزش و پرورش را به مدرسه علمیه تبدیل کرده اند یا مدرسه در وسط بازاری پرتردد یا خیابان های اصلی و شلوغ شهر قرار گرفته و طلاب و اساتید هنگام رفت و آمد به مدرسه، مجبورند تنه به تنه زنان و دختران بد پوشش حرکت کنند و خواه و ناخواه چشمشان به منظره های ناخوشایند و نابهنجار بیفتد و... در چنین شرایطی، امر تربیت و تهذیب طلاب و به ویژه طلاب مبتدی با مشکلات فراوانی همراه خواهد بود و انرژی زیادی را از متولیان امر تهذیب و تربیت مدرسه خواهد گرفت. از این رو شاخص های لازم برای یک مدرسه مطلوب از لحاظ امکانات محیطی و ساختمانی بررسی و در اعطای مجوز از سوی شورای گسترش حوزه باید مدنظر قرار بگیرد. هم چنین، نامناسب بودن فضای مدارس علمیه در موارد ذیل نیز می تواند در امر تهذیب و تربیت طلاب مانعی جدی به شمار آید:

1. استقرار مدرسه در محل تردد دختران و زنان بد پوشش (مثل هم جواری یا نزدیکی مدرسه به دبیرستان ها و باشگاه های دخترانه، سالن های آرایش زنانه، دانشگاه ها به ویژه آزاد یا غیرانتفاعی و....).
2. اشراف کلاس ها و حجره های مدرسه بر منازل اطراف مدرسه؛
3. تعداد بالای جمعیت طلاب در برخی از مدارس نیز شرایط را برای آموزش، تربیت و نظارت مستمر دشوار و نامساعد می کند؛
4. توسعه بی رویه ی مدارس علمیه: در سال های اخیر توسعه و ساخت و ساز مدارس علمیه در شهرستان ها و حتی شهرهای کوچک، رشد قابل توجهی داشته و این امر گاهی موجب بروز مشکلاتی برای حوزه و طلاب گشته است. گویا در سال های گذشته یک فضای رقابتی ایجاد شده بود که برخی از ائمه جمعه و علمای بلاد با اندک بضاعت مادی و معنوی، در خود صلاحیت تربیت طلبه را دیده و با فراهم نمودن امکانات اولیه و چانه زنی و فشار، موفق به کسب مجوز تأسیس مدرسه از شورای گسترش حوزه می شوند، بدون آنکه به زیرساخت های لازم به ویژه در زمینه ی تربیت و تهذیب طلاب توجه شده باشد. عدم استقبال جوانان از این مدارس و تعداد کم طلاب آنها و در نتیجه فقدان نیروی اجرایی مورد نیاز، مثل معاون تهذیب، امر تعلیم و تربیت را در این مدارس بسیار دشوار کرده است. به هر حال، براین نکته تأکید می شود که بدون برخورداری از امکانات و شرایط لازم و کافی نباید به کسی اجازه ی تأسیس مدرسه داده شود. موارد یاد شده به شکل مستقیم یا غیر مستقیم پیامدهای منفی بر برنامه ها و فعالیت های تهذیبی مدرسه دارد؛ برای مثال، عوامل آلودگی را با تأثیر منفی بر سلامت جسمانی طلاب و به ویژه تضعیف سیستم عصبی و روانی آنان، منجر به بروز مشکلات اخلاقی و تربیتی نیز می شود.

1. نمای ظاهری و صحن مدرسه؛
2. حجره و خوابگاه؛
3. کتابخانه و سالن مطالعه؛
4. مسجد و نمازخانه؛
5. کلاس های درس؛
6. آشپزخانه و سالن غذاخوری؛
7. تغذیه؛
8. حمام و سرویس های بهداشتی؛
9. بوفه و فروشگاه؛
10. تجهیزات گرمایشی و سرمایشی؛
11. سالن ورزش و امکانات ورزشی و تفریحی؛
12. وسایل نقلیه.

در ادامه توضیح مختصری در رابطه با برخی از این عوامل ارائه می شود:

1-1. نمای ظاهری و صحن مدرسه

توجه به شاخص های زیر در ایجاد روحیه نشاط و شادابی و هویت پذیری دینی و فرهنگی طلاب مؤثر است :

ص: 82

1. امکان اشراف کامل مدیر بر فضای عمومی مدرسه؛ (1)

2. استفاده از طرح‌ها، نقش‌ها و نمادهای معماری سنتی ایرانی - اسلامی در نمای درونی و بیرونی ساختمان مدرسه؛

3. استفاده از آیات و روایات اخلاقی و تربیتی مربوط به ارزش علم آموزی و جایگاه اهل علم در نمای داخلی و بیرونی مدرسه؛

4. ایجاد فضایی با طراوت و شاداب با بهره‌گیری از فضای سبز مناسب و کاشت درخت و گل و گیاه در صحن و حیاط مدرسه؛

5. تعبیه یک حوض بزرگ و تمیز در وسط صحن مدرسه و استفاده از آب افشان برای ایجاد نشاط و شادابی؛

6. نظم نظافت و زیبایی ظاهری مدرسه؛

7. نورپردازی مناسب و معنوی مدرسه در شب‌ها؛

8. جهت‌گیری مناسب نسبت به قبله (زاویه نداشتن جهت قبله نسبت به دیوارهای اصلی مدرسه)؛

9. نصب ساعت بزرگ در محوطه عمومی مدرسه؛

10. نصب سکوها یا نیمکت‌های رنگی و زیبا برای نشستن، استراحت و مباحثه‌ی طلاب در حیاط مدرسه؛

11. نصب تابلوهای اطلاع‌رسانی تهذیبی و آموزشی در فضاهای عمومی مدرسه و انتقال آموزه‌های علمی و اخلاقی از این طریق به طلاب،

ص: 83

1- یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های تربیتی مدرسه علمیه مطلوب، امکان اشراف مدیر نسبت به کل فضای مدرسه است. بسیاری از مدارس علمیه قدیمی، مثل مدرسه مبارکه فیضیه قم از چنین ویژگی برخوردار بودند و مدیر هنگام ورود به مدرسه و با یک نگاه کلی می‌توانست اجمالا در جریان امور جاری مدرسه قرار بگیرد و با صرف زمان کمتر به اطلاعات بیشتری در مورد مدرسه و طلاب دست‌رسی داشته باشد؛ ولی با کمال تأسف، هم‌اکنون در برخی از شهرستان‌ها و حتی استان قم، شاهد وجود مدارس علمیه‌ای هستیم که ساختمان مدرسه بیشتر شبیه مدارس آموزش و پرورش و آپارتمان‌های شهری است و امکان اشراف مدیر را نسبت به امور مدرسه به شدت محدود می‌کند. علاوه بر این که آن روحانیت و معنویت حاکم بر مدارس سنتی را ندارند.

اشاره

از گذشته های بسیار دور و همراه با تأسیس مدارس علمیه، حجره هایی برای سکونت و زندگی طلاب در نظر گرفته می شد و این رویه همچنان در ساختمان مدارس علمیه ی تازه تأسیس ادامه دارد. گرچه در سال های اخیر، برخی از مدارس اقدام به برچیدن حجره ها و ایجاد خوابگاه های عمومی کرده اند. به هر حال، حجره و حجره نشینی هم چنان در بسیاری از مدارس علمیه پابرجاست و با کارکردهای مختلفی که دارد، آثار تربیتی مختلفی نیز بر آن مترتب است.

حجره نشینی در اول طلبگی رخ می دهد و طلبه تاحدی از زندگی خانوادگی خود فاصله گرفته و فضای جدید و متفاوتی را تجربه می کند. بعضی از آثار و برکات تربیتی که می توان براین سبک زندگی برشمرد، عبارت است از:

1. طلاب در حجره ها با افراد مختلفی و با خلق و خوها و خرده فرهنگ های متفاوت آشنا شده و با گذشت زمان، سطح مهارت های ارتباطی و میان فردی شان ارتقا می یابد؛

2. در این میان، انتخاب هم حجره ای از حساسیت و اهمیت زیادی برخوردار است؛ چه بسا افرادی که با هم حجره ای شدن با طلاب فاضل به درجه های عالی علمی و اخلاقی دست یافتند؛

3. در حجره، طلبه با نظم و انضباط، نظافت و پاکیزگی و مسئولیت پذیری آشنا می شود؛

4. در فضای آرام و امن حجره، طلاب به درس و بحث و مطالعه می پردازند و علاوه بر متون آموزشی مرسوم، فرصتی برای مطالعه سایر کتب و مطالب علمی می یابند؛

5. گاهی مدیر، اساتید و مسؤولان مدرسه به حجره طلاب سرزده، جویای حالشان می شوند، با مشکلات آنان آشنا شده و آنها را راهنمایی می کنند؛

6. حجره تنها مکانی برای خواب و استراحت نیست، بلکه جایی برای

راز و نیاز با خدا، تهجد و عبادت و خلوت های شبانه و توسل و انس با اهل بیت علیهم السلام به ویژه امام زمان علیه السلام است؛

7. دوران حجره نشینی با الزام ها و قواعدی که دارد می تواند بر زندگی عبادی، اخلاقی، معنوی و علمی طلاب، تأثیرهای ماندگاری داشته باشد. آغاز رشد بسیاری از بزرگان حوزه از دوران آغاز طلبگی و حجره نشینی بوده است و از کمالات و فضایل بزرگان در آن دوران خاطره ها بسیاری نقل شده است؛

8. سنت حجره نشینی هم مثل سنت مباحثه، باعث شکل گیری دوستی های دیرپای طلاب می شود و این امر می تواند نقش مهمی در زندگی آینده آنها ایفا کند؛

9. گعده گیری طلاب در اوقات فراغت و در حجره، بهترین فرصت برای تجدید انرژی و ایجاد آمادگی برای تهذیب و تحصیل را فراهم می سازد.

چنان که پیش تر نیز بیان شد، در یک مدرسه علمیه ی مطلوب، چیدمان فیزیکی حجره ها باید به گونه ای باشد که مدیر به محض ورود به مدرسه بتواند نسبت به آن ها اشراف داشته و اجمالا از جنب و جوش، رفت و آمد و فعالیت های عمومی طلاب آگاه گردد.

ص: 85

شاخص های زیر را میتوان برای یک حجره ی مطلوب در نظر گرفت:

1. نصب مشور اخلاقی و تربیتی طلبه در حجره؛
2. در نظر گرفتن فضا و مساحت کافی برای زندگی سه یا چهار نفری؛
3. وجود نور کافی و آفتاب گیر بودن حجره؛
4. تعبیه وسایل گرمایشی و سرمایشی مناسب؛
5. استفاده از گل و گیاه طبیعی یا مصنوعی؛
6. استفاده از رنگ های نشاط آفرین در پرده ها و رنگ آمیزی دیوارها و درب و پنجره ی حجره؛
7. نصب ساعت؛
8. فضا سازی معنوی داخل حجره با تصاویر علما، شهدا و آیات و روایات مناسب (البته باید مراقب بود که حجره تبدیل به نمایشگاه عکس نشود)؛
9. وجود تخت خواب های دو طبقه (برای این که فضای کمتری اشغال شود و از برخی آسیب ها پیشگیری گردد)؛
10. پستو داشتن حجره و.....
11. رعایت این نکات در طراحی، ساخت و بهره برداری از حجره، از عوامل مؤثر بر آرامش روحی و جسمی و در نتیجه موفقیت علمی و معنوی طلبه خواهد بود. (1)

ص: 86

گرچه ادامه وجود حجره ها در حوزه های علمیه طی قرن ها، نشان از

کارکردهای تربیتی و آموزشی آن دارد که بسیار قابل اعتنا بوده و شاید جایگزینی برای آن نتوان یافت. لکن حجره نشینی نیز ممکن است مانعی بر سر راه پیشرفت اخلاقی طلاب باشد و حتی در صورت نبود تدابیر لازم، عامل سقوط و انحطاط اخلاقی گردد.

برخی از آسیب های محتمل در این زمینه عبارتند از:

1. ضعف اشراف مدیر بر طلاب مستقر در حجره ها؛

2. احتمال مصاحبت با افراد ناصالح، بی انگیزه یا دارای انگیزه های نادرست؛

3. آسیب های ناشی از تنها ماندن فرد در حجره؛

4. بی نظمی، پر خوابی و کسالت، افسردگی، مشکلات و وسواس های فکری، ناهنجاری های جنسی و... .

5. آسیب های ناشی از حجره های دو نفری؛ (1)

6. آسیب های ناشی از تفاوت های فرهنگی و خرده فرهنگ ها؛

7. نداشتن برنامه ی منظم روزانه و عدم تقسیم کار در حجره؛

8. عدم توجه به سلايق و حساسیت های شخصی هم دیگر؛

9. افرادی که در یک حجره زندگی می کنند، در بسیاری از موارد از وسایل و لوازم شخصی یک دیگر استفاده می کنند. برای مثال، ظروف، کتاب ها، دمپایی ها و حتی برخی اوقات لباس ها به طور اشتراکی

ص: 87

1- آیت الله بنایی از مدیران موفق حوزه می گوید من به طلاب اجازه نمی دهم حجره دو نفره داشته باشند، مگر آن که یقین داشته باشم که هر دو هم چون فرشته اند.

مورد استفاده قرار می‌گیرند. به این موارد باید تخت خواب، کمد و پتورا نیز اضافه کرد. هم چنین، به علت شکل‌گیری هویت جدیدی به عنوان هم‌حجره‌ای و به علت وجود تعارف در میان افراد، بسیاری از این امور مورد پذیرش اجباری قرار می‌گیرد؛

10. پوشش نامناسب افراد در حجره و مشکلات تربیتی و اخلاقی ناشی از آن و... .

در چند سال اخیر، برخی از مدیران مدارس برای پیش‌گیری از بروز برخی از این آسیب‌ها، ترجیح می‌دهند به جای حجره، طلاب را در خوابگاه‌های گروهی اسکان دهند. این مدارس اغلب فاقد حجره بوده و یک یا چند سالن بزرگ دارند که طلاب در این سالن‌ها جای داده شده‌اند. این روش با وجود اینکه موجب اجتماعی شدن سریع‌تر افراد می‌شود و مزایای دیگری که دارد خالی از ایراد نیست و مشکلات خاص خود را دارد.

آسیب‌ها و چالش‌های زندگی خوابگاهی

1. طلبه در خوابگاه از فضای اختصاصی و حریم خصوصی برخوردار نیست. اگر کسی حوصله نداشته و بخواهد تنها باشد، این امکان وجود ندارد. اگر نیاز داشت وسط روز استراحتی کند یا چیزی بخورد، به راحتی نمی‌تواند این کار را انجام دهد.

2. تفاوت‌های فردی و اختلاف فرهنگ‌ها و سلیقه‌ها (در کمیت و کیفیت خواب، تغذیه، استراحت و...) در این روش نادیده گرفته می‌شود؛

3. زندگی گروهی مهارت‌هایی را می‌طلبد که فقدان آن به ویژه در میان طلاب پایه اول و دوم بیشتر احساس می‌شود. دانش آموز دیروز به

یک باره وارد محیطی شده است که هیچ تجربه ی پیشین از آن ندارد و اغلب از چگونگی تعامل با دیگران نا آگاه است. حال این سؤال پیش می آید که چگونه می تواند بدون دانش و مهارت لازم، با انواع فرهنگ ها و برخوردها در خوابگاه کنار بیاید؛ در حالی که هیچ آموزشی در این زمینه ندیده است. با توجه به اینکه آماده کردن آن ها برای زندگی گروهی و آموزش مهارت های مورد نیاز، باید به تدریج و در گذر زمان اتفاق بیفتد، به نظر می رسد در حجه، با نفرت کمتر و زیر نظر مسؤول حجه، این یادگیری به مراتب آسان تر، سریع تر و بهتر از خوابگاه محقق می شود؛ (1)

4. بیشتر افراد ساکن در خوابگاه، تحت تأثیر اقتضاهای اجبارهای محیطی حاکم بر آن ها، از فردیت خود به نفع گروه چشم پوشی می کنند یا کمبودها را به عنوان اقتضای زندگی خوابگاهی می پذیرند؛

5. گاهی درس خواندن و تمرکز برای مطالعه، به ویژه در ایام امتحانات در این محیط سخت تر می شود؛

6. زندگی با گروه و با جمعیت گسترده تر برای افراد خجالتی و کم رو و با روحیه ی درون گرا مشکل تر است؛

7. برای ورود میهمان به خوابگاه هم، مشکلات خاصی وجود دارد و امکان

ص: 89

1- متأسفانه در سال های اخیر در مدارس علمیه برخی از شهرستان ها شاهد هستیم که طلاب بومی، که گاه اکثریت جمعیت مدرسه را تشکیل می دهند. فقط به اندازه ی شرکت در کلاس ها و احیانا مباحثه در مدرسه حاضر می شوند و بلافاصله پس از اتمام درس و بحث از مدرسه خارج می شوند. گویا این مدارس با دبیرستان چندان تفاوتی ندارند! این طلاب که حضور دائمی در مدرسه ندارند، مدیر و معاون تهذیب مدرسه معمولا فرصت پیدا نمی کنند، نسبت به آن ها شناخت درستی به دست آورند و غالبا موفق نمی شوند منویات و برنامه های تربیتی خود را در موردشان اجرا کنند. در نتیجه این گروه از طلاب، آداب و مهارت های زندگی طلبگی را به درستی یاد نمی گیرند.

حضور و سکونت در شب برای وی بیشتر اوقات وجود ندارد. علاوه بر این که گاهی حضور و بیتوته یک یا چند روزه میهمان و مشاهده برخی از رفتارها و شوخی های طلاب ممکن است موجب بروز شبهه، سؤال و حتی نگرانی شود.

راهکارهای پیشنهادی

1. از جمله راهکارها، تدبیری است که در بعضی از مدارس اندیشیده اند. در این مدارس، طلاب روزها را در حجره های خود مشغول درس و بحث هستند؛ ولی جهت استراحت شبانهگاهی به خوابگاه مدرسه منتقل می شوند و گویا بدین ترتیب، بین مزایای حجره و خوابگاه جمع کرده اند؛ (1)

2. اسکان طلاب در خوابگاه های جداگانه و به تفکیک پایه ها و نیز با فرهنگ های نزدیک به هم (از لحاظ زبان، محیط جغرافیایی، طبقه اجتماعی و...)؛

3. استفاده از خوابگاه های کوچکتر یا به عبارت دیگر، حجره های بزرگ تر هشت تا ده نفری؛

4. آموزش مهارت های زندگی جمعی و برگزاری کارگاه های آموزشی مورد نیاز با بهره گیری از مشاوران باتجربه در آغاز سال تحصیلی برای طلاب جدید الورد؛

5. برای سهولت نظارت و رسیدگی به مشکلات روزمره ی طلاب در خوابگاه، مسؤل حجره از طلاب متخلق، مهذب، درس خوان، مسؤولیت پذیر و

ص: 90

1- البته این راه حل ممکن است برای مدرسه بار مالی زیادی داشته باشد و برای بسیاری از مدیران مدارس امکان اجرا نداشته باشد.

برخوردار از روابط میان فردی مؤثر از پایه های بالاتر انتخاب شود؛

6. حضور متناوب و کوتاه مدت مدیر و اساتید مهذب مدرسه در اوقات استراحت (به ویژه اوایل شب) در خوابگاه در پیشگیری از بسیاری از آسیب ها مؤثر خواهد بود؛

7. وجود میهمان سرا در مدرسه یا در نظر گرفتن اتاق های ویژه میهمان و اجازه دادن به طلبه برای حضور در کنار میهمان خود برای ساعاتی از شبانه روز؛

8. فضاسازی معنوی محیط خوابگاه، نصب تابلوهای زیبا از طبیعت قرار دادن گلدان های طبیعی و مصنوعی

3-1. کتابخانه و سالن مطالعه

مطالعه و پژوهش، مهم ترین کار طلبه در سال های اولیه ی طلبگی است و کتاب و کتابخانه نیز بهترین وسیله و مکان برای این منظور است. به فرموده ی امیر مؤمنان علی علیه السلام (الکتب بساتین العلماء) (1) و اهل علم از مطالعه کتاب، چنان مبتهج و مسرور گردند که دیگران از سیر در باغ ها و بوستان ها. بنابراین وجود یک کتابخانه خوب و مجهز در مدرسه، می تواند فضای مناسبی برای رشد آگاهی و پیشرفت علمی طلاب فراهم سازد.

لازم است کتابخانه در بهترین جای مدرسه واقع شود که کمترین تردد و سروصدا را داشته و از امکانات کافی و استاندارد، نور و دمای مناسب برخوردار باشد. از اول صبح تا آخر شب باز بوده، در اختیار طلاب قرار بگیرد. با قرار دادن گلدان های طبیعی متعدد در جاهای مختلف کتابخانه، معطر

ص: 91

1- «کتاب ها بوستان های علما هستند». (تمیمی آمدی، غرر الحکم، ص 55، ح 1034)

ساختن فضا با بوی خوش و نصب ساعت، تابلوهای نقاشی و تصاویر زیبا از مناظر طبیعی و نیز سیمای نورانی بزرگان حوزه، رعایت سکوت و آرامش و... می توان جذابیت و رونق کتابخانه و کتاب خوانی را برای طلاب دو چندان کرد.

از این فضای دل انگیز و با نشاط، می توان برای اهداف تہذیبی نیز کمک گرفت و بدین منظور، رعایت نکته های زیر توصیه می شود:

1. نصب چند حدیث مرتبط با علم آموزی و نکته های آموزنده از زندگی علمی و سیرہ ی مطالعاتی بزرگان حوزه بر دیوارها و قفسه های کتابخانه؛

2. تهیه و تجهیز کتابخانه به کتاب های متنوع اخلاقی و تربیتی، زندگی نامه و شرح حال بزرگان علما و قله های تہذیب؛

3. عضویت مدرسه در تعدادی از نشریات اخلاقی و تربیتی حوزوی و

غیر حوزوی و تهیه ی منظم و مستمر آنها برای کتابخانه؛

4. تهیه ی فهرست کتاب های اخلاقی و تربیتی موجود در کتابخانه

اطلاع رسانی آن به طلاب؛

5. قرار دادن قفسه ی ویژه ی این کتاب ها و نشریات در منظر و دسترس طلاب و ترغیب و تشویق به مطالعه ی آن ها؛

6. تلخیص و گزارش نویسی از کتابهای اخلاقی مطالعه شده، از سوی طلاب و اهدای جایزه به بهترین تلخیص ها و گزارش ها و نیز تکثیر و توزیع آن ها میان طلاب؛

7. معرفی اجمالی برخی از این کتاب های مفید، بین نمازهای جماعت یا در کلاس های درس توسط اساتید یا خود طلاب و بیان نکته های کوتاه، جذاب و آموزنده از آنها برای ترغیب بیشتر افراد به مطالعه ی این کتاب ها؛

8. برگزاری مسابقه های مستمر کتاب خوانی از کتاب های اخلاقی با

همکاری معاونت پژوهش و تهذیب مدرسه؛

9. ایجاد فضای بانشاط برای مطالعه با تهیه قفسه و میز و صندلی های یک رنگ و زیبا.

پیشنهاد می شود مدیریت کتابخانه با خود طلاب مدرسه باشد - همان گونه که در بیشتر مدارس چنین است - و چند نفر از آنها مسئولیت این کار را بر عهده بگیرند و به صورت هماهنگ، منظم و با شوق و علاقه به این کار همت گمارند. معاون پژوهش مدرسه میتواند با برگزاری کارگاه های آموزشی و تخصصی در زمینه ی کتاب داری و مدیریت کتابخانه برای این طلاب، توان علمی، مهارت های عملی و انگیزه ی آنان را تقویت کند.

4-1. مَدْرَس (کلاس درس)

مدرس مکانی هست که در طول شبانه روز، چندین ساعت از عمر طلاب در آنجا سپری می شود. بنابراین با فضا سازی معنوی آن می توان به صورت غیر مستقیم در پیشرفت تهذیبی طلاب اثر گذاشت. در این رابطه نکته های زیر پیشنهاد می شود:

1. استفاده از رنگ های مناسب در داخل مدرسه ها با هدف ایجاد نشاط و شادابی و دل نشینی فضا؛

2. نصب آیات و روایات مرتبط با ارزش علم و تحصیل و شرایط اخلاقی عالمان در محیط مدرسه ؛

3. نام گذاری مدرسه ها به نام بزرگان اخلاقی حوزه ، شهدای روحانیت و سرداران رشید اسلام و انقلاب؛

ص: 93

4. نصب تصاویری از بزرگان حوزه به همراه پند و نکته های آموزنده از ایشان در محیط مدرس.

هم چنین، با تجهیز مدرس ها به دستگاه پخش تصویری نصب ساعت، نور کافی و مناسب، تهویه و دمای مناسب، قراردادن گلدان طبیعی، فرش ها یا نیمکت های تمیز و مناسب، استفاده از درب و پنجره های دوجداره (که عایق صوتی و حرارتی هستند) و... می توان به آرامش ذهنی و روانی طلاب و در نتیجه رشد علمی و معنوی آنها کمک کرد.

5-1. مسجد و نمازخانه

هر مدرسه علمیه ای، به یک سالن اجتماعات و نمازخانه مناسب و در

صورت امکان به یک مسجد خوب نیاز دارد و بدون وجود چنین فضایی، بسیاری از برنامه ها و فعالیت های تهذیبی و فرهنگی مدرسه قابل اجرا نیست. نمازخانه و مسجد، هم محل عبادت روزانه و راز و نیاز شبانه، هم جای مناسب برای مباحثه طلاب و نیز برگزاری درس اخلاق و کلاس درس است. بنابراین، چنین مکانی باید از ویژگیهای مطلوبی برخوردار باشد تا طلاب برای حضور در آن و شرکت در نمازهای جماعت و سایر برنامه های تهذیبی ترغیب شوند. از جمله ی این ویژگی ها عبارت است از:

1. نمای ظاهری مناسب و وسعت کافی برای حضور راحت همه ی طلاب؛

2. فضاسازی معنوی با استفاده از آیات و روایات اخلاقی و نکته هایی از زندگی عبادی و معنوی بزرگان حوزه؛

3. استفاده از مهرهای تمیز و ترجیحا تربیت کربلا قرار دادن قرآن (با ترجمه

متقن)، مفاتیح، رساله عملیه مراجع عظام تقلید (نسخه دو جلدی 14 مرجع پیشنهاد می شود)، صحیفه سجادیه و سایر کتاب های دعا به تعداد کافی و در قفسه های مناسب و در دست رس؛

4. بهره گیری از امام جماعت موجه، مهذب، شاداب، با قرائت صحیح و صدای دلنشین؛

5. مؤذن، قاری و مداح خوش صدا و خادم خوب و خوش اخلاق؛

6. استفاده از فرش های زیبا و هماهنگ با پرده ها؛

7. نظافت و پاکیزگی (معطر نمودن فضا، نظافت منظم و مستمر روزانه و هفتگی، شستن به موقع فرش ها، گذاشتن گلدان های طبیعی در ورودی نمازخانه یا مسجد، جاکفشی مناسب و تمیز، کیسه ی کفش و...)

8. وسایل گرمایشی و سرمایشی و نورپردازی مناسب؛

9. سیستم صوتی مناسب، نصب ساعت و دستگاه ویدئو پروژکتور و

پرده ی ثابت آن برای اجرای برنامه های تربیتی و فرهنگی؛

10. آبدارخانه ی مستقل با امکانات مناسب برای پذیرایی در مجالس و

مناسبت ها .

6-1. آشپزخانه و سالن غذاخوری

اشاره

با توجه به اهمیت تغذیه در سلامت جسمانی و روحانی انسان، تجهیز مدارس شبانه روزی به یک آشپزخانه مناسب و استاندارد از ضرورت های یک مدرسه مطلوب می باشد. عمل به توصیه های شرعی و رعایت نکات بهداشتی (1) در رابطه با مکان آشپزی، چگونگی تهیه و نگهداری مواد خوراکی،

ص: 95

1- استانداردها و شرایط فیزیکی و بهداشتی یک آشپزخانه خوب در آیین نامه های بهداشت محیط وزارت بهداشت مشخص و ابلاغ شده است.

استفاده از لوازم پخت و پز سالم و استاندارد و... از امور لازمی است که باید مورد توجه مسئولان امر قرار بگیرد.

هم چنین، فضاسازی معنوی آشپزخانه و سالن غذاخوری مدرسه با آیات و روایات مناسب، دعاها، ذکرها و آداب غذا خوردن و... می تواند نگاه توحیدی و تهذیبی را در کارکنان آشپزخانه و طلاب تقویت کند. گاهی کمک گرفتن از خود طلاب (مثلا در روزهای خاص) برای تهیه مقدمات غذا، مثل پوست کندن سیب زمینی، پاک کردن سبزی، برنج و حبوبات، نظافت سالن غذاخوری و شست و شوی ظرف ها و... می تواند در روحیه ی ایثارگری، کارگروھی، خدمت گزاری و مسؤولیت پذیری آن ها و به وجود آمدن فضای معنوی مؤثر باشد.

تغذیه

گرچه بحث تغذیه طلاب، خارج از بحث ظرفیت های محیطی مدرسه است، لکن به تناسب بحث از آشپزخانه و نیز اهمیتی خاصی که در توفیق عبادی و معنوی فرد دارد، نکاتی در این زمینه بیان می شود. خداوند متعال در قرآن کریم می فرماید:

(يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا) (1)

ای پیامبران! از غذاهای پاکیزه بخورید و عمل صالح انجام دهید.

بعضی از مفسران معتقدند ذکر این دو (خوردن غذاهای پاک و انجام عمل صالح) پشت سر یک دیگر، دلیل بر وجود یک نوع ارتباطی بین این دو است و اشاره به این دارد که غذاهای مختلف آثار اخلاقی متفاوتی دارد .

ص: 96

غذای حلال و پاک، روح را پاک می کند و سرچشمه ی عمل صالح می شود و غذاهای حرام و ناپاک، روح و جان را تیره و سبب اعمال ناصالح می گردد. (1)

در مجموعه ای از روایات، به رابطه ی تغذیه با سوء اخلاق اشاره شده

است. برای نمونه به چند مورد اشاره می شود تا اهمیت این بحث در

مدارس علمیه بیشتر روشن شود.

(قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَحِبَّ أَنْ يُسْتَجَابَ دُعَائِي. فَقَالَ: طَهَّرْ مَا كَلَّكَ وَلَا تَدْخُلْ بَطْنِكَ الْحَرَامَ)؛ (2)

شخصی به پیامبر صلی الله علیه وآله وسلم عرض کرد: دوست دارم دعایم مستجاب شود. حضرت فرمود: غذای خود را پاک کن و غذای حرام وارد شکمت نکن.

نیز فرمود:

(مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُسْتَجَابَ دُعَاؤُهُ فَلْيُطِيبْ مَطْعَمَهُ وَ مَكْسَبَهُ)؛ (3)

کسی که دوست دارد دعایش مستجاب شود، طعام و کسب خود را از حرام پاک کند.

یا در نهی از پر خوری و آثار زیان بخش آن می فرماید:

(إِيَّاكُمْ وَفُضُولَ الْمَطْعَمِ فَإِنَّهُ يَسُمُّ الْقَلْبَ بِالْقَسْوَةِ وَيُطِئُ بِالْجَوَارِحِ لِلطَّاعَةِ وَيُصِمُّ الْهِمَمَ عَنِ سَمَاعِ الْمَوْعِظَةِ)؛ (4)

از غذای اضافی بپرهیزید که قلب را با قساوت مسموم و جوارح انسان را نسبت به بندگی خدا تنبل می کند و گوش را از شنیدن موعظه کر می نماید.

ص: 97

1- مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، ج 14، ذیل آیه 51 مؤمنون.

2- حرعاملی، وسائل الشیعه، ج 7، ص 145 .

3- علامه مجلسی، بحار الانوار، ج 90، ص 372 .

4- همان، ج 100، ص 27 .

امیر مؤمنان علی علیه السلام می فرمایند:

(مَنْ أَكَلَ الطَّعَامَ عَلَى التَّقَاءِ وَأَجَادَ الطَّعَامَ تَمَضُّعاً وَتَرَكَ الطَّعَامَ وَهُوَ

يَشْتَهِيهِ وَلَمْ يَحْبَسِ الْغَائِطَ إِذَا أَتَاهُ ، لَمْ يَمْرُضْ إِلَّا مَرَضَ الْمَوْتِ)؛ (1)

کسی که غذای پاکیزه بخورد و غذا را خوب بجود و تا اشتها دارد، دست از غذا بکشد و جلوی تخلیه روده را نگیرد، به مرضی جز مرگ دچار نشود.

از امام کاظم علیه السلام نیز نقل شده که حضرت فرمودند:

(لَوْ أَنَّ النَّاسَ قَصَدُوا فِي الطَّعْمِ لَاعْتَدَلَتْ أَبْدَانُهُمْ)؛ (2)

اگر مردم در غذا خوردن میانه روی می کردند، بدن هایشان متعادل بود.

از این روایات و روایات فراوان مشابه آن به روشنی استفاده می شود که نوع غذا و کیفیت و کمیت آن و نیز آداب غذا خوردن مورد توجه و اهتمام اولیای دین علیهم السلام بوده است. (3)

بنابراین در بحث تغذیه ی طلاب، دو نکته ی اساسی باید مورد توجه و

اهتمام مدیران مدارس و مسؤولان امر قرار گیرد. یکی بحث روزی حلال و طیب؛ یعنی اینکه باید بسیار مراقب باشند که نان حرام و غذای شبهه ناک بر سر سفره ی طلاب گذاشته نشود. گاهی بعضی از اشخاص حقیقی یا حقوقی با نیت های آلوده و فریب کارانه، قصد کمک به مدرسه را دارند. برای مثال انتظار دارند در ایام انتخابات، طلاب مدرسه از نامزد خاصی حمایت کنند و... در این گونه موارد، هوشیاری مسؤول امور مالی حوزه و مدیر مدرسه نسبت به اغراض پشت پرده این هدایا و نذرها می تواند

ص: 98

1- علامه مجلسی، بحارالانوار، ج 63، ص 422، ح 37.

2- حر عاملی همان، ج 24، ص 241.

3- برای آگاهی بیشتر ر.ک: حر عاملی، وسائل الشیعه، ج 24 و 25 (کتاب الاطعمه والأشربة).

مانع از آن باشد که پول شبه ناک و حرام وارد مدرسه شود. در ادامه، چند حکایت از هوشیاری و اهتمام علما و بزرگان حوزه بر حفظ شأن و عزت نفس حوزه و روحانیت، اجتناب از مصرف اموال شبه ناک برای طلاب و خنثی نمودن توطئه دشمنان اسلام نقل میکنیم تا مدیران محترم مدارس علمیه و نیز سایر مسئولان حوزه، بیش از پیش براهمیت مسأله آگاه شوند.

پس از پایان جنگ دوم جهانی، یکی از عناصر معتمد به نام حاج مهدی بهبهانی، از سوی دولت وقت عراق و نخست وزیر (نوری سعید) به محضر مرجع بزرگ شیعیان، آیت الله سید ابوالحسن اصفهانی رسید و ضمن صحبت گفت: سفیر کبیر انگلیس، قصد شرفیابی و تقدیم پیام دولت متبوع خویش را به حضرت عالی دارد! آیت الله اصفهانی حاضر به این دیدار نشدند؛ اما با اصرار فراوان اطرافیان فرمودند: به یک شرط او را می پذیریم و آن این که دیدار و گفت و گو، علنی و در حضور عموم باشد! ... پس از چندی، روز ملاقات فرا رسید و سفیر انگلیس، با نخست وزیر عراق و گروهی از وزرا با اسکورت و تشریفات بسیار به بیت آیت الله العظمی اصفهانی وارد شدند و از سوی دیگر هم انبوهی از شخصیت های مختلف که از سوی آن مرجع بزرگ، دعوت شده بودند، گرد آمدند! پس از جلوس حضرت آیت الله اصفهانی، سفیر بریتانیا که در کنار ایشان نشسته بود، بعد از عرض سلام و اظهار ارادت و تقدیم پیام دولت متبوع خویش، گفت: عالی جناب! دولت انگلستان نذر کرده بود که اگر بر آلمان نازی پیروز گردد، صد هزار دینار خدمت شما - به عنوان پیشوای جهان تشیع - تقدیم دارد تا در هر موردی که خود شایسته می دانید، هزینه کنید! آیت الله اصفهانی فرمود: مانعی ندارد! سفیر بی درنگ کیف خود را گشود و یک قطعه چک صد هزار دیناری تقدیم نمود و مرجع بزرگ شیعیان هم آن را دریافت کرد و زیر تشک خود نهاد! این پذیرش چک، به وسیله ی آن مرجع شیعه، برخی از علما، تجار و شخصیت های حاضر در جلسه را نگران و رنجیده

ساخت؛ اما طولی نکشید که دیدند حضرت آیت الله به سفیر انگلیس و همراهان فرمودند: ما می دانیم که در این جنگ، بسیاری از مردم اروپا، آواره و از ساقط شدند. از طرف ما به دولت متبوع خود بگویید: سید ابوالحسن، به نمایندگی از مسلمانان، وجه ناقابلی به منظور کمک به آسیب دیدگان جنگ تقدیم می دارد و از کمی وجه معذرت می خواهد! چرا که خود می دانید ما نیز در شرایط مشابهی هستیم. آنگاه، چک سفیر بریتانیا را از زیر تشک درآورد و یک قطعه چک صد هزار دیناری نیز از خود، روی آن گذاشته و به سفیر بریتانیا داد! با این تدبیر دقیق و عزت نفس آیت الله اصفهانی، سفیر انگلیس، شرمنده و رنگ چهره اش تغییر کرد و بلافاصله اجازه مرخصی خواسته و با بوسیدن دست آن مرجع بزرگ، از بیت ایشان خارج شدند! پس از لحظاتی، نوری سعید (نخست وزیر عراق) به خدمت آیت الله اصفهانی برگشت و خود را بر قدم های ایشان انداخت و گفت: ای پیشوای عظیم القدر! قربانت گردم! نماینده ی انگلیس بعد از ترک محضر جناب عالی، از هوشیاری و درایت شما شوکه شده و گفت: ما می خواستیم شیعیان را استعمار کنیم و آنان را بخریم؛ اما پیشوای شما، ما را خرید و پرچم اسلام را در بریتانیا بر زمین کوبید! (1)

آیت الله العظمی گلپایگانی رحمه الله نقل می کنند:

روزی یکی از بازرگانان، مبلغ زیادی که ظاهراً سی هزار تومان بود (به اندازه ی شهریه ی سه ماه طلاب حوزه)، به محضر آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری آورد. روزی بود که حوزه نیاز شدیدی به چنین پولی داشت؛ ولی مرحوم حاج شیخ، پس از بررسی و آگاهی از منشأ کسب آن، که چندان صحیح و شرعی نبود، آن را که می توانست چند ماه فکر ایشان را از مخارج حوزه راحت سازد، برگرداند. (2)

علامه جعفری رحمه الله در خاطرات خود می فرماید:

ص: 100

1- پایگاه اطلاع رسانی مؤسسه سیره علما، شناسه مطلب: 2292، تاریخ 1393/12/26.

2- مصاحبه با آیت الله عبدالحسین غروی مجله حوزه ش 62.

روزی شاه، برای مرحوم آقا میرزا فتاح شهیدی (1) سی هزار تومان (به عنوان هدیه) می فرستد. مرحوم شهیدی قبول نمی کند! افراد دربار می گویند: این پولی که ما آوردیم، می دانیم که مورد نیاز شما نیست، آن را بگیری و به طلبه ها بدهید. میرزا گفته بود: اگر طلبه ها از این پول ها مصرف کنند، دیگر طلبه نمی شوند. (2)

آیت الله بنابی یک وقت در جمعی که نویسنده هم حضور داشت، می فرمود:

اگر احساس کنم مرجع تقلیدی از نظام اسلامی و رهبری معظم انقلاب اندکی فاصله گرفته، به خودم اجازه نمی دهم از شهریه ی او برای طلاب و مدرسه هزینه کنم و پول ارسالی را عودت می دهم (نقل به مضمون).

هم چنین توجه دادن طلاب مدرسه به این مطلب که اگر طلبه ای شهریه بگیرد، ولی درس نخواند و در کلاس شرکت نکند، استفاده از آن پول حرام خواهد بود (3) و اثر وضعی خود را از نظر علمی و معنوی بروی خواهد گذاشت!

نکته ی دیگری که مدیر مدرسه و سایر متولیان امر تهذیب و تربیت باید نسبت به آن اهتمام داشته باشند، آگاهی بخشی به طلاب نسبت به «آداب

ص: 101

1- میرزا فتاح شهیدی تبریزی (1302-1372 ه.ق) از فقیهان و مجتهدان قرن چهاردهم و از روحانیون مبارز علیه حکومت پهلوی در تبریز بودند. (به نقل از: ویکی اهل البیت علیهم السلام، ذیل عنوان: میرزا فتاح شهیدی تبریزی)
2- فیضی تبریزی، جاودان اندیشه، ص 106 .

3- روزی آیت الله بروجردی درباره ی گرفتن شهریه فرمود: «آقایان طلاب! این پولی که به دست من می رسد، مربوط به سهم امام است. من به کسانی که مقسم من هستند، دستور داده ام که این پول بی جا مصرف نشود؛ یعنی به افرادی که استحقاق ندارند، ندهند. امکان دارد این ها به این مسائل رسیدگی نکنند، لذا من به عنوان یک وظیفه ی شرعی به شما بگویم این شهریه به دو شرط برای شما مباح است: اول این که محصل باشید؛ یعنی وقت شما صرف کار دیگری نشود. دوم آن که استحقاق مادی داشته باشید. در غیراین صورت، گرفتن شهریه جائز نیست». به همین دلیل، از آن پس عده ای از متدینین حوزه، دیگر از ایشان شهریه نگرفتند؛ چون عقیده داشتند که مباح نیست. (پایگاه اطلاع رسانی سیره علما، شناسه مطلب: 6855، تاریخ 1394/4/27)

و مستحبات» اکل و شرب و ترویج این امور در مدرسه است. همان طور که در برخی از روایات بالا نیز بدان اشاره شد، رعایت این آداب و سنن می تواند در اعتدال مزاج، سلامت جسمانی، دوری از بیماری ها و آمادگی جوارح و جوانح انسان برای اطاعت و بندگی خدا و اجتناب از گناهان بسیار مؤثر باشد.

کیفیت بخشی به تغذیه ی طلاب نیز نکته ی دیگری است که باید مورد توجه مسؤولان حوزه و مدیر مدرسه قرار بگیرد. از آنجا که بسیاری از طلاب مدارس علمیه در سنین نوجوانی و جوانی و مرحله ی رشد جسمانی قرار دارند، توجه و اهتمام به تغذیه ی درست و مناسب آن ها، موجب سلامت و نشاط جسمی و روحی آنان شده و راه تهذیب و تحصیل را بر آنان هموارتر می سازد. هم چنین، اصلاح عادت های غذایی در این دوره ی سنی، می تواند از بروز بیماری های مختلف در بزرگسالی آنان پیش گیری کند.

گاه افراط و تفریط طلاب در تغذیه، زمینه ساز برخی مشکلات برای آنان می گردد. مثلاً ممکن است طلبه با تحمیل ریاضت های نادرست و دوری از غذاهای مفید و مقوی، خود را در معرض ابتلا به بیماری های جسمی و حتی روحی قرار دهد. سوء تغذیه و ریاضت های خوراکی برخی از بزرگان در گذشته و بیماری های طولانی مدت آنان یا عمر کوتاه برخی دیگر از این بزرگواران، اهمیت این بحث را در مدارس علمیه دو چندان می کند.

از سوی دیگر، زیاده روی در مصرف غذا یا استفاده از غذاهای چرب و مضر نیز ممکن است به ایجاد عادت ها و صفت های نامطلوب منجر شده و ادامه ی مسیر طلبگی را با کسالت و دشواری مواجه کند.

در رابطه با مسائل و دغدغه‌هایی که در بحث تغذیه بیان شد، توجه به موارد زیر از سوی مسئولان امر در معاونت امور طلاب و مدیر مدرسه توصیه می‌شود:

1. آشناسازی طلاب با اصول و آداب تغذیه در اسلام (از طریق تهیه کتاب، جزوه، بروشور و ارائه‌ی آن‌ها به طلاب و نیز دعوت از کارشناسان مربوط و برگزاری کلاس‌های آموزشی و کارگاه‌های مورد نیاز)؛
2. آشناسازی طلاب با تأثیر تغذیه در سلامت جسمی و نشاط روحی و معنوی؛
3. آگاهی بخشی به طلاب درباره‌ی تأثیر لقمه‌ی حرام و شبهه ناک زندگی علمی و معنوی انسان؛
4. مشورت با متخصصان تغذیه و کارشناسان طب اسلامی و سنتی در تهیه‌ی برنامه‌ی غذایی سالم، مطمئن و مناسب برای طلاب مدرسه؛
5. توجه به فرهنگ بومی و محلی در استفاده از خوراکی‌ها؛
6. اهتمام جدی به صبحانه‌ی طلاب (که بیش از دیگر وعده‌های غذایی مهم است)؛
7. توجه ویژه به تغذیه‌ی طلاب مدرسه در ایام امتحانات؛
8. پرهیز دادن طلاب از خوردن غذاهای آماده (ساندویچ، پیتزا و...).

8-1. حمام و سرویس های بهداشتی

برخی از نکته های تربیتی که در رابطه با حمام و سرویس بهداشتی مدرسه باید توجه کرد، عبارتند از:

1. در نظر گرفتن حمام و سرویس بهداشتی استاندارد به تعداد کافی و سهولت دسترسی به آن ها (تا طلاب به موقع به انجام مستحبات و فرایض دینی خود برسند)؛
2. آماده و گرم بودن دائمی آب حمام ها برای استفاده ی شبانه روزی طلاب؛
3. ایجاد امکانات بهداشتی؛ نظیر صابون، آب گرم در زمستان ها، شست و شوی مرتب و منظم و استفاده از خوش بو کننده های مناسب در سرویس ها؛
4. نصب دعاها و ذکرهای مخصوص قضای حاجت و استحمام و غسل در حمام ها و سرویس ها و آداب و مستحبات آن دو در جایی مناسب در فضای بیرونی.

9-1 سالن ورزش و امکانات ورزشی و تفریحی

الف. اهمیت ورزش و فعالیت بدنی برای طلاب

اشاره

در آموزه های اسلامی بر تقویت قوای جسمانی تأکید و مؤمن نیرومند ستایش شده است (1) و امیر مؤمنان علی علیه السلام نیز در دعای کمیل از خداوند متعال می خواهد تا جسمی نیرومند برای خدمت به دینش به او عنایت بفرماید. (2)

ص: 104

1- (مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الْقَوِي مَثَلُ النَّخْلَةِ وَمَثَلُ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ كَمَثَلَةِ الزَّرْعِ)؛ حکایت مؤمن نیرومند، چون نخل است و حکایت مؤمن ناتوان، چون ساقه ی کشت. (پاینده، نهج الفصاحه، ص 715، ش 2716)

2- (يَا رَبِّ قَوِّ عَلَي خِدْمَتِكَ جَوَارِحِي)؛ پروردگارا! اعضا و جوارح مرا در راه خدمت به خودت نیرومند گران. (محدث قمی، مفاتیح الجنان، بخشی از دعای کمیل)

بنابراین، اهمیت و ضرورت ورزش و فعالیت بدنی بر کسی پوشیده نیست و امروزه یکی از نیازهای اصلی و ضروری انسان معاصر به شمار می آید و متولیان امر و کارشناسان تربیتی، همگی بر این امر اذعان و تأکید دارند.

امام خمینی قدس سره در کلام زیبایی در اهمیت ورزش چنین می فرماید:

عقل سالم، در بدن سالم است. ورزش همان طور که بدن را تربیت می کند و سالم می کند، عقل را هم سالم می کند و اگر عقل سالم باشد، تهذیب نفس هم دنبال او باید باشد. (1)

با توجه به نوع فعالیت روزانه طلاب و روحانیان که بیشتر به کار ذهنی و علمی مشغول و اغلب از تحرک و فعالیت بدنی کمی برخوردار هستند، اهمیت ورزش و تفریح به مراتب بیشتر می شود. به ویژه در مورد طلاب مدارس علمیه که همه نوجوان و جوان و در سنین رشد و هیجان هستند، ورزش یکی از روش های سالم و مؤثر تخلیه هیجانی، تفریح و رفع کسالت و خستگی روحی و روانی و پیشگیری از بیماری ها و مشکلات جسمی به شمار می رود.

سلامت و نشاط جسمی که در اثر ورزش پدید می آید زمینه ساز سلامت و نشاط روحی و روانی و شکوفایی فضایل انسانی و اخلاقی است؛ چرا که در فرهنگ اسلامی ما، بسیاری از توانمندی های جسمانی در کنار آراستگی به فضایل انسانی و اخلاقی است که ارزش پیدا می کند. برای مثال، نیرومندی و جوان مردی، همواره دوشادوش هم بوده اند. هم چنین به سبب فعالیت های ورزشی، انرژی اضافی فرد تخلیه و هیجان ها و غرایز جوانی

ص: 105

فروکش می کند و ذهن انسان از امیال درونی به سوی واقعیت های بیرونی منصرف می شود.

متأسفانه در مدارس که به این ضرورت توجه جدی نمی شود و طلاب تحرک کافی ندارند، شاهد بروز برخی از مشکلات جسمی و ناهنجاری های روحی و روانی و اخلاقی هستیم. ضعف های جسمانی سردردهای عصبی، اضطراب، افسردگی، اختلالات خواب، آسیب های جنسی و... از این قبیل هستند.

پژوهش های متعدد علمی نشان می دهد که از میان عوامل مختلف، مثل چاقی، سیگار و...، کم تحرکی یکی از موارد مهم و در برخی از پژوهش ها، اولین عامل بیماری و مرگ و میر در جهان به شمار می آید. (1)

تحصیل، تهذیب و ورزش همواره توصیه ی مقام معظم رهبری دام ظلله به جوانان است و در فرمایشی در اهمیت این ورزش می فرمایند: یکی از نیازهای اساسی کشور، فراگیر شدن ورزش همگانی میان مردم است ... یکی از نتایج فراگیر شدن ورزش همگانی در میان مردم، حل بسیاری از مشکلات

ص: 106

1- گسترش فناوری و ماشینی شدن زندگی، کم شدن تحرک جسمانی را برای انسان ها به ارمغان آورده و این در حالی است که 70 درصد از بیماری ها در اثر بی تحرکی به وجود می آید... کارشناسان معتقدند فعالیت بدنی روی سایر راهکارهای مقابله با بیماریهای مزمن به ویژه برنامه ی غذایی، کاهش مصرف دخانیات، الکل و مواد مخدر اثر مثبت دارد، به کاهش خشونت کمک می کند، توانایی انجام کار را افزایش می دهد و موجب بهبود روابط اجتماعی افراد جامعه می شود. بر اساس تحقیقات، سن ابتلا به دردهای مفصلی در بیشتر کشورهای جهان، 25 سال کاهش یافته است و دلایل آن شیوه ی زندگی نامناسب، بی تحرکی در محیط های اداری و نداشتن فعالیت فیزیکی است... براساس برآورد سازمان جهانی بهداشت در سال 2002، بی تحرکی سبب مرگ 1/9 میلیون نفر در جهان شده است... در حال حاضر تخمین زده می شود که 60 درصد از جمعیت جهان به اندازه کافی، حتی به میزان نسبتاً کم توصیه شده، فعالیت جسمانی ندارند. بررسی های انجام شده در کشور هم نشان می دهد که 45 درصد ایرانیان دچار فقر حرکتی هستند. (پایگاه اطلاع رسانی روزنامه پزشکی ایران، شناسه خبر: 34883، تاریخ 1392/1/24).

طلبه باید روحیه جوانی را با همه خصوصیات جوانی حفظ کند... این جوانی، نباید به پیری تبدیل شود. اگر جوان ما ظاهراً و سناً جوان، ولی روحیتاً پیرو بی نشاط و بی حوصله و بی ابتکار و ناامید باشد، بسیار چیز بدی است. طلبه باید منشأ امید و شور و نشاط و تحرك باشد.

(2)

آیت الله مقتدایی از اساتید سطوح عالی حوزه نیز درباره ی اهمیت ورزش طلاب در بازدید از مجموعه ی فرهنگی - ورزشی تیپ مستقل رزمی تبلیغی 83 امام جعفر صادق علیه السلام قم چنین ابراز داشتند:

ورزش باید با زندگی طلاب عجین شده باشد؛ به طوری که روزانه وقتی را به این امر اختصاص دهند... ورزش شادابی و نشاطی در انسان ایجاد می کند که انسان کارهای روزمره، عبادت و تحصیل خود را با شادابی انجام دهد. انسان وقتی حالت تحرکی در درون خود ایجاد کند و بدن را برای قوت و قدرت آماده نماید، می تواند غم ها و غصه ها و کسالت های جسمی را از خود دور کند و هم چنین در تحصیل و کارهای روزمره با نشاط بیشتری وارد شود و اکثر بزرگان ما همواره در این مسیر قدم برمی داشتند. بنابراین، طلاب برای تحصیل و تهذیب، نیاز به نشاط و طراوات روح دارند که می توانند از طریق ورزش به آن دست پیدا کنند... بنده خودم از جوانی ورزش می کردم و در سفری به مشهد مقدس، یک ماه مبارک رمضان در حجره ی مقام معظم رهبری در مدرسه نواب با هم بودیم که یکی از برنامه های ایشان، ورزش باستانی بود و به طلاب نیز توصیه می کردند که در طول روز، وقتی را برای ورزش اختصاص دهند. (3)

ص: 107

1- بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ 1391/12/21 .

2- بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مجمع نمایندگان طلاب و فضلالی حوزه علمیه قم، 1369/11/04.

3- «اخبار حوزه» نشریه افق حوزه شماره 207، 1387/8/22 .

برای فرهنگ سازی ورزش و ارتقای آمادگی جسمانی طلاب، توجه به نکته ها و راهکارهای ارائه شده در زیر ضروری می باشد :

1. تهیه ی فضا، امکانات و لوازم ورزشی مورد نیاز برای مدرسه؛ مثل میز پینگ پونگ، زمین والیبال، بسکتبال، وسایل عمومی بدن سازی و... با توجه به جمعیت طلاب و فضای موجود؛
2. تشویق طلاب به ورزش، به ویژه ورزش های گروهی؛
3. تخصیص سرانه کافی ورزشی برای طلاب مدارس؛
4. وارد کردن برنامه ی منظم تربیت بدنی در برنامه ی آموزشی و درسی (اختصاص زنگ ورزش یا ورزش صبح گاهی یا عصرگاهی در مدرسه)؛
5. اطلاع رسانی به طلاب درباره ی آثار و برکات ورزش در تهذیب، سلامت جسمانی، بهداشت روانی و موفقیت تحصیلی آنان (از طریق تهیه و توزیع جزوه، بروشور، کتاب، سی دی و پخش فیلم و کلیپ ورزشی میان طلاب)؛
6. دعوت از کارشناسان تربیت بدنی، مربیان ورزشی و طلاب ورزشکار و موفق در عرصه ی تهذیب، تحصیل و تبلیغ برای حضور در مدرسه و سخنرانی برای طلاب؛
7. آشناسازی طلاب و ترغیب آنان به یادگیری ورزش های اسلامی (سوارکاری، تیراندازی و شنا) و فراهم نمودن امکانات لازم در این زمینه و نهی آن ها از انجام ورزش های غیر شرعی یا متعارض با زی طلبگی و شؤونات روحانیت؛
8. پی گیری برای جذب و تهیه ی امکانات ورزش همگانی که شهرداری ها در اماکن عمومی و پارک ها نصب می کند؛

9. تهیه و خرید عمده ی کفش و لباس ورزشی متناسب بازی طلبگی و فروش اقساطی آن به طلاب مدرسه؛

10. برنامه ریزی و تدارک امکانات لازم برای کوهنوردی (1) هفتگی یا ماهانه ی طلاب در مناطقی که دست رسی آسان به کوه ممکن است؛

11. برگزاری اردوهای تفریحی ورزشی در روزهای تعطیلی؛

12. برگزاری کلاسهای آموزشی رزمی و دفاع شخصی، (2) برای ایجاد انگیزه، نظم و تداوم ورزش طلاب و نیز بالا بردن روحیه و آمادگی جسمی آنان؛

13. فراهم کردن امکان دست رسی طلاب به باشگاه ها و سالن های ورزشی بیرون از مدرسه (اگر در مدرسه، سالن ورزشی مطلوب وجود ندارد)، البته با اعمال نظارت های لازم و کافی؛

14. پخش دعاها، ذکرها، مداحی ها و سرودهای انقلابی و حماسی مناسب با فضای ورزش برای ایجاد انگیزه ی معنوی و نشاط روحی بیشتر؛

15. تشویق طلاب متخلق ورزشکار و...

ص: 109

1- مقام معظم رهبری دام ظلله کوهنوردی یعنی عروج به قله هایی که در کشور ما به طور فراوان وجود دارد. کوهنوردی ورزشی است در اختیار همه، باید مردم بروند ورزش کنند؛ باید مردم به ... به ارتفاعات فراوانی که در اغلب نقاط کشور وجود دارد، بروند و از این هوای پاک، از این کوهستان خدا داده، استفاده کنند. ... بنده گاهی اوقات که ... چند قدمی از کوهستان های اطراف تهران می روم بالا و می بینم هیچکس نیست! غصه می خورم. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار فاتحان قله اورست، 1384/08/30)

2- زیر نظر مربیان ماهر، با تجربه و متخلق به اخلاق اسلامی و دارای مدرک رسمی و معتبر مربی گری.

آیت الله مصباح یزدی در بحثی پیرامون شادی و اصالت آن چنین می فرماید:

بدون شك اصل مسرور بودن و شاد بودن، يك مطلوب فطری است. از نعمت هایی که خدای متعال، وعده ی اعطای آن را به انسان در روز قیامت داده است، این است که مؤمن در بهشت غمگین نمی شود و شاد خواهد بود: (وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ) (1) چهره های مؤمنان در بهشت بسیار شاداب و خرم است»، یا (يَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا) (2) مؤمن پس از محاسبه نزد اهل و عیالش، در حالی که بسیار شاد و خندان است، بر می گردد». بی شك انسان فطرتاً طالب خوشی، شادی و سرور است. مفاهیمی از قبیل خوشبختی، خوشوقتی، خوشحالی و... همگی از خوشی گرفته شده است؛ یعنی انسان، خود به خود، طالب خوشی است و این اشکالی ندارد. مؤمنان وقتی در روز قیامت وارد بهشت می شوند، می گویند: (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحُزْنَ)؛ (3) خدا را ستایش می کنند که و اندوه را از آنان برداشت؛ یعنی دوران حزن و غمی که در دنیا داشتند، سپری شد و زمانی که وارد بهشت می شوند، دیگر از حزن و اندوه خبری نیست. قرآن وقتی می خواهد از شهدا تعریف کند و غیر مستقیم دیگران را تشویق نماید که به خیل شهدا بپیوندند، می فرماید: (فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ)؛ (4) آن ها به واسطه نعمت هایی که خداوند به آن ها داده است، در شادی و سرور هستند». بنابراین، داشتن شادی و سرور، يك امر مطلوب فطری است که هم در آخرت و هم در برزخ، قطعاً جزو نعمت های بزرگ الهی می باشد.

ص: 110

1- غاشیه، آیه 8.

2- انشقاق، آیه 9.

3- فاطر، آیه 34. 4.

4- آل عمران، آیه 17.

طبق نظام ارزشی اسلام، مطلوبیت واقعی هر چیزی زمانی است که در مطلوبیت نهایی و سعادت ابدی انسان باشد؛ یعنی اگر شادی های دنیایی انسان در راستای کمک به شادی آخرت او باشد بسیار پسندیده و مطلوب است. آیا اساساً چنین شادی هایی وجود دارد؟ در پاسخ باید گفت که بله وجود دارد. انسانی که افسردگی مطلق داشته باشد، به دنبال هیچ کاری نمی رود، عبادت هم نمی کند؛ نه کار دنیا را می تواند درست انجام دهد، نه کار آخرت را. کسی که نشاط ندارد، می خواهد یک گوشه بنشیند؛ نه حرفی بزند، نه حرفی بشنود و نه کاری انجام بدهد. چنین فردی نه به درد دنیا و آخرت خودش می خورد و نه دنیا و آخرت دیگران. حزن و اندوهی که انسان را از کار و زندگی باز دارد و باعث شود که فرد نه به کار دنیا برسد و نه به کار آخرت، در واقع یک نوع بیماری است و هیچ گونه مطلوبیتی ندارد. این کار حتی ممکن است به کفر نیز منتهی شود. گاهی هم موجب می شود کسانی که ایمان ندارند یا دارای ایمانی ضعیف هستند، دست به خودکشی بزنند. چنین حزن هایی هیچ وقت مطلوب نیست. برعکس، آن حالت نشاطی که انسان را وادار کند به اینکه هم کارهای دنیایی و هم کارهای آخرتی خود را درست انجام دهد؛ مثلاً موجب شود که درسش را بهتر بخواند و عبادتش را بهتر انجام دهد، امر مطلوبی است. از این روی، استفاده از وسیله ای که سعادت اخروی انسان را به دنبال داشته باشد، مطلوب خواهد بود.

استاد در پایان چنین نتیجه می گیرد که :

هر نوع شادی که در جهت کمال معنوی، باشد مطلوب است. (1)

ص: 111

از این رو امام رضا علیه السلام تقریح سالم و لذت حلال را مهمترین عامل توفیق بر انجام وظایف دینی و اجتماعی دانسته می فرماید:

(اجْتَهِدُوا فِي أَنْ يَكُونَ زَمَانُكُمْ أَرْبَعَ سَاعَاتٍ سَاعَةً لِحَنَاجَةِ اللَّهِ وَ سَاعَةً لِأَمْرِ الْمَعَاشِ وَ سَاعَةً لِمُعَاشِرَةِ الْإِخْوَانِ وَ النَّقَاتِ الَّذِينَ يَعْرِفُونَكُمْ عُيُوبَكُمْ وَيُخْلِصُونَ لَكُمْ فِي الْبَاطِنِ وَ سَاعَةً تَخْلُونَ فِيهَا لِلذَّاتِكُمْ فِي غَيْرِ مُحَرَّمٍ وَبِهَذِهِ السَّاعَةِ تَقْدِرُونَ عَلَى الثَّلَاثَةِ سَاعَاتٍ)؛ (1)

کوشش کنید اوقات روز شما چهار ساعت باشد: ساعتی برای عبادت و مناجات با خدا، ساعتی برای تأمین معاش ساعتی برای معاشرت با برادران مورد اعتماد و کسانی که شما را به عیب هایتان آگاه سازند و در باطن به شما خلوص دارند و ساعتی را هم به تقریح ها و لذا اید اختصاص دهید و با این بخش از زندگی، قادر خواهید بود آن سه بخش دیگر را به خوبی انجام دهید.

حضرت در این روایت شریف تأکید می کنند که با برنامه ریزی و پرداختن به لذت های حلال و تقریح سالم است که انسان می تواند در سه بخش دیگر امور زندگی موفق باشد و آنها را به خوبی انجام دهد.

چنانکه امام کاظم علیه السلام می فرماید:

(اجْعَلُوا لَأَنْفُسِكُمْ حِطًّا مِنَ الدُّنْيَا بِاعْطَائِهَا مَا تَشْتَهِي مِنَ الْحَلَالِ وَمَا لَا يَطْلُمُ الْمُرُوءَةَ وَمَا لَا سَرَْفَ فِيهِ وَاسْتَعِينُوا بِذَلِكَ عَلَى أُمُورِ الدِّينِ فَإِنَّهُ رُويَ لَيْسَ مِمَّا مَنْ تَرَكَ دُنْيَاهُ لِدِينِهِ أَوْ تَرَكَ دِينَهُ لِذُنْيَاهُ)؛ (2)

از لذا اید دنیوی، نصیبی برای کامیابی خویش قرار دهید و خواهش های دل را از راه های مشروع بر آورید. مراقبت کنید که در این کار به مردانگی و شرافت شما آسیب نرسد و دچار اسراف و تندروی نشوید. با کمک لذت های حلال دنیوی،

ص: 112

1- مجلسی، بحار الانوار، ج 75، ص 321.

2- همان و ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص 410.

بہتر در امور دینی خویش موفق خواهید شد، کہ روایت شدہ است از ما نیست کسی کہ دنیای خویش را بہ خاطر دینش یا دینش را بہ جہت دنیا ترک کند.

انجام ہر کاری و از جملہ عبادت ہا، نیاز بہ نشاط و آرامش دارد. کسی کہ غمگین است، حوصلہ ہیچ کاری را ندارد؛ ولی افراد با نشاط و شاداب از انجام کارہایشان از جملہ عبادت ہا لذت می برند و احساس خستگی نمی کنند؛ لذا امیر مؤمنان علی علیہ السلام می فرماید:

(إِنَّ هَذِهِ الْقُلُوبَ تَمَلُّ كَمَا تَمَلُّ الْأَبْدَانُ فَابْتَغُوا لَهَا طَرَائِفَ الْحِكْمَةِ)؛ (1)

این دل ہا همانند بدن خستہ می شوند، برای نشاط آن بہ سخنان تازہ ی حکیمانہ روی بیاورند.

طبق این فرمایش حضرت، دل انسان گاہی خستہ و ملول می شود و باید دنبال وسیلہ ای برای رفع این خستگی و کسالت باشد کہ حضرت طلب حکمت ہای تازہ را یکی از این عوامل معرفی می کنند.

نیز حضرت می فرماید :

(السُّرُورُ يَبْسُطُ النَّفْسَ وَيُثِيرُ النَّشَاطَ) « (2) و «أَوْقَاتُ السُّرُورِ خُلْسَةٌ»؛ (3)

«شادی نفس انسان را باز می کند و نشاط را برمی انگیزد» و «ہنگامہ ہای شادمانی فرصت مناسبی است».

در چند روایت زیر، برخی از مواردی کہ بہ عنوان اسباب نشاط و شادابی معرفی و بدان سفارش شدہ است، ذکر می گردد.

ص: 113

1- نہج البلاغہ، حکمت 197 .

2- تمیمی آمدی، غرر الحکم و دررالکلم، ترجمہ رحمتی شہرضا، ص 297، شمارہ 4149 .

3- همان، شمارہ 4148 .

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم می فرمایند:

(خَيْرُ هَوِّ الْمُؤْمِنِ السَّبَاحَةُ وَخَيْرُ هَوِّ الْمَرْأَةِ الْمِعْزَلُ)؛ (1)

بهترین سرگرمی مرد مؤمن، شنا و بهترین سرگرمی زن، دستگاه نخ ریسی [بافندگی] است.

امام باقر علیه السلام از پدرشان و از جدشان علیهم السلام نقل می فرمایند:

(التَّشْوُّهُ فِي عَشْرِهِ أَشْيَاءَ فِي الْمَشْيِ وَالرُّكُوبِ وَالْإِزْتِمَاسِ فِي الْمَاءِ وَ التَّنَظُّرِ إِلَى الْخُضْرَةِ وَالْأَكْلِ وَالشُّرْبِ وَالْجَمَاعِ وَالسَّوَاكِ وَغَسْلِ الرَّأْسِ بِالْخِطْمِيِّ وَ التَّنَظُّرِ إِلَى الْمَرْأَةِ الْحَسَنَاءِ وَمُحَادَثَةِ الرَّجَالِ) (2)

نشاط و شادابی در ده چیز است در پیاده روی، سوارکاری، در آب فرو رفتن (شنا)، نگاه کردن به سبزه، خوردن، آشامیدن، جماع، مسواک زدن، شستن سر با ختمی، نگاه به زن (همسر) زیباروی، صحبت با مردان (گفت و گوهای دوستانه).

با توجه به این روایات، نقش و اهمیت تربیتی تفریح سالم و حلال در زندگی انسان، به ویژه طلاب و روحانیان و خانواده های ایشان، با توجه به محدودیت هایی که نسبت به سایر اقشار مختلف مردم در زمینه ی امور تفریحی در جامعه دارند، روشن می شود. تلاش برای فراهم کردن و تسهیل این امور در مدارس علمیه، می تواند در نشاط روحی و روانی طلاب و در نتیجه رشد علمی و معنوی آنان بسیار مؤثر باشد و این مسأله مسؤولیت متولیان امر را دو چندان می کند.

ص: 114

1- پاینده، نهج الفصاحه ص 223، شماره 1517.

2- شیخ صدوق، الخصال، ج 2، ص 444.

1. برنامه ریزی منظم برای مسافرت های هفتگی، ماهانه، فصلی و سالیانه درون شهری و برون شهری؛
2. برنامه ریزی برای حضور در طبیعت جنگل، دریا، کویر، کوه و...؛
3. برنامه ریزی برای حضور در اماکن زیارتی و سیاحتی؛
4. فضاسازی نشاط انگیز محیط مدرسه؛
5. برگزاری پُرشور، مفرح و جذاب جشن های مذهبی و ملی در مدرسه؛
6. برگزاری ورزش های مفرح گروهی؛ مثل شنا، سوارکاری، تیراندازی، والیبال و...

2. ظرفیت تعطیلات حوزه و اوقات فراغت طلاب

اشاره

هر طلبه علاوه بر آموزش های رسمی که در حوزه می بیند، نیازهای دیگری دارد که باید با «برنامه» و «به تدریج»، برای خود فراهم کند و طبیعی است نمی توان از حوزه انتظار داشت برای همه ی آن نیازها تدارک دیده باشد. با توجه به انبوه مطالبه هایی که جامعه از حوزه و روحانیت، به ویژه در عرصه ی اخلاق و تربیت دارد، طلبه، مطالعات جنبی فراوان و مهارت های متنوعی نیاز دارد تا به آن آمادگی لازم برای حضور در جامعه و حتی عرصه های بین المللی برسد که اگر بخواهد در برنامه ی رسمی حوزه قرار بگیرد، سال های تحصیل حوزه، چندین برابر خواهد شد! طلبه در کنار تحصیل علم، به کسب مهارت هایی نیازمند است تا ابعاد اخلاقی و تربیتی خود را نیز رشد دهد؛ برخی از این مهارت ها عبارتند از:

مدیریت تحصیلی و برنامه ریزی، مهارت غرایز و عواطف، انتخاب همسر،

مدیریت خانواده، فرزند پروری و بسیاری از مهارت های دیگر، به هر حال، نمی توان از مدیریت حوزه توقع داشت همه ی این ها را برای او تأمین کند. به دست آوردن این مهارت ها برای طلبه، به منزله ی دست یابی به یک ابزار پیشرفته است که او را با صرف انرژی اندک، به نتایج بزرگ می رساند. ایام تعطیلی و به ویژه تابستان، بهترین فرصت برای مطالعه های متفرقه است. منظور، کسب دانش ها و مهارت هایی است که برای طلبه لازم است و امکان آن در ایام درسی وجود ندارد. مطالعه تفسیر قرآن، کتاب های حدیثی و اخلاقی، تاریخ اسلام و تشیع، آثار شهید مطهری و بسیاری دیگر از بزرگان و اندیشمندان حوزه، یا کسب مهارت های هنری، فرهنگی، نویسندگی، روضه خوانی و... .

تعطیلات حوزه فرصت بسیار مناسبی است تا طلاب در کنار استراحت و تجدید قوا، آموخته های خود را مرور کنند و با برنامه ریزی مناسب، دانش ها و مهارت های جدید مورد نیاز را کسب نمایند.

مسئولان حوزه و به ویژه معاونت تهذیب و تربیت حوزه های علمیه با

همکاری مدیران استانی و مدیران مدارس علمیه می توانند با برنامه ریزی مناسب و اتخاذ تدابیر لازم، از فرصت تعطیلات در جهت پیش برد اهداف تربیتی و تهذیبی حوزه به شکل مطلوبی استفاده کنند.

اشاره

گرچه بیشتر مدارس علمیه، برنامه کاری خود را در فصل تابستان تعطیل می کنند؛ ولی طلبگی طلبه، یعنی طالب علم و کمال بودن و مسیر رشد را پیمودن، توقف بردار نیست. فرصت سه ماهه ی تابستان، سرمایه ی زمانی ارزش مندی است که باید با هوشمندی و مراقبت از آن بهره گرفت و اندکی مسامحه و تقصیر در بهره برداری از آن بخشودنی نیست. تابستان زمانی معادل یک چهارم سال است که اگر به خوبی احیا نشود، خسارتی بزرگ و ندامتی بزرگ تر پدید می آورد. بنابراین، تابستان را نباید تعطیل پنداشت. آن چه در این زمان اتفاق می افتد، تغییر شکل برنامه ی تحصیلی است. تابستان دوره ی رکود، سکون و توقف نیست؛ زمان آغاز یک تحصیل جدید و تنوع بخشیدن به آهنگ تکراری فعالیت های پیشین است.

فعالیت های درسی در تابستان، آری یا نه؟

تابستان زمان مناسبی برای فعالیتهای درسی رسمی نیست. گروهی از طلاب سخت کوش، ایام تابستان را امتداد ایام تحصیلی می شمارند و همان ادبیات، منطق، فقه، اصول و کلام را که در برنامه ی رسمی حوزه پیش بینی شده است، در این ایام دنبال می کنند. این گروه، گرچه در اصل بهره برداری از زمان و تشخیص وظیفه ی «سخت کوشی»، شایسته ستایش اند و بر اثر همین تلاش، از همکلاسی های خود در برنامه ی درسی حوزه پیش می افتند، اما از گزند دو آسیب سالم نمی مانند:

اول: خستگی فکری و روحی که موجب عدم آمادگی برای ادامه ی راه در

سال تحصیلی آینده خواهد شد. برنامه آموزشی یک نواخت و پشت سرهم، تحمل انسان های معمولی را در می نوردد و دیر یا زود، موجب سردرد، خستگی، کسالت و افسردگی می شود. طراوت و اشتیاق در تحصیل، نعمتی به دست آوردنی است که برای نگه داری آن باید تلاش کرد. یکی از عوامل مهم حفظ طراوت و نشاط، تنوع فعالیت ها است.

آسیب دیگر، محروم ماندن از کسب امور لازمی است که در غیر تابستان، فرصت فراگیری آن ها نیست که پیشتر بدان اشاره کردیم. اکتفا به روند آموزشی حوزه، موجب بقای پاره ای از خلاها در شخصیت طلاب و در نهایت ناکارآمدی صنفی روحانیت خواهد شد.

از این رو، فصل تابستان بهترین فرصت برای انجام فعالیت های تهذیبی و تربیتی، شرکت در اردوهای جهادی، بازدید گروهی از مناطق محروم، حضور در اردوهای فرهنگی و تربیتی معاونت تهذیب و امثال آن است. [\(1\)](#)

کثرت تعطیلات

زیاد بودن تعطیلات حوزه نسبت به سایر نهادهای آموزشی کشور (فصل تابستان، دو هفته اول ماه محرم، دهه آخر ماه صفر، ماه مبارک رمضان، ایام فاطمیه، ایام شهادت اهل بیت علیهم السلام، تعطیلات رسمی کشور و

ص: 118

1- از جمله برنامه های خوبی که در سال های اخیر در فصل تابستان برای طلاب مدارس اجرا می شود، می توان به طرح مطالعاتی کتاب های شهید مطهری و طرح تربیتی ضیافت ملکوت اشاره کرد. هم چنین، برخی از مدارس، بخشی از فصل تابستان را به فعالیت های علمی و تهذیبی خود ادامه می دهند و از فرصت تعطیلات برای تقویت بنیه علمی و اخلاقی طلاب استفاده می کنند. برگزاری اردوهای زیارتی و سیاحتی قم، مشهد مقدس و... نیز از جمله برنامه های تربیتی برخی مدارس می باشد.

مناسبت های متفرقه دیگر) (1) موجب طولانی شدن دوره های آموزشی سطوح مختلف حوزه، ناتمام ماندن بسیاری از دروس طلاب و مانعی جدی در روند آموزشی و تہذیبی مدارس علمیه می شود. (2)

مقام معظم رہبری دام ظلہ در آغاز درس خارج و خطاب بہ مسؤولان حوزه می فرماید:

امروز روز شروع درس است و البتہ دیرہنگام. متأسفانہ تعطیلی درس ہا در حوزه های علمیه بیش از اندازہ ای است کہ بہ آن احتیاج ہست! ای کاش مسؤولان حوزه های علمیه و مدرسان درس های بزرگ و عمدہ، متفقا و مشترکاً، فکری برای کم کردن تعطیلات بکنند تا در سال تحصیلی، طلاب و علاقہ مندان بہ تحصیل، این فرصت را پیدا کنند کہ از وقت خودشان حداکثر استفادہ را بنمایند. (3)

ایشان در رابطہ با روش مدیریتی آیت اللہ شہید قدوسی رحمہ اللہ در مدرسہ چنین می فرماید:

از خصوصیات دیگر برنامه ریزی شہید قدوسی این بود کہ اوقات تعطیلات را در مدرسہ حقانی کم می کردند. حوزه های علمیه متأسفانہ تعطیلات زیاد

ص: 119

-
- 1- بسیار اتفاق می افتد کہ بہ خاطر حوادث و جریان های اجتماعی، فرهنگی یا سیاسی در کشور یا جہان اسلام و جہت اعتراض بہ مسألہ ی خاصی، سریع دروس حوزه را تعطیل اعلام می کنند! در حالی کہ هیچ ضرورتی برای تعطیلی دروس در تمام ساعات روز نیست و می توان با اکتفا بہ تعطیلی یکی دو ساعت زمان تجمع یا راهپیمایی و...، در بقیہ ی ساعت ها طلاب سر درس حاضر باشند.
 - 2- برخی از مدارس با درک آسیب زا بودن کثرت تعطیلات و غیر ضروری بودن بسیاری از آن ها، سعی در کاهش تعطیلی دروس کردہ اند؛ مثلاً- در روزهای شہادت اہل بیت علیہم السلام فقط یک ساعت بہ ظہر مانده درس ها را تعطیل می کنند و طلاب در مراسم عزاداری شرکت می کنند و در بقیہ روز، دروس دایر می باشد. برخی دیگر شروع سال تحصیلی را از اول مہر بہ اوایل شہریور جابہ جا کردہ اند. مدارس ہم هستند کہ روزهای پنج شنبہ را تعطیل نمی کنند.
 - 3- بیانات مقام معظم رہبری در آغاز درس خارج فقہ، 1380/6/19.

دارند و همه اعیاد و وفیات ائمه را تعطیل می کنند. ایشان فقط سه چهار مورد تعطیل می کرد. حتی گاهی با دوستان خدمتشان می رفتیم و می گفتیم: آقا فردا شهادت فلان امام است. آخرش می گفتند: من هشت امامی هستم. اگر خود امام بودند، امروز درس می دادند. شما چرا روز تولد امام هادی یا روز شهادت امام جواد را تعطیل می کنید؟ این تعطیلی چه معنایی دارد؟ شما اگر شب روضه ای دارید، برگزار کنید و در روز اگر برنامه ای دارید، اجرا کنید؛ اما چرا درستان را به خاطر شهادت این امام معصوم تعطیل می کنید. بنابراین یکی از دقت هایی که ایشان داشت، این بود که حداکثر استفاده را از وقت می کرد؛ برای این که بتوانند از زمان استفاده بهینه بکنند. (1)

ص: 120

1- «مصاحبه با حجت الاسلام والمسلمین علی سعیدی شاهرودی»؛ شاهد یاران، شماره 38، ص 33.

از جمله فرصت ها و بسترهای بسیار مناسب برای انجام فعالیت های تهذیبی و تربیتی، مناسبت های ملی و مذهبی در کشورمان است. از آنجا که مؤمن باید زرنگ باشد و قدر لحظه لحظه ی فرصت ها را بداند و مدیران محترم مدارس علمیه نیز شایسته است که از این ظرفیت ها و فرصت ها به بهترین شکل ممکن بهره ببرند و با بی اعتنایی از کنار آنها نگذرند.

الف. مناسبت های مذهبی

رجب المرجب

ماه توبه و استغفار و مراقبه و بهترین فرصت برای ایجاد و تقویت روحیه عبودیت و بندگی (1) است. بنابراین توجه به موارد زیر پیشنهاد می شود:

• فضاسازی معنوی مناسب این ماه در مدرسه؛

ص: 121

1- عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم أنه قال: إنَّ الله تعالى نصب في السماء السابعة ملكاً يقال له: «الداعي»، فإذا دخل شهر رجب ينادى ذلك الملك كل ليلة منه إلى الصباح: طوبى للذاكرين، طوبى للطائعين ويقول الله تعالى: «أنا جليس من جالسني و مطيع من أطاعني و غافر من استغفرني الشهر شهري و العبد عبدى و الرحمة رحمتي، فمن دعاني في هذا الشهر أحبته و من سألني أعطيته و من استهداني هديته و جعلت هذا الشهر حبلاً بيني و بين عبادي، فمن اعتصم به وصل الي؛ از پیغمبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم روایت شده است که فرموده اند: خداوند متعال در آسمان هفتم ملکی قرار داده است که به او داعی می گویند (یعنی کسی که افراد را می خواند)؛ چون ماه رجب داخل می شود، این مَلَكْ شب تا صبح صدایش بلند است: خوشا به حال آن کسانی که در حال ذکر هستند؛ خوشا به حال آن کسانی که در حال اطاعت اند. سپس ملک می گوید: خداوند متعال می فرماید: «من هم نشین کسی هستم که خود را با من هم نشین کند؛ من اطاعت کسی را می کنم که او اطاعت مرا بکند و می بخشم کسی که از من طلب بخشش کند. این ماه، ماه من است؛ این بندگان همه بندگان من هستند. رحمت هم اختصاص به من دارد. کسی که مرا در این ماه بخواند، او را اجابت می کنم؛ کسی که از من بخواهد به او می دهم؛ کسی که در این ماه از من طلب هدایت کند، من او را هدایتش می کنم. من این ماه را ریسمان بین خودم و بین بندگانم قرار دادم. هر کسی که به این ریسمان چنگ بزند، به من می رسد». (سید ابن طاووس، الإقبال بالأعمال الحسنة، ج 3، ص 174)

. آشناسازی طلاب با اهمیت ماه رجب و دعاها و اعمال ویژه ی این ماه؛

. انجام اعمال و دعاها ی روزانه ماه رجب بعد از نمازهای جماعت؛ . فراهم کردن مقدمات لازم و زمینه سازی برای روزه داری و تهجد طلاب؛

• ایجاد تمهیدات لازم و تشویق طلاب به اعتکاف و انجام اعمال ام داود؛

. و موارد دیگر.

شعبان المعظم

ماه پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه وآله وسلم، ماه انس هر چه بیشتر طلاب با امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف، آشنا کردن طلاب و خانواده های ایشان با سبک زندگی مهدوی، ماه تهجد و روزه و عبادت می باشد. برای استفاده بهینه از ظرفیت ها و فرصت های این ماه بزرگ، نکته ها و اقدام های زیر پیشنهاد می شود :

• فضاسازی معنوی مناسب ویژه ی این ماه در مدرسه؛

• آشناسازی طلاب با اهمیت ماه شعبان و دعاها و اعمال ویژه ی این ماه؛

• برنامه ریزی برای قرائت روزانه ی مناجات شعبانیه در مدرسه با استفاده از صوت حزین و دلنشین یکی از طلاب مداح ؛

• پخش دعای عهد هنگام صبح، صلوات شعبانیه موقع زوال و زیارت

آل یاسین هنگام غروب از بلندگوی مدرسه در این ایام؛

• فراهم نمودن مقدمات لازم و زمینه سازی برای روزه داری و تهجد طلاب؛

• احیای دسته جمعی شب نیمه شعبان در مسجد یا نمازخانه ی مدرسه با برنامه ریزی و تدارکات مناسب؛

• برگزاری پرشور جشن عمامه گذاری طلاب در روز نیمه ی شعبان؛

• برگزاری حلقه های معرفت، همایش، سخنرانی و جلسه های پاسخ

به پرسش ها و شبهات مهدویت در مدرسه؛

• برگزاری مسابقه ی کتابخوانی میان طلاب • کارکنان و خانواده های ایشان؛

• برپایی نمایشگاه کتاب ویژه ی مهدویت در مدرسه؛

• آذین بندی مدرسه و برپایی پرشور و جذاب جشنهای میلاد ویژه ی این ایام؛

• ارسال پیامک تبریک نیمعه شعبان به کارکنان مدرسه • طلاب و خانواده های ایشان؛

• انجام قربانی برای سلامتی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و توزیع گوشت آن میان فقرا در این ایام به ویژه روز نیمه شعبان؛

• و اقدام های ابتکاری دیگر .

رمضان المبارک

ماه رمضان، ماه انس با قرآن کریم، تهجد و شب زنده داری و مناجات است. مدیران و متولیان امر تهذیب و تربیت، با انجام امور زیر می توانند از ظرفیت این میهمانی بزرگ و پربرکت الهی، بیش ترین بهره وری را برای اهداف تهذیبی و تربیتی مدرسه داشته باشند:

• فضاسازی معنوی و شورانگیز محیط مدرسه متناسب با این ماه؛

• آشناسازی طلاب با اهمیت و عظمت ماه مبارک رمضان ، دعاها، مراقبت ها و اعمال ویژه ی این ماه؛

• کاستن از برنامه ها و فعالیت های آموزشی طلاب و افزودن بر برنامه های

- تغییر ساعت های درسی مدرسه، متناسب با فضای ماه مبارک رمضان؛ (1)
- برنامه ریزی ویژه برای قرائت دسته جمعی یک جزء قرآن در شبانه روز، با آداب و شرایط خاص آن؛
- فضاسازی قرآنی مناسب محیط قرائت و استفاده از قاریان خوش لحن؛
- برنامه ریزی برای قرائت دسته جمعی ادعیه و مناجات های پرشور، به ویژه دعای ابوحمزه ثمالی در نیمه شب های این ماه؛

محرم الحرام و صفر

ماه انس با اهل بیت علیهم السلام و توسل و زیارت، احیای فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر و بهترین ایام برای تقویت روحیه ی ولایت مداری، حق طلبی، ایثار و فداکاری در راه حفظ دین و ارزش های دینی و استکبارستیزی در میان طلاب است. کارهایی که باید در مدرسه انجام شود، عبارتند از:

- فضاسازی معنوی و محرمی محیط مدرسه؛
- آشناسازی طلاب با اهمیت و عظمت ماه محرم، فلسفه ی عزاداری برای حضرت سیدالشهدا علیه السلام و مراقبت ها و اعمال ویژه ی آن؛
- تشکیل هیئت عزاداری در مدرسه (منطبق با استانداردهای حوزه و

ص: 124

1- در برخی از مدارس علمیه کشور، مثل مدرسه علمیه حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف شهرستان بناب، برنامه ها و فعالیت های آموزشی مدرسه از صبح ها به بعد از ظهرها و شب های ماه مبارک رمضان منتقل می شود و طلاب شب ها تا سحر بیدارند و به جای آن، بعد از نماز صبح تا نزدیک اذان ظهر استراحت می کنند. این تغییر برنامه، شور و نشاط معنوی و علمی خاصی میان طلاب ایجاد می کند و آثار و برکت های زیادی دارد. هم چنین، معمولا از هر پایه، یک درس تعطیل می شود تا طلاب فرصت بیشتری برای استفاده از فضای معنوی و برنامه های خاص ماه مبارک رمضان داشته باشند.

روحانیت، به دور از افراط و تفریط همراه با شرکت مدیر و اساتید)؛

- زمینه سازی برای تقویت روحیه ی انقلابیگری طلاب و آشناسازی آنان با فرهنگ جهاد و شهادت؛
- آشناسازی طلاب با شخصیت های برجسته و حماسی شهدای کربلا؛
- دعوت از اساتید و خطبای برجسته برای سخنرانی؛
- فراهم کردن تسهیلات و شرایط لازم برای شرکت طلاب در پیاده روی عظیم و معنوی زیارت اربعین حضرت سیدالشهدا علیه السلام؛
- و سایر اقدام ها.

ایام فاطمیه

این ایام نیز فرصت بسیار مناسبی برای انس با اهل بیت علیهم السلام به ویژه ام الائمه حضرت صدیقه کبری فاطمه زهرا علیها السلام است و بهترین ایام برای تقویت روحیه ی ولایت مداری، ایثار و فداکاری در راه دفاع از ولی و استکبارستیزی در میان طلاب است. برای این منظور پیشنهاد می شود:

- فضاسازی معنوی و فاطمی محیط مدرسه؛
- آشناسازی هر چه بیشتر طلاب با شخصیت حضرت زهرا علیها السلام و اهمیت و عظمت حرکت فاطمی؛
- تشکیل هیئت عزاداری در این ایام؛
- زمینه سازی برای تقویت روحیه ی ولایت مداری طلاب و آشناسازی آنان با فرهنگ ایثار و شهادت؛
- برگزاری مسابقه ی حفظ خطبه فدکیه حضرت زهرا علیها السلام؛

● دعوت از اساتید و خطبای برجسته برای سخنرانی درباره ی شخصیت حضرت زهرا علیها السلام؛

● و امثال این ها.

به همین شکل از ظرفیت مناسبت های دیگر مثل دهه ی کرامت، ماه ذی الحجّه (دهه ی اول و دهه ی ولایت) و نیز ایام ولادت و شهادت معصومان علیهم السلام می توان به بهترین وجه برای تقویت و ارتقای امور تهذیبی و تربیتی طلاب بهره جست.

ب. مناسبت های ملی

اشاره

هفته بسیج، هفته دفاع مقدس دهه فجر ایام رحلت امام خمینی قدس سره و ... نیز از مناسبت های ملی و فرصت های ارزشمندی است که باز می تواند در راستای پیشبرد اهداف تهذیبی و تربیتی به کار گرفته شوند.

ص: 126

* هفته دفاع مقدس و هفته بسیج (1)

همانند ماه محرم، این هفته بهترین ایام برای تقویت روحیه ی ولایت داری، حق طلبی، انقلابی گری، مجاهدت، ایثار، فداکاری، شهادت طلبی و استکبارستیزی میان طلاب مدرسه است. بدین منظور راهکارهای زیر پیشنهاد می شود:

• فضاسازی معنوی و شورانگیز محیط مدرسه متناسب با این ایام؛

برگزاری نمایشگاه هفته ی دفاع مقدس در مدرسه؛

• نصب برگزیده هایی از وصیت نامه ی شهدا به ویژه سرداران شهید اسلام و شهدای روحانیت در فضای مدرسه؛

• برگزاری برنامه ی شبی با شهدا در مدرسه و دعوت از رزمندگان هشت سال دفاع مقدس، مدافعان حرم و سرداران و فرماندهان بسیج و سپاه و ارتش برای سخنرانی و بیان خاطره های جبهه و جنگ؛

ایجاد یک موزه ی کوچک و دائمی از آثار و وسایل شهدا و رزمندگان و نیز فعالیت های دوران دفاع مقدس در مدرسه؛

دفن شهید گمنام در مدرسه (که آثار و برکات فراوانی دارد)؛

• تهیه مجموعه کتاب های خاطره های دفاع مقدس برای کتابخانه

ص: 127

1- مقام معظم رهبری فرمود: «مواظب باشید از مسأله ی دفاع مقدس که در این کشور اتفاق افتاد، غافل نشوید...» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار جمعی از نخبگان علمی، 1383/7/5)؛ «هشت سال دفاع مقدس ما صرفاً یک امتداد زمانی و فقط یک برهه ی زمانی نیست؛ گنجینه ی عظیمی است که تا مدت های طولانی ملت ما می تواند از آن استفاده کند آن را استخراج کند و مصرف کند و سرمایه گذاری کند.» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار فعالان عرصه هنر دفاع مقدس، 1388/6/24)

مدرسه و تشویق طلاب برای مطالعه ی آن‌ها؛ (1)

• تشکیل بسیج طلاب و روحانیان در مدرسه؛

• تشکیل حلقه های تربیتی و بصیرتی با موضوع دفاع مقدس در مدرسه (خیلی از مفاهیم تہذیبی و تربیتی و ارزش های انقلابی مثل ایثار • صداقت ، تواضع، بصیرت، ولایت محوری و... را می توان با بهره گیری از منابع و کتاب های تولید شده در زمینه ی دفاع مقدس و مباحثه و گفت وگو در این حلقه ها به طلاب انتقال داد)؛

• برگزاری مستمر و سالانه ی اردوی راهیان نور و بازدید از مناطق جنگی؛

• وغیره.

ص: 128

1- من توصیه می کنم این کتاب هایی که در شرح حال سرداران است یا آنچه که در گزارش روزهای جنگ و سال های دشوار اول بالخصوص نوشته شده، این را جوان ها بخوانند. خود را سیراب کنید از معرفت به آنچه که گذشته است در تاریخ انقلاب. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار بسیجیان استان فارس، 1387/2/14)

الف . کتابهای فارسی و عربی

* قرآن کریم.

* نهج البلاغه.

1. ابراهیم زاده، حسن؛ مهدی هاشمی؛ تهران: کانون اندیشه جوان، 1391.

2. ابن بابویه، محمد بن علی (شیخ صدوق)؛ الخصال؛ تهران: کتابچی، 1377.

3. سید ابن طاووس، علی بن موسی؛ الإقبال بالاعمال الحسنه؛ تحقیق جواد قیومی اصفهانی؛ قم: دفتر تبلیغات اسلامی، 1376.

4. اربلی، علی بن عیسی؛ كشف الغمة في معرفة الاثمه؛ تحقیق سیدهاشم رسولی محلاتی؛ تبریز: بنی هاشمی، 1381ق.

5. امامی راد، احمد؛ اخلاق در مشاوره و روان شناسی (مسائل اخلاقی در مشاوره اسلامی و مقایسه آن با نظام نامه اخلاقی انجمن مشاوره آمریکا)؛ قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی، 1395.

6. برخوردار فرید، شاکر؛ آفات الطلاب؛ تهران: لاهوت، 1387.

7. پاینده، ابوالقاسم؛ نهج الفصاحه؛ تهران: دنیای دانش، 1382.

8. تمیمی آمدی، عبدالواحد؛ غرر الحکم و دررالکلم؛ ترجمه محمد رحمتی؛ قم: صبح پیروزی، 1392.

9. حرّ عاملی، محمد بن حسن؛ وسائل الشیعه، قم: آل البيت لاحیاء التراث، 1416ق (1374ش)

10. حسین خانی، هادی و کاظم علی محمدی؛ نقش تربیتی اساتید در مدارس علمیه؛ قم: مرکز مدیریت حوزه های علمیه، 1396.

11. حسین خانی، هادی؛ نقش تربیتی مدیران در مدارس علمیه؛ قم: مرکز مدیریت حوزه های علمیه، 1395.

12. دبیرخانه شورای عالی حوزه های علمیه؛ بررسی نظر طلاب پایه های 7 تا 10 حوزه های علمیه قم درباره دوره معروف به دروس آزاد؛ قم: مدرسه عالی دارالشفاء، 1389 (چاپ داخلی و محدود).

13. سرابندی، محمدرضا؛ داستان یک مرداب (انحرافات و اقدامات مهدی هاشمی از آغاز تا انجام)، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1390.
14. فیضی تبریزی، کریم؛ جاودان اندیشه (نگرشی نو و کامل به سرگذشت علمی و عملی علامه استاد محمد تقی جعفری تبریزی)؛ قم: تهذیب، 1380.
15. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، بیروت: مؤسسه الوفاء، 1403ق.
16. محدث قمی، شیخ عباس؛ کلیات مفاتیح الجنان؛ تهران: نبوغ، 1375.
17. محمدی صیفار، مهدی؛ فرهنگ حجره نشینی؛ قم مرکز مدیریت حوزه های علمیه، 1396.
18. مختاری، رضا؛ سیمای فرزنانگان؛ قم: بوستان کتاب، 1391.
19. مرکز اسناد انقلاب اسلامی؛ حوزه و روحانیت در آینه رهنمودهای مقام معظم رهبری؛ تهران سازمان تبلیغات اسلامی، 1375.
20. مکارم شیرازی، ناصر و دیگران؛ تفسیر نمونه؛ تهران: دار الکتب الاسلامیه، 1357.
21. موسوی خمینی، سید روح الله؛ جهاد اکبر؛ قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، 1373.
22. -؛ صحیفه امام؛ تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، 1389.
23. -؛ صحیفه نور؛ تهران سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، 1369.
24. وافی، علی؛ نسیم هدایت (رهنمودهای بزرگان به طلاب جوان)؛ قم: شفق، 1388.
- ب. مقالات و نشریات
25. «آیین نامه بهداشت محیط مدارس»؛ وزارت آموزش و پرورش اخبار حوزه (بخش اول)؛ نشریه افق حوزه، 22 آبان 1387، شماره 207.
26. «خاطراتی درس آموز از زندگی مقام معظم رهبری»؛ مجله مبلغان، فروردین 1383، شماره 52.
27. «سجاده خونین»؛ مجله پاسدار اسلام شهریور ماه 1382، شماره 261.
28. «سلب توفیق با لقمه حرام»؛ بخش اخلاق و عرفان اسلامی سایت تبیان، فرآوری: زهرا اجلال، شناسه مطلب: 265118، تاریخ 1392/9/30.
29. «ضرورت و ویژگی های استاد و راهنما در اخلاق»؛ نشریه حوزه مهر و آبان 1367، شماره 28.

30 . عالم زاده نوری، محمد؛ «نقش تربیتی اساتید» (در قالب جزوه) قم: دفتر امور اساتید مدرسه علمیه معصومیه قم، اردیبهشت 1393 .

31 . کوهستانی، حسین علی؛ «نقش مدیریت و تأثیر تربیتی آن از دیدگاه اسلام»؛ مجله پیوند، خرداد 1370، شماره 140، ص 14-21 .

ص: 130

32. «مصاحبه با حجت الاسلام والمسلمین علی سعیدی شاهرودی»؛ نشریه شاهد یاران، دی ماه 1387، شماره 38.

33. «مصاحبه با سید محمدرضا طباطبایی»؛ نشریه شاهد یاران، دی ماه 1387، شماره 38.

34. «مصاحبه با آیت الله عبدالحسین غروی»؛ مجله حوزه، شماره 62.

35. مصباح یزدی، محمدتقی؛ «اخلاق و عرفان اسلامی (10)» نشریه معرفت، بهمن و اسفند، 1378 شماره 32، ص 4-8.

36. نضافت، محمدجواد؛ «تربیت و پرورش نیروی انسانی در حوزه های علمیه»؛ مجله حوزه، فروردین و اردیبهشت 1387 شماره 145، ص 207 - 232.

ج. سایت ها

37. پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری (www.farsi.khamenei.ir).

38. پایگاه اطلاع رسانی روزنامه پزشکی ایران، شناسه خبر: 34883، تاریخ 1392/1/24: (www.iran.pezeshk.us)

39. پایگاه اطلاع رسانی مؤسسه سیره علما شناسه مطلب: 2292، تاریخ 1393/12/26: (www.sire-olama.ir)

40. پایگاه مهدی یار (خانه مهدویت ایران)، شناسه خبر: 2378 (www.mahdiyar.ir).

41. ویکی اهل البیت (دانشنامه اسلامی مؤسسه تحقیقات و نشر معارف اهل بیت). (www.wiki.ahlolbait.com).

42. پایگاه مؤسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان: (www.tebyan.net).

لطفا پیشنهادات و انتقادات سازنده خود را پیرامون این نوشته به ایمیل مدیریت مطالعات و برنامه ریزی تهذیبی معاونت تهذیب و تربیت ارسال نمایید .

DM.TAHZIB@ISMC.IR

ص: 131

تازه های نشر :

□

ص: 133

بخشی از آثار منتشر شده :

□

ص: 135

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتاب خانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارك امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آبا ده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

